

un dels seus comentaristes, Martinus de Tropau, autor de la *Margarita decreti seu Martiniana* (140, 38), i, per acabar amb els textos jurídics, un còdex i diversos quaderns amb les *Constitutiones capitulares Barchinonae* (140, 55 i 64).

A partir de la biografia de Malla s'explica millor encara la presència d'altres notícies codicològiques (tot i que no necessàriament: el llibre, com objecte moble i, generalment de petita mesura, gaudeix del privilegi de la mobilitat). Per exemple, per desig reial Malla havia estat diverses vegades ambaixador a Nàpols. Precisament, a aquest indret es refereixen les *Prophetiae venerabilis Cyrilli presbyteri* (140, 39), del general de l'Ordre del Carme Cyrillus de Costantinopolis († ca. 1225), i especialment el seu *Oraculum angelicum*, profecia que anunciava, a grans trets, la lluita entre els angevins (dinastia dels Anjou) i els catalans (Corona d'Aragó) per aquest indret. Segons les descripcions notariales, un text de Dante Alighieri és «en ytalià», amb tota probabilitat la seva *Divina comedia*, i un altre d'«Orda de Cavallaria», mena de tractat de *Manescalia*, gènere que tingué representants il·lustres a Itàlia, era també escrit «en romans, en lenga toschana» (140, 40 i 46 respectivament).

Potser fins i tot alguns dels textos de clàssics greco-latins en poder de Malla eren també d'origen italià (recordem que Nàpols, i especialment a partir de la conquesta d'Alfons el Magnànim, era un dels principals focus humanistes de tot Europa). N'identifiquem les *Tragoediae* de Seneca i el *De consolatione Philosophiae* de Boethius en un sol volum, el *De conjuratione Catilinae* de Sallustius, tres textos de M.T. Cicero en un únic volum (*De officiis*, *De paradoxis*, *De senectute*), un anomenat «Omerus», és a dir, una *Ilias latina*, esment únic en tot el treball, i, finalment, una *Ethica*, potser la d'Aristoteles? (140, 3,48,50,57 i 63 respectivament).

Textos com el tractat polític de Johannes Saresberiensis, el *Policraticus sive De curialium nugis et vestigiis philosophorum* (140, 14), i les *Epistolae* de Petrus Blesensis, tractat d'*ars dictandi* (140, 31), completen la relació de llibres que havien pertangut a Malla, la gran majoria dels quals es dispersaren a la seva mort a través de la subhasta. Segons la reconstrucció del testament oferta per J.M. Madurell (l'original no el va localitzar), un parent de Felip de Malla, el beneficiat Jaume, va rebre 25 lliures en concepte de donació, «sense perjudici dels llibres llegats en el seu testament»; en qualsevol cas, els còdexs que hagués pogut rebre constituïen un nombre molt reduït.¹⁹⁹

És en la subhasta dels llibres relictes per mestre Felip de Malla on hem testimoniat alguns dels compradors il·lustres del nostre apèndix, per la qual cosa creiem que l'encarregat de vendre'ls, el llibreter Guillem Sacoma, no va realitzar un encant públic normal i corrent, sinó que els va oferir, en primera instància, a membres que formaven part o residien en

¹⁹⁹L'anàlisi i identificació codicològica permet comprovar que són molt pocs els còdexs de l'inventari (66) que no apareixen a la subhasta pública (41), és a dir, 25 còdexs; un dels quals és una donació a l'església de Santa Maria del Pi, de la qual el difunt Malla va ésser rector.

aquell moment, per la raó que fos, a la Cúria reial; entre aquests es trobaven reis: el mateix Rei de la Corona d'Aragó, com ja hem vist, va adquirir una *Biblia* de trets codicològics molt luxosos (pergamins, cobertes de cuir empremtat i oripell més una coberta protectora de lli...) per un preu accessible només a persones de reconeguda solvència econòmica: 66 lliures i mitja!, i el Rei de Navarra, que comprà un *Decretum*, en dos volums, per 27 lliures i mitja²⁰⁰; un arquebisbe de Saragossa, el nom del qual desconeixem, que va comprar tres còdexs: una *Summa de virtutibus*, els *Moralia* de Gregorius Magnus i un text no identificat; en total, prop de 35 lliures (el de sant Gregori ja va costar gairebé 25 lliures)²⁰¹. A més d'aquests personatges il·lustres, d'entre els compradors de llibres de la biblioteca de Malla, coneixem Pere de Santa Fe, «de casa del Senyor Rey»; Joan Olzina, secretari reial i humanista; un desconegut doctor metge i el capellà major de la Reina... la qual cosa sembla recolzar la nostra hipòtesi de venda en un cercle restringit de membres de la Cúria reial.²⁰²

Les compres documentades realitzades per canonges permeten ampliar la relació de noms i la procedència geogràfica d'altres canonges (Girona i Mallorca, per exemple), i constatar el fet que molts participaren activament en les subhastes de béns relictes per companys del Capítol o d'altres preveres.

El canonge de Barcelona Antoni Fornells tenia empenyorat a Bernat Valtà, beneficiat de la Seu, un *Processionale*, «segons que's diu», per un préstec de 10 florins que el difunt Valtà li va fer.²⁰³

Entre els compradors de llibres relictes per un beneficiat barceloní trobem el polifacètic mestre Felip de Malla, entre d'altres càrrecs canonge de la Seu barcelonina, que adquirí un *Missale nuptiarum* i el també canonge Gabriel Gombau, que comprà un

²⁰⁰doc. 141, 22 i 23, respectivament. 1431. Encant públic dels llibres relictes per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

²⁰¹doc. 141, 8,38 i 9, respectivament. 1431. Encant públic dels llibres relictes per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi. Precisament, un nou arquebisbe de Saragossa és esmentat novament entre els compradors de llibres en la subhasta de la biblioteca d'un canonge barceloní: les *Epistolae ad familiares* i les *Orationes* de M.T. Cicero són les compres que va fer [doc. 194, 33 i 34, respectivament. 1444. Encant públic dels llibres relictes per Francesc Bertran, canonge de la Seu].

²⁰²Entre els compradors documentats en el nostre apèndix identifiquem també dos destacats membres de la noblesa catalana. Així, en la subhasta de béns d'un canonge barceloní, és el «noble don Jayme de Cardona», segons la descripció notarial, el comprador d'unes *Comoediae* de Terentius per poc més de cinc lliures [doc. 194, 21. 1439. Encant públic dels llibres relictes per Francesc Bertran, canonge de la Seu]. D'origen noble és també «dona» Isabel de Montcada, la qual, en la subhasta de béns d'una familiar de la Reina Violant de Bar, va comprar tres còdexs, un dels quals era un *Tractatus de ars bene moriendi*, gènere literari religiós que va tenir molts conreadors en època medieval; els altres, en català, no els hem pogut identificar malgrat les descripcions notariales [doc. 233, 4,7-8. 1445. Encant públic dels llibres relictes per Elionor d'Avinyó, familiar i domèstica de la Reina Violant de Bar].

²⁰³doc. 19, 4. 1404. Inventari dels llibres relictes per Bernat Valtà, prevere beneficiat de la Seu de Barcelona.

Processionale litúrgic.²⁰⁴

Un canonge que també hem testimoniats en més d'una subhasta del nostre apèndix és mossèn Pere Palou. Una primera compra, la d'un *Diurnale*, la va realitzar a la subhasta de béns d'un company seu del Capítol²⁰⁵. En una segona, va comprar els *Dicta litterarum* i el *De quattuor virtutibus* atribuït a Seneca²⁰⁶. En una tercera, en va comprar dos còdexs de la biblioteca que havia pertangut al mestre Malla: una *Summa de vitiis* i el *Commentum in quartum Sententiarum* de Thomas de Aquino; aquests dos còdexs costaren entorn de les 18 lliures²⁰⁷. I, finalment, en una quarta i darrera notícia, Palou va comprar, d'entre els llibres subhastats d'un company difunt del Capítol, dos textos d'autors clàssics: M.T. Cicero, *Epistolae ad familiares*, i un text del comediògraf Plautus, tots dos per unes cinc lliures.²⁰⁸

Arnau Say, canonge barceloní, l'hem documentat en compres libràries i en conservem la biblioteca (doc. 223). La primera adquisició, un *Manipulus curatorum et clericorum* de Guido de Monte Rocherii, la va fer en la subhasta de béns d'un beneficiat²⁰⁹, i la segona en la d'un col·lega seu, en la qual, en nom d'un desconegut bisbe d'Urgell, adquirí unes *Epistolae* de M.T. Cicero per un preu estimable: 8 lliures.²¹⁰

També era canonge mossèn Ferrer Despujol, el qual adquirí, per l'exorbitant quantitat de 55 lliures (per aquest preu, a la mateixa època es podien comprar dos esclaus joves, per exemple), un bellíssim *Breviarium* de la diòcesi de Barcelona, caplletrat i historiat amb imatges d'or, en l'encant de béns d'un beneficiat de la Seu.²¹¹

Joan Borràs, canonge de Mallorca, és el comprador d'un *Breviarium ad usum diocesis Maioricarum* que havia pertangut a un beneficiat barceloní i pel qual va pagar poc més de 8 lliures a l'encant públic.²¹²

²⁰⁴ doc. 46, 1 i 7, respectivament. 1411. Encant públic dels llibres relictos per Joan Baucells, prevere beneficiat de la Seu de Barcelona.

²⁰⁵ doc. 56, 8. 1413. Encant públic dels llibres relictos per Nicolau Perer, canonge de la Seu.

²⁰⁶ doc. 128, 2. Encant públic dels llibres relictos per Pere Gros, beneficiat de Santa Maria del Mar.

²⁰⁷ doc. 141, 15 i 19, respectivament. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

²⁰⁸ doc. 194, 27 i 29, respectivament. 1439. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Bertran, canonge de la Seu.

²⁰⁹ doc. 88, 4. 1424. Encant públic dels llibres relictos per Antoni Gençà, beneficiat de la Seu.

²¹⁰ doc. 194, 31. 1444. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Bertran, canonge de la Seu.

²¹¹ doc. 88, 7. 1424. Encant públic dels llibres relictos per Antoni Gençà, beneficiat.

²¹² doc. 138, 11. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Guillem Pujol, beneficiat de l'església de Santa Maria del Pi i Sant Just de Barcelona. Pujol, al seu torn, per aquest mateix còdex havia pagat una mica menys per la seva compra en la subhasta dels béns relictos pel gironí Pere Llinà, beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar: 126,

De la Seu de Barcelona, en aquest cas, és canonge mossèn Bartomeu Cases, que va comprar a l'encant de béns d'un beneficiat un *Breviarium* per poc més de 3 lliures.²¹³

Pere Darius era canonge de Girona, a diferència del difunt canonge en l'encant de béns del qual participa com a comprador, que era de la Seu de Barcelona; va adquirir una *Summa iuris* de Monaldus²¹⁴. En aquesta mateixa subhasta, altres canonges que devien haver estat companys del difunt, Bartomeu de Navel, Pere de Palou, Guillem Ponç de Fonollet i Arnau Say van adquirir també còdexs. Navel era, a més de canonge de la Seu, doctor en dret canònic (decrets) i la seva compra és un text relacionat amb la seva formació jurídica: un *Casus breves in Decretales* de Raymundus de Salgiis²¹⁵; en canvi, Palou, com ja hem vist, es va decantar per textos d'autors clàssics (Cicero i Plautus); cas semblant al de Navel és el de Ponç de Fonollet, també doctor en dret canònic i canonge de la Seu, i la seva compra és un còdex jurídic no identificat²¹⁶. D'Arnau Say, com succeïa amb Palou, ja n'hem parlat en paràgrafs anteriors.

Canonge era també mossèn Bernat Mateu. A l'encant públic dels llibres relictos per un mercader, Mateu va adquirir-ne un amb la *Lectura super Sexto* de Guido de Baysio per poc més d'una lliura.²¹⁷

El canonge de la Seu Joan Cosida, d'entre els llibres subhastats que havien estat propietat d'un notari, va adquirir, si la nostra identificació és correcta, el *De remediis utriusque fortunae* de Francesco Petrarca, per unes dues lliures.²¹⁸

* * *

12.

²¹³doc. 151, 1. 1432. Encant públic dels llibres relictos per Pere Pujol, beneficiat de la Seu.

²¹⁴doc. 194, 22. 1439. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Bertran, canonge de la Seu.

²¹⁵doc. 194, 26. 1439. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Bertran, canonge de la Seu.

²¹⁶doc. 194, 28. 1439. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Bertran, canonge de la Seu.

²¹⁷doc. 301, 2. 1465. Encant públic dels llibres relictos per Pere Marquet *junior*, mercader.

²¹⁸doc. 322, 5. 1470. Encant públic dels llibres relictos per Joan Ginebret, notari.

3.2.2. Beneficiats

El nombre de beneficis i beneficiats de la Seu també va oscil·lar molt al llarg del temps. En un primer moment, un benefici suposava necessàriament un altar, i a cada altar hi corresponia un nou benefici. A l'època d'esplendor del sistema beneficial (segles XII-XV), es multiplicaren tant les fundacions de nous beneficis, que fou necessari preparar i construir una església capaç d'albergar dotzenes de capelles amb el seu altar propi per a poder donar cabuda a dotzenes de beneficis amb els seus respectius beneficiats. Si a la catedral romànica ja hi hagué moltes capelles, ara, en construir la nova catedral gòtica, iniciada l'any 1298, feren tots els possibles perquè n'hi cabessin més. Però ni així n'hi hagué prou: calgué demanar dispenses pontificies per a poder multiplicar fins a sis i a set els beneficis que s'instituïren sota l'advocació d'un mateix sant i en el mateix altar. Per aquesta raó, a la fi del segle XVI, el nombre de beneficis a la Seu de Barcelona era de cent quaranta-vuit (148); per a l'època que nosaltres estudiem, aquest nombre bé podria ésser entorn els cent (100) beneficis. A aquest nombre s'ha d'afegir, a més, el de setanta (70) capellanies més. Això no vol dir que hi hagués setanta preveres més: era normal que un mateix prevere acumulés prebendes (benefici i capellania alhora, per exemple)²¹⁹ i que no hi fossin mai tots els preveres en els oficis litúrgics (l'absentisme i la no residència a la Ciutat també eren freqüents). Per això és molt difícil donar una xifra exacta del nombre de beneficiats i de capellans. En qualsevol cas, un nombre que fàcilment superava el centenar (100) de persones. Com els canonges, els beneficiats rebien mensualment les rendes de la seva prebenda, el benefici, que sempre eren una mica més reduïdes (a causa del gran nombre existent, entre d'altres coses). I el que passava a la Seu de Barcelona passava a altres esglésies, a una escala proporcional.

Per aquesta raó, és possible que els preveres més ben representats en el nostre apèndix siguin els preveres beneficiats, amb una majoria de la Seu de Barcelona: Bernat Valtà (docs. 19-20)²²⁰, Joan Baucells (docs. 45-46), Pere Solà (docs. 68-69), Antoni Gença

²¹⁹Per exemple, Joan Mestre, prevere beneficiat de l'església del monestir de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona (docs. 48-49), era alhora capellà de l'església de Santa Maria del Pi, capellania per a la qual encarregà la còpia d'un *Missale votivum* (48, 10); el cas de beneficiats en més d'una església també són múltiples: Guillem Pujol, beneficiat de les esglésies de Santa Maria del Pi i Sant Just de Barcelona (doc. 137-138) o Cristòfor Estiu, beneficiat de les esglésies de Sant Just de Barcelona i Santa Maria de Turers de Banyoles (Girona): 136, 2,4-5, són alguns exemples, entre d'altres, dels moltíssims que podríem oferir.

²²⁰En successives notes a peu de pàgina, donarem notícia de les capelles o altars de les quals eren beneficiats els preveres de qui hem conservat testament, inventari o encant. En aquest primer cas, la de l'inventari de Bernat Valtà (doc. 19. 1404) ens permet saber que part dels seus llibres eren «in capella beati Gabrielis, constructi in Sede Barchinonense per discretum Bernardum Valtà, presbiterum ut rectorem dicte capelle, die mercurii .XI. die aprilis anno a Nativitate Domini .M^o.CCCC^o. Terciiio», és a dir, instituïda pel difunt només un any abans de la seva mort, l'11 d'abril de 1403.

(docs. 87-88)²²¹, Pere Jeroni (docs. 109-110), Francesc Duran (doc. 130)²²², Pere Pujol (docs. 150-151)²²³, Berenguer Sunyer (docs. 153-154)²²⁴, Berenguer Pujals (docs. 161-162), Guillem Rovira (docs. 184-185), Pau Bartomeu (docs. 203-204), Joan Rovira (docs. 218-219)²²⁵, Pere Pasqual (doc. 222), Joan Quintà (doc. 281)²²⁶, Joan Cardona (doc. 288) i Pere Marc Soler (doc. 300).

Molt a prop segueixen, en nombre, els beneficiats de l'església-catedral de Santa Maria del Mar, també a la ciutat de Barcelona: Antoni Febrera (doc. 52), Pere Cerdà (doc. 63), Joan de Puig (doc. 74-75), Bernat March (doc. 112), Pere Llinyà (docs. 125-126), Pere Gros (docs. 127-128), Joan Pujol (docs. 135-136), Ramon Tomàs (doc. 155)²²⁷, Guillem Massó (docs. 196-197)²²⁸, Bartomeu Bols (doc. 200), Francesc de Vinyamata (docs. 246-

²²¹Un registre referit a un *Missale* (87, 2) permet saber que aquest còdex «se deya ésser del benifet de sent Anthoni que'l dit defunt posehía», benifet que «instituí madona Valença, muller qui fou d'en Bernat Muner, quondam, parayre» (87, 11).

²²²El primer dels seus còdexs, un *Llibre d'Hores*, fou inventariat «in capella sancti Michaelis, constructa in Sede Barchinone» (130, 1), mentre que la resta ho fou «in domo dicti deffuncti».

²²³En parlar dels canonges, varem dir que molts vivien en cases propietats del Capítol, algunes ben a prop de la Seu. En el cas dels beneficiats, sembla donar-se un cas paral·lel: alguns benifets comportaven també, a més de les rendes econòmiques, el gaudi d'un allotjament. Així, part dels llibres de Pere Pujol foren inventariats «en un alberch en què lo dit defunt habitava, lo quall era del primer benifet de sent Jacme, construït en la Seu de Barchinona, lo qual lo dit defunt otenia», i part «in capella beati Jacobi Sedis Barchinone» (doc. 150).

²²⁴Tanmateix, part dels llibres de Berenguer Sunyer foren inventariats «en la capella del altar de santa Caterina, construït en la Seu de Barchinona» (153, 9-10). Fins i tot s'inventariaren còdexs propietat del difunt «en la cambra on geya la sua sclava...» (153, 7-8).

²²⁵«...en la capella de sent Miquell e de sant[a] Ana, construi[d]e en la Seu de Barchinona, de la quall lo dit deffunt era beneficiat» es trobaven part dels llibres de Joan Rovira (218, 1-5).

²²⁶Joan Quintà, per exemple, era beneficiat de la capella perpètua de l'altar de santa Agnès de la Seu de Barcelona, instituïda pel difunt Nicolau Perer, canonge de la Seu (del qual, precisament, hem localitzat també l'inventari i encant de llibres: docs. 55 i 56). Aprofitem per a recordar que, com en el cas del testament de Joan Quintà, alguns dels documents que assenyalen són estudiats en l'apartat que dediquem als llegats testamentaris (5.1).

²²⁷No sabem per quina raó Tomàs donà 100 sous barcelonins per a «I. *Missal* faedor per servey del altar de santa Agnès, construït en la sgléya del dit monastir [de Sant Pere de les Puelles]». Que potser era beneficiat d'aquesta capella en concret?

²²⁸Tots els llibres de Massó foren inventariats «en la capella apellada de santa Maria de la Neu, fondada en la dita esgléya de madona Santa Maria de la Mar, lo beniffet de la qual capella lo dit Guillem Massó en temps que vivia obtenia...».

247)²²⁹ i Pere Vilasaló (doc. 273).

Encara tenim beneficiats d'altres esglésies de la Ciutat, com Joan Mestre, beneficiat de l'església del monestir de Santa Eulàlia del Camp (docs. 48-49)²³⁰; Guillem Pujol, beneficiat de les esglésies de Santa Maria del Pi i Sant Just de Barcelona (docs. 137-138); Francesc Feiner (doc. 139) i Jaume Masdeu (doc. 309), beneficiats de Sant Just de Barcelona; Francesc Jovanteny, beneficiat de l'església del monestir de Santa Maria de Jonqueres (docs. 157-158)²³¹ i Jaume Riera, beneficiat de l'església del monestir de Sant Pere de les Puelles (docs. 224-225).

Beneficiats d'esglésies properes a Barcelona, i fins i tot d'altres indrets més allunyats, eren en Jaume Ballester, prevere de la Seu i beneficiat de l'església de Sant Just Desvern (doc. 29); Nicolau Vidal, beneficiat de l'església major de Santa Maria de Cervera (docs. 115-116) i Antoni Teixidor, beneficiat de l'església de la vila de Cervera (doc. 308) i, per acabar amb els beneficiats, Pere Roca, beneficiat de l'església de Sant Andreu de Llavaneres, diòcesi de Barcelona (doc. 221). Recordem que parlem només dels «titulars» dels documents. En els encants, per exemple, hem constatat l'existència de clergues castellans, gironins i mallorquins, com veurem més endavant.

La gran majoria d'aquesta seixantena de documents són inèdits²³². Molts són complementaris (inventari i subhasta, amb una correspondència de manuscrits gairebé perfecta entre ambdós documents). Generalment són ben descrits i amb nombrosos còdexs, alguns dels quals eren autògrafs (en parlarem amb deteniment més endavant), que oscil·laven entre un únic *Breviarium* que posseïa Francesc Feiner, beneficiat de l'església de Sant Just de Barcelona (doc. 139) o els 3 còdexs de la biblioteca de Pere Roca, beneficiat de l'església de Sant Andreu de Llavaneres (doc. 221), els 110 de la de Guillem Rovira, beneficiat de la Seu (doc. 184), o els 101 manuscrits de la de Francesc de Vinyamata, beneficiat de Santa Maria del Mar (doc. 246). Les subhastes permeten conèixer la identitat de molts dels

²²⁹El primer document ens permet saber que «lo dit deffunct de mentre [que] vivia selebrava missa e era beneficiat...de la capella de sanct Gabriel, la qual és construhida en la sglésia de Sancta Maria de la Mar», on foren inventariat alguns dels còdexs.

²³⁰Un *Missale votivum* (48, 10), «qui eren .XVI. coherns...se diu que lo dit defunt havia fet fer a obts de la sua capellania, que havia en la sgléya de Santa Maria del Pi», amb la qual cosa coneixem que a, més de beneficiat de Sta. Eulàlia del Camp, Joan Mestre era capellà de Sta. Maria del Pi.

²³¹Dues són les capelles relacionades amb Jovanteny (doc. 157). Una primera notícia ens parla que alguns dels seus llibres foren inventariats de «lo armari de la capella de sent Johan Babtiza e sent Johan Evangelista, en lo monastir de Jonqueres, en la qual capella lo dif deffunt celebrava...» i una segona recull que es trobaven «en lo arquibanch de la capella de la Verge, fondada en lo monastir de Santa Maria, en la qual lo dit deffunt celebrava...».

²³²Per exemple, els estudis ja esmentats de C. BATLLE han prescindit dels clergues. Només parcialment, alguns treballs de J.M. MADURELL han recollit alguns dels esments libraris, tal i com hem anotat en l'aparat heurístic que segueix el regist dels documents.

compradors, en un percentatge molt elevat d'eclesiàstics (altres beneficiats, canonges, capellans, preveres, rectors, sagristans, etc), però no exclusivament. A més, l'estudi sistemàtic de la documentació notarial ens ha permès conèixer la conservació i el traspàs d'alguns dels còdexs²³³. Per raons metodològiques, procedirem tot seguit a l'anàlisi conjunta d'aquesta seixantena de documents.

Podem constatar una gran homogeneïtat en les llibreries d'aquest col·lectiu, independentment de la institució de la qual eren beneficiats. Com succeïa amb els canonges, els llibres litúrgics, teològics i devocionals, per aquest ordre, constitueixen majoria, per la qual cosa els analitzarem amb cert deteniment. Segueixen en nombre els textos gramaticals²³⁴ (inclosos els d'*ars dictandi*), els jurídics, els clàssics greco-llatins, els autors dels països en llengua catalana, realment excepcionals²³⁵, i altres títols de temàtica variada, ben poc representats (medicina, filosofia, literatura d'entreteniment...).

En l'exposició dels textos litúrgics, teològics i devocionals intentarem ser breus i destacarem només els aspectes que considerem més interessants. Moltes biblioteques eren bàsicament de contingut litúrgic (com ara, les dels beneficiats de la Seu Bernat Valtà, Joan Baucells, Pere Solà, Joan Rovira, o fins i tot exclusius d'aquesta temàtica, com els 13 còdexs de la biblioteca de Jaume Ballester, beneficiat de l'església de Sant Just Desvern), al quals se sumaven còdexs teològics, en major o menor nombre (per exemple, els beneficiats de la Seu Joan Rovira i Pere Pasqual, i, molt especialment, Bartomeu Bols, beneficiat de Sta. Maria del Mar, posseïen bones col·leccions de contingut teològic), i còdexs devocionals (els més coneguts dels quals eren, òbviament, el *Flores sanctorum* i el *Llibre d'Hores*).

Entre els textos litúrgics és el *Breviarium*, amb diferència, el més ben representat (generalment de trets codicològics luxosos, com moltes *Bibliae* documentades, la qual cosa li permet aconseguir preus importants a les subhastes)²³⁶. El més habitual és que el

²³³Per exemple, hem testimoniat còdexs adquirits a la subhasta d'un d'aquests beneficiats que s'enregistren encara uns anys després en la biblioteca d'aquest comprador, també conservada. Així mateix, tenim el cas d'un *Breviarium de stilo diocesis Maioricarum* que, en un breu espai de temps, passà per mans de tres propietaris diferents (vegeu 126, 12 i l'apartat que vam dedicar a «Indicis de casos semblants...» (5.8) en el capítol sobre la circulació del llibre).

²³⁴Hi ha, però, llibreries que destaquen pel nombre de textos de *grammatica*, com la de Guillem Rovira (doc. 184) i la de Pau Bartomeu (doc. 203), ambdós beneficiats de la Seu.

²³⁵La llibreria més ben nodrida, justament, és la de Bartomeu Bols, beneficiat de Santa Maria del Mar i protector de l'Escola Lul·liana de Barcelona (doc. 200), raó per la qual la seva biblioteca conté molts títols del beat mallorquí. Si no comptéssim amb aquest document, les referències a Eiximenis o a Llull es reduirien a uns pocs esments.

²³⁶Així, per exemple, un *Breviarium* que havia pertangut a Joan Baucells aconseguí a la subhasta 34 lliures i 14 sous (46, 2). Un altre de la llibreria d'Antoni Gençà, «capletrat d'or...storiat ab images d'or» (87, 1), aconseguí un preu força elevat: 55 lliures en va pagar el canonge Ferrer Despujol (88, 7). No són pas els *Breviaria* els únics textos litúrgics que aconseguen un preu important: un *Missale* de Joan Baucells fou venut per 28 lliures i 12 sous (46, 6); una *Biblia* d'Antoni Gençà aconseguí un preu de 44 lliures (88, 6).

Breviarium, «portàtil, patit» o «de cambra, gran»²³⁷, fos *ad usum ecclesiae Barchinonae*²³⁸, però podia ser d'altres bisbats, com ara el de Girona²³⁹ o el de Mallorca²⁴⁰. Que era un dels textos més estimats pels beneficiats ens ho confirma la mateixa documentació.²⁴¹

A més del *Breviarium*, tenim testimonis d'altres textos litúrgics: *Biblia*²⁴² (o algun dels seus llibres, com el *Genesis*, alguns dels quals eren en català²⁴³), *Diurnale*²⁴⁴, *Evangelia*, *Missale*, *Officiarium*, *Ordinarium*, *Pontificale*²⁴⁵, *Processionale*, *Psalterium*²⁴⁶,

²³⁷Francesc Duran i Joan Rovira, beneficiats de la Seu, posseïen exemples de tots dos formats: Duran, dos exemplars d'un «*Breviari gran, de cambra*» i un de «*patit, portàtil*» (130, 2,5 i 3, respectivament). Rovira, un «*Breviari...portàtil...lo qual libre lo dit deffunt jaquí a mi, dit Matheu Mates [marmessor testamentari]*» i un «*Breviari de cambre*» (218, 1 i 9, respectivament).

²³⁸Vegeu, per exemple, el que posseïa Joan Mestre (48, 2), entre d'altres.

²³⁹Vegeu el còdex de Joan Pujol (135, 1).

²⁴⁰Vegeu el còdex de Pere Llinyà (126, 12), del qual hem documentat tres compres successives.

²⁴¹En la descripció del còdex subhastat de la llibreria de Bernat Valtà, es diu que era un «*Breviari gros...ab lo qual lo dit deffunt dehïe les Hores*» (20, 1), mentre que en un cofre que encara s'havia d'inventariar propietat de Berenguer Sunyer, es recull «*Item, lo Breviari del dit defunt*» (153, 8. És a dir, aquest en concret i no un altre). També era freqüent establir en el testament el destí d'alguns dels còdexs més estimats, com el *Breviarium*: en Ramon Tomàs, per exemple, llegà «*lo [s]eu Breviari major*» (155, 1) als beneficiats de l'església del monestir de Sant Pere de les Puelles de Barcelona.

²⁴²Ja hem vist el preu aconseguït per algunes *Bibliae*. Jaume Masdeu n'era propietari d'una, en català i en dos volums (doc. 309).

²⁴³En aquesta llengua eren escrits els *Genesis* propietat de Joan Mestre (48, 8) i Joan de Puig (74, 4). També ho eren altres textos relacionats amb la *Biblia*, com una *De concordantia Veteri et Novi Testamenti* d'Antoni Gençà (87, 6) un *Novum Testamentum* i una *Postilla o Glosa super Job* de Joan Rovira (218, 3 i 17, respectivament); el *Mammotrectus o Expositio vocabulorum Bibliae* de Johannes Marchesinus propietat de Bartomeu Bols (200, 11) i Pere Pasqual (222, 4,7), així com la *Summa de vocabulis Bibliae* de Guillelmus Brito de la llibreria de Francesc de Vinyamata (246, 25).

²⁴⁴La llibreria de Joan Rovira enregistra un «*scrit ab letra tuscòria*» (218, 5), és a dir, toscana, italiana. A la subhasta és descrit com un *Diurnale romanum* (219, 32).

²⁴⁵Per exemple, Joan Baucells en posseïa un, resultat d'una penyora, «segons lo dit Pere Gibert [testimoni de l'inventari] aferme haver hoït al dit defunt» (45, 8).

²⁴⁶Pere Pujol, beneficiat de la Seu, era propietari d'un «*Saltiri...descornat, ja usat, en pla scrit*» (150, 3) i Pere Gros d'«*I. Saltiriet...de poca valor*» (127, 7).

Responsorium, etc.²⁴⁷. La circulació d'aquests còdexs, com s'esdevenia amb d'altres de temàtica diferent, fou també important. Les subhastes, per exemple, ens han permès conèixer que el canonge Felip de Malla adquirí, el 1411, de la llibreria del beneficiat de la Seu Joan Baucells, un «*Missal de núpcies*» (46, 1). Vint anys més tard, la biblioteca de Malla conserva encara un «*Ordinari de núpcies*» (140, 60), que creiem que es tracta del mateix volum. Un altre exemple ens el proporciona la llibreria de Pere Solà, beneficiat de la Seu. El 1418 s'enregistra la venda a un col·lega seu, Francesc Duran, d'un *Diurnale*, «lo qual libre és tot descoernat» (69, 2); el 1431, la llibreria de Duran conserva encara aquest mateix còdex (130, 4). Hem trobat altres exemples en què la documentació es complementa i que exposarem a mesura que en fem l'anàlisi.

Abundants són també els còdexs teològics. Un dels més freqüents és el manual de Guido de Monte Rocherii, el *Manipulus curatorum et clericorum*, amb un total de 8 esments²⁴⁸. Segueixen en el «rànkung» la *Summa confessorum* de Johannes Friburgensis (raó per la qual també és coneguda com *Summa Johannina*)²⁴⁹, manual per a la confessió, i el problemàtic *Speculum ecclesiae*²⁵⁰. Encara disposem d'altres textos, com l'*Elucidarium* d'Honorius Augustodunensis²⁵¹, la *Summa de divinis officiis* de Johannes Beleth²⁵² o el *Breviloquium de virtutibus principum* de Johannes Gallensis²⁵³. Les *Summae de virtutibus et vitiis*, com la de Guillelmus Altissidoriensis²⁵⁴ o d'altres anònimes, també són enregistrades en aquestes llibreries.

Sens dubte, el més difós és el *Textus Sententiarum* de Petrus Lombardus, mena d'enciclopèdia teològica que fou glossada per multitud d'autors. A les llibreries dels beneficiats trobem, doncs, i per ordre cronològic, un còdex sobre els *libri Sententiarum*, dos

²⁴⁷Per exemple, els nombrosos esments de llibres d'*Orationes* (en Bernat March en posseïa un «d'*Oracions* e altres bones cosas»: 112, 1) i de *Sermones*.

²⁴⁸En tenien un Bernat Valtà (19, 22), Pere Solà (68, 2. «E ultra lo dit libre, axí abans lo dit libre com derrera, havia més escrit qui no era del libre...»), Antoni Gençà (87, 8. Escrit «de diverses letres»), Pere Gros (127, 3,6), Joan Pujol (135, 10), Guillem Pujol (137, 8), Joan Rovira (218, 18) i Francesc de Vinyamata (246, 6).

²⁴⁹En tenien un exemplar Bartomeu Bols (200, 7), Joan Rovira (218, 12. La descripció notarial recull expressament el títol «*Summa confessorum àlias Johannina*») i Joan Quintà (doc. 281).

²⁵⁰Si no se'ns ofereixen prou detalls, és impossible determinar si es tracta del text d'Honorius Augustodunensis o de l'homònim d'Hugo de Sancto Caro. En tenien exemplars Joan Mestre (49, 4) i Antoni Febrera (52, 2).

²⁵¹N'enregistren exemplars les biblioteques de Bernat March (112, 4) i Francesc de Vinyamata (246, 17).

²⁵²L'únic exemplar testimonià entre els beneficiats és el de Francesc de Vinyamata (246, 54).

²⁵³Un exemplar del qual, en llatí, consta a la biblioteca de Bartomeu Bols (200, 37).

²⁵⁴Concretament, la *Summa aurea*..., un exemplar de la qual posseïa Joan Rovira (218, 13).

còdexs més de Ricardus Anglicus, autor d'un *Commentum in Sententiarum*, Petrus de Tarentasia i el seu *In Sententiarum*, i, finalment, una *Tabula super libros Sententiarum*, en la de Bartomeu Bols (200, 5,22,57,34 i 35, respectivament); dos còdexs més del *commentator* Petrus de Tarentasia, a la llibreria de Pere Pasqual (222, 12 i 43); unes *Quaestiones super secundum Sententiarum* anònimes a la de Francesc de Vinyamata (246, 38) i un còdex del «magister Sententiarum», és a dir, Petrus Lombardus, a la d'Antoni Teixidor (308, 11).

En el camp de la patristica i la teologia destaquen també autors com Augustinus²⁵⁵, Beda Venerabilis²⁵⁶, Bernardus Claraevallensis²⁵⁷, Bernat Oliver²⁵⁸, Gregorius Magnus²⁵⁹, Isidorus Hispalensis²⁶⁰, Jacobus de Laussana²⁶¹, Jacobus de Voragine²⁶² o Thomas de Aquino²⁶³, presents en aquesta anàlisi, així com alguns textos anònims.²⁶⁴

Entre els textos devocionals, els més populars foren el *Flores sanctorum*²⁶⁵ i el

²⁵⁵Pere Llinyà en posseïa un del *De sanitate animae* (125, 7). En Pere Pujol un altre que nosaltres hem identificat com les *Orationes extractae in libris beati Augustini* (150, 1). Bartomeu Bols en posseïa un text que creiem identificar amb el *Milleloquium*, i, un de més clar, amb els *Sermones* (200, 39 i 50).

²⁵⁶El *liber Scintillarum* que se li atribueix és a la biblioteca de Joan Rovira (218, 19).

²⁵⁷A aquest autor s'atribueixen molts textos, com ara un *liber De conscientia* de la llibreria de Pere Llinyà (125, 10); unes *Flores* i les conegudes *Epistolae ad sororem*, de la de Bartomeu Bols (200, 12 i 42) i, finalment, unes *Meditationes* i un *De contemplatione* de la llibreria de Joan Rovira (218, 21 i 25).

²⁵⁸El dominicà valencià és l'autor d'un *Excitatorium mentis ad Deum* propietat de Joan Mestre (48, 7).

²⁵⁹Textos seus són els *Dialogi*, en català, i el *Pastorale* de la llibreria de Joan Pujol (135, 4 i 6). Bartomeu Bols, en canvi, posseïa un exemplar dels *Dialogi* en llatí (200, 21).

²⁶⁰Autor de l'obra *De summo bono seu Sententiae*, present a la llibreria de Bartomeu Bols (200, 17).

²⁶¹El seu *Liber sermonum* és en poder de Bernat March (112, 6).

²⁶²Encara que algun dels *Flores sanctorum* de l'apèndix documental puguin ser la seva *Llegenda àurea*, el còdex de la llibreria de Bartomeu Bols recull, a més, una altra obra seva: els *Sermones dominicales, prima et secunda pars* (200, 46-47).

²⁶³A aquest autor s'atribueixen unes *Regulae*, a la llibreria de Pau Bartomeu (204, 15), que no hem identificat. Obra seva és el *De articulis fidei* de la llibreria de Bartomeu Bols (200, 24) i Joan Rovira (218, 23).

²⁶⁴Com ara els *Compendia Theologiae* de Bartomeu Bols (200, 31,44 i 53).

²⁶⁵Aquest text és present a moltes de les llibreries estudiades (no només dels beneficiats, sinó de tot l'espectre social de l'època). En aquest cas, en tenien exemplars Bernat Valtà (19, 15. A l'encant s'afegeix que és «mal escrit»), Joan Baucells (45, 2), Joan Mestre (48, 9) i Antoni Gençà (87, 4), Guillem Rovira (184, 108), aquests tres darrers

*Llibre d'Hores*²⁶⁶, però també tenim notícies de textos religiosos en llengua catalana de gran difusió, com el conegut *Gamaliel*²⁶⁷ o el de *Mossèn Assan*²⁶⁸, a més d'algunes *Vitae sanctorum*²⁶⁹ i d'altres obres de religiositat popular.²⁷⁰

Precisament, moltes de les còpies autògrafes realitzades per beneficiats eren textos devocionals i litúrgics. Per ordre cronològic, tenim unes primerenques i molt interessants notícies sobre Bernat Valtà, beneficiat de la Seu, que sembla tenir la còpia de llibres com a font d'ingressos complementària. El seu inventari de llibres enregistra, per exemple, «.XVII. coerns...de *Breviari* e servien per **exemplar**» i «.I. libre...appellat **exemplar** de *Breviari*» (19, 25 i 26, respectivament). Sembla que el sistema de les *petiae* universitàries tingué aquí plena aplicació, amb els **exemplae** o models de còpia de què parlem en el capítol sobre la circulació del llibre. Però això no és tot, car un xic més endavant recollim «.XXXIX. coerns de *Missal*...lo qual lo dit defunt scrivia» i un nou «*Missal mixt*, scrit de mà del dit defunt» (19, 29 i 34), a més d'altres referències a textos litúrgics i devocionals «nous, qui stan en coerns descornats», qui sap si noves còpies autògrafes de Valtà. De contingut litúrgic són també els «dotze pergamins de cabrit, en los quals na .III. de scrits de un *Diornal* que lo dit defunt [Joan Baucells, també beneficiat de la Seu], havie començat» (45, 1). El beneficiat de l'església de Sta. Maria del Mar Pere Llinyà enregistra també algunes còpies autògrafes. La descripció notarial de l'inventari ens permet saber que el difunt Llinyà feia temps «que traslatava», és a dir, que copiava, un text litúrgic amb les *Epistolae* de sant Eusebi (125, 4),

esments en català, Nicolau Vidal (116 6), Joan Pujol (135, 5), Berenguer Sunyer (153, 1), Pau Bartomeu (203, 1) i Jaume Masdeu (doc. 309. «In romancio»).

²⁶⁶Un altre dels llibres especialment difosos. Tenien còdexs d'*Hores* Bernat Valtà (19, 1 i 3. Sembla que tots dos resultat de penyores), Pere Solà (68, 7. Dos còdexs), Pere Gros (127, 9. «scrit de la mà de [un desconegut] Rossell»), Francesc Duran (130, 1), Joan Pujol (135, 8. En penyora, segons un memorial del difunt), Guillem Pujol (137, 3), Berenguer Sunyer (153, 7,9. Dos còdexs), Berenguer Pujals (161, 3. En llatí), Pau Bartomeu (203, 3,4,6. Tres còdexs), Joan Rovira (218, 24) i Antoni Teixidor (308, 25).

²⁶⁷Els exemplars identificats són els dos que posseïa Nicolau Vidal (115, 5,11).

²⁶⁸El nom d'aquest autor d'uns versos moralitzadors era en realitat Mossé Natan. La primera notícia apareix a l'inventari de llibres de Joan Pujol (135, 7). La seva obra fou escrita en català, per bé que no ens ha arribat cap còdex sencer. La biblioteca de Guillem Rovira conté dos exemplars d'aquest autor (184, 19 i 76), el primers dels quals és, si ho creiem, «en latí e en romans».

²⁶⁹Cronològicament, coneixem una *Vida de santa Margarida* propietat de Joan Mestre que fou venuda «al frare preycador que lig a la Seu» (49, 5) i una *Vida de sant Honorat* de Guillem Rovira (184, 93). En llengua catalana i temàtica religiosa accessible al públic del carrer era també, recordem-ho, la *Vita Christi* d'Eximenis, alguns còdexs del qual es troben en possessió de Nicolau Vidal (115, 13,16), com veurem més endavant.

²⁷⁰Com ara, el *Pecat que Adam comès contra Déu* de la biblioteca d'Antoni Febrera (52, 7); el llibre d'*Oracions e conjuracions* de la de Bernat March (112, 10. Molt significativament, l'*incipit* d'aquest còdex és: "exortzare Satanàs" i al darrera segueix «un coern que tracta de la *Conjuració dels núvols*») o, finalment, la *Puerícia de Jesucrist*, «en romans», de la de Pere Gros (127, 11).

ahora que recull que un text anònim, *Indulgentiae et stationes ecclesiarum urbis Romae*, era «scrit...en partida de mà del dit deffunt e en partida de diverses altres mans» (125, 6), mentre que un còdex jurídic d'*Auctoritates super Decretum*, un *liber De conscientia* atribuït a Bernardus Claraevallensis, «.I. cohernet» de *Rhetorica* i altres dos de *Doctrinae*, i, finalment, un text d'Albertanus Brixiensis, molt probablement el *De doctrina dicendi atque tacendi*, eren «scrits de mà del dit deffunt» (125, 9,10,13,14 i 15, respectivament). L'inventari d'un altre beneficiat de Sta. Maria del Mar, Pere Gros, enregistra «.I. libre apellat *Ores de santa Maria*, scrit de la mà de Rossell» (127, 9); malauradament, però, desconeixem qui és aquesta persona i la relació que hauria tingut amb el difunt Gros.

Entre els textos gramaticals trobem els títols i autors més representatius de l'època. Des dels clàssics Donatus i Priscianus fins al més recents com Joan Pastrana o Martí de Lavata. Una notícia primerenca, a l'inventari de llibres del beneficiat de la Seu Bernat Valtà, recull «.II. librets de *Abeçeroles*» (19, 32), és a dir, de *Beceroles*, llibres per aprendre de lletra.

Però els llibres per a l'ensenyament primari de la gramàtica més freqüents són els *Disticha* del (Ps) Cato, el *De contemptu mundi*, les *Partes* atribuïdes a Donatus, unes *Regulae grammaticae*, l'*Aesopus* i els títols que es van popularitzar a partir del segle XIII (el *Catholicon*, el *Doctrinale*, el *Graecismus* i el *Tobias*), alguns dels quals formen part dels *auctores octo*²⁷¹, que es podien presentar per separat, com a llibres individuals, o com a part integrant de còdexs gramaticals miscel·lanis. Així, tenim esments individuals dels *Disticha* del (Ps) Cato, generalment en llatí²⁷², però també en català²⁷³; del *De contemptu mundi*²⁷⁴; de les *Partes* de Donatus²⁷⁵, normalment esmentades amb unes *Regulae grammaticae*²⁷⁶; de Priscianus²⁷⁷ i de l'*Aesopus*²⁷⁸. Trobem associats títols com els

²⁷¹Concretament, els *Disticha* del (Ps) Cato, el *De contemptus mundi*, l'*Aesopus* i el *Tobias* de Matthaues Vindocinensis.

²⁷²Per no ser massa reiteratius, optem per donar en nota a peu de pàgina els esments libraris en concret.

²⁷³L'encant de llibres de Pere Pujol, beneficiat de la Seu, enregistra un «*Cató en pla*» (151, 10), possiblement un dels «librets...de *Gramàtica*» de l'inventari (150, 2); el de Berenguer Sunyer, també beneficiat de la Seu, enregistra un nou exemplar (153, 11).

²⁷⁴L'encant de llibres de Bernat Valtà (20, 11), el de Guillem Rovira (184, 90), beneficiats de la Seu, i el de Bartomeu Bols (200, 91), beneficiat de Sta. Maria del Mar, recullen esments individualitzats.

²⁷⁵Inventaris de llibres de Berenguer Sunyer (153, 12) i Guillem Rovira (184, 32), beneficiats de la Seu.

²⁷⁶Inventari de Guillem Rovira, beneficiat de la Seu (184, 100) i d'Antoni Teixidor, beneficiat de l'església de St. Andreu de Llavaneres (308, 10).

Disticha i el *De contemptu mundi*²⁷⁹, als quals es podia afegir l'*Aesopus*²⁸⁰ o el *Tobias*²⁸¹; els *Disticha*, el *De contemptu mundi*, les *Partes* i les *Regulae*, «tot en .I. volum»²⁸².

Més freqüents, encara, foren el *Catholicon* de Johannes Balbus Januensis²⁸³, el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei²⁸⁴; el *Graecismus* d'Evrardus Bethuniensis²⁸⁵ i el *Tobias* de Matthaeus Vindocinensis²⁸⁶. Encara, però, no hem esgotat els textos gramaticals: tenim notícies de la *Summa Bernardina*²⁸⁷ i del *Mestre Guàrdia*²⁸⁸, així com d'obres

²⁷⁷Concretament, del *Priscianus minor* (és a dir, els dos darrers llibres de les *Institutiones grammaticae*), en tenien còdexs Guillem Rovira (184, 65) i Francesc de Vinyamata (246, 73), beneficiats de la Seu i de Sta. Maria del Mar, respectivament).

²⁷⁸Concretament, Vinyamata disposava d'un còdex homònim «en pla e en latí» (246, 52).

²⁷⁹Encant de llibres de Bernat Valtà (20, 10) i testament de Joan Pasqual (222, 32), beneficiats de la Seu.

²⁸⁰Inventari de llibres relictos per Nicolau Vidal, beneficiat de l'església major de Sta. Maria de Cervera (115, 4).

²⁸¹Inventari de llibres de Pere Jeroni, beneficiat de la Seu (109, 2) i de Francesc de Vinyamata, beneficiat de Sta. Maria del Mar (246, 84).

²⁸²Encant de llibres de Bernat Valtà (20, 31) i Pau Bartomeu (203, 10), beneficiats de la Seu.

²⁸³Inventari de llibres Joan Baucells, beneficiat de la Seu (45, 9. «XV. coherns...qui és part del...»), Pere Pasqual (222, 1; en dos volums), i Joan Quinta (doc. 281, amb clàusules curioses sobre la seva consulta per part de la comunitat de preveres de l'església de Santpedor), beneficiats de la Seu, i Antoni Teixidor, beneficiat de l'església de Cervera (308, 18).

²⁸⁴Inventaris de Pere Jeroni (109, 1. Més una *Lectura*: 109, 4), Guillem Rovira (*Lecturae*: 184, 31, 51), Pau Bartomeu (203, 12, 17. Més una *Lectura*: 203, 20), Joan Rovira (218, 11) i Pere Pasqual (222, 40. Més una *Lectura*: 222, 27), beneficiats de la Seu. Pere Cerdà (63, 3. Descrit com «.I. *Doctrinalet* descuernat»), Joan Pujol (136, 8) i Francesc de Vinyamata (246, 12, 48. Més *Lecturae*: 246, 27, 31, 81, 83 i 85), beneficiats de Sta. Maria del Mar. Jaume Riera, beneficiat de Sant Pere de les Puelles (224, 1) i Antoni Teixidor, de l'església de Cervera (308, 3, 8. Més una *Lectura*: 308, 2).

²⁸⁵Inventaris de Joan Baucells (45, 17), Pere Jeroni (109, 13), Guillem Rovira (184, 55. Més una *Lectura*: 184, 69), Pau Bartomeu (203, 16) i Joan Rovira (218, 10), beneficiats de la Seu. Pere Cerdà (63, 4), Guillem Massó (196, 3) i Francesc de Vinyamata (246, 33), beneficiats de Sta. Maria del Mar. Antoni Teixidor, beneficiat de l'església de Cervera (308, 5).

²⁸⁶Inventaris de Joan Baucells (45, 19) i Pere Jeroni (109, 14. S'especifica que es tracta d'«.I. tros del libre» així intitulat), Guillem Rovira (184, 56, 78, 83, 103), Pau Bartomeu (203, 13), Joan Rovira (218, 33), beneficiats de la Seu.

²⁸⁷Inventari de Guillem Rovira, beneficiat de la Seu (184, 41, 62).

d'autors com Petrus Helias²⁸⁹, Joan de Pastrana²⁹⁰ i Martí de Lavata²⁹¹. El treball lexicogràfic d'Hugutio Pisanus, *Derivationes* o *Liber derivationum*²⁹², està molt relacionat amb la gramàtica. De contingut gramatical semblen també una *Doctrina d'infants* (184, 87) i un *De orthographia* (246, 87). Completen aquesta panoràmica els nombrosos esments genèrics de cartipassos o llibres de *Grammatica*.²⁹³

Una vegada superada l'etapa inicial, els llibres d'*ars dictandi* també es feien servir per a l'aprenentatge gramatical. En tenim alguns exemples que es redueixen a un text de Petrus Blesensis, possiblement el conegut per *Verbal* (109, 11. «E no és complit»), propietat de Pere Jeroni, beneficiat de la Seu; dos *Formularia litterarum* i una *Doctrina dicendi atque tacendi* d'Albertanus Brixiensis en poder de Pere Llinyà, beneficiat de Santa Maria del Mar (125, 8,16 i 15, respectivament. El darrer dels textos, curiosament, una còpia autògrafa); i, finalment, un *Registrum litterarum* i la *Rethorica novissima* de Boncompagnus Bononiensis en poder de Francesc de Vinyamata, beneficiat de Sta. Maria del Mar (246, 1 i 72, respectivament)²⁹⁴.

Com que no tenien estudis superiors en dret, els pocs testimonis de textos jurídics no ens ha de sorprendre. En general, d'existir-ne, tenim constància dels textos bàsics del *Corpus Iuris Canonici*, o d'alguns dels seus comentaristes més coneguts (com Ramon de Penyafort), als quals s'afegeixen normatives pròpies de l'estament eclesiàstic (com les *Constitutiones sinodales*) i algunes lleis laiques del país (com, per exemple, els *Usatici Barchinonae* i les *Constitutiones Cataloniae*). Alguns, a més, no eren propietat d'aquests beneficiats, sinó

²⁸⁸Autor homònim que se suposa originari del país i autor d'un text de gramàtica d'àmplia difusió a l'època. En tenien un exemplar Guillem Pujol (137, 7), Pau Bartomeu (203, 18) i Francesc de Vinyamata (246, 58), beneficiats de l'església de Sta. Maria del Pi, de la Seu i de Sta. Maria del Mar, respectivament.

²⁸⁹Autor d'una *Summa Prisciani* -en aquest cas sobre el *Priscianus major* (abans hem vist dues notícies sobre el *Priscianus minor*).

²⁹⁰L'únic esment d'un text d'aquest autor entre els beneficiats es troba a la ben nodrida llibreria de Guillem Rovira, amb una bona representació de textos gramaticals (184, 105).

²⁹¹Inventaris de Guillem Rovira (184, 53,74) i Pau Bartomeu (203, 19), preveres de la Seu.

²⁹²En tenien exemplars Guillem Rovira (184, 30 i 106) i Francesc de Vinyamata (246, 3), beneficiats de la Seu i Sta. Maria del Mar, respectivament.

²⁹³És el cas de la mitja dotzena de cartipassos propietat de Joan Baucells (45, 18) i del llibre de *Grammatica* de Pau Bartomeu (203, 11), beneficiats de la Seu, així com dels «III. librots de *Gramàtica* esquinsats» de Pere Roca, beneficiat de l'església de St. Andreu de Llavaneres (221, 3).

²⁹⁴L'estudi i interrelació de la documentació ens han permès identificar aquest llibre. Fou adquirit pel notari Joan Ubach a la subhasta (247, 14). La seva llibreria, inventariada només un any després arran de la seva mort, és la que ens ha facilitat el nom de l'autor (255, 17), que no apareixia a l'inventari de Vinyamata.

d'altres persones que els havien empenyorat.

Recollim tot seguit els esments identificats. Entre els textos bàsics del *Corpus Iuris Canonici* constatem unes *Clementinae* i un *Sextus*, en un mateix volum, a la biblioteca de Francesc Jovanteny, beneficiat de Santa Maria de Jonqueres (157, 4), i unes *Decretales* de la llibreria de Joan Rovira (218, 35), que, «segons apar per un albarà escrit de mà [de] Johan [Castell]», al que tingué accés el notari que redactà l'inventari, no era propietat del difunt Rovira, sinó resultat d'una penyora feta per aquesta persona. Del text canònic per excel·lència, la *Summa* de Ramon de Penyafort, en tenien exemplars Bernat Valtà (19, 3) i Francesc de Vinyamata (246, 15), beneficiats de la Seu, i, molt probablement, Guillem Pujol, beneficiat de Sta. Maria del Pi (com cal identificar sinó una *Summa Raymundi?*: 137, 5). Altres autors o títols de dret canònic identificats són Guillelmus de Montelauduno, un còdex del qual enregistra la llibreria de Valtà (19, 12) com a resultat d'una penyora²⁹⁵; uns quaderns, autògrafs de Pere Llinyà, d'*Auctoritates super Decretum* (125, 9), d'autor desconegut; Gaufridus de Trani, autor d'una *Summa super rubricis Decretalium*, testimoniada en dos còdexs de la llibreria de Francesc de Vinyamata (246, 93,94)²⁹⁶; i, finalment, Astesanus Astensis, autor d'una *Summa de casibus*, en dos volums, propietat de Joan Quintà (doc. 281), també coneguda com *Summa Astensis*.

Gairebé inexistents són els textos del *Corpus Iuris Civilis*: un *Digestum vetus* en poder de Pere Pujol, beneficiat de la Seu (150, 5), és l'únic testimoni. Fins i tot tenim dos exemples de literatura processal: l'*Ordo iudicarius* d'Aegidius de Fuscarariis de la llibreria de Guillem Pujol, beneficiat de Sta. Maria del Pi (137, 9), i un text homònim, l'autor del qual no ens consta, enregistrat en la de Francesc de Vinyamata, beneficiat de Sta. Maria de Mar (246, 92).

De textos normatius eclesiàstics coneixem unes *Constitutiones provinciales Tarraconae* de Pere Pujol, beneficiat de la Seu (150, 6); unes *Constitutiones sinodales*, de les quals desconeixem la diòcesi a la qual pertanyien, en poder de Joan Rovira, beneficiat de la Seu (218, 29); unes *Constitutiones Barchinonae et Tarraconae* en poder d'Antoni Febrera i Pere Llinyà (52,1 i 125,5, respectivament) i unes *Constitutiones sinodales Barchinonae* de Bernat March (112, 3), tots tres beneficiats de Sta. Maria del Mar.

Els textos jurídics propis del país estan representats per uns *Usatici Barchinonae* de Berenguer Sunyer (153, 2) i unes *Constitutiones Cataloniae* de Guillem Rovira (184, 46), ambdós beneficiats de la Seu. Curiosament, també la llibreria de Pere Gros, beneficiat de Sta. Maria del Mar, consigna uns *Estils de Llotja* (127, 4), manual que sembla més propi

²⁹⁵La penyora va anar a càrrec de Bernat Despuig, prevere «qui va ab mossèn Pere Bover», a canvi d'un préstec de 4 florins.

²⁹⁶És possible que el text anònim *Liber aureus iurium Romanae ecclesiae* d'aquesta llibreria (registre 23) sigui també d'aquesta temàtica, dret canònic.

d'un mercader. La Llotja, com és sabut, era l'edifici públic on es reunien els mercaders per a llurs tractes, i estava molt vinculada al Consolat de Mar. Es tracta potser d'una mena de reglament sobre aquella institució? Disposem d'altres exemples semblants.²⁹⁷

Els textos d'*ars notariae* no són gaire més representats. Un *Formularium de arte notariae* i un text *De ultimis voluntatibus* de la llibreria de Francesc de Vinyamata (246, 9 i 90), i un còdex «en lo qual ha moltes e diverses formes de *Art de notaria*», propietat de Pere Marc Soler (300, 3), ambdós beneficiats de la Seu, són els únics textos identificats.

Com s'esdevenia amb els canonges, les notícies de textos de clàssics greco-llatins són escasses, tardanes, i encara menys interessants que les analitzades en aquelles llibreries. Pràcticament podríem reduir a tres els autors: Aristoteles, Ovidius i Seneca²⁹⁸. El *Secretum secretorum* atribuït a Aristoteles és a la llibreria de Joan Rovira, beneficiat de la Seu (218, 6). La de Francesc de Vinyamata, beneficiat de Sta. Maria del Mar, conté un de *Quaestiones super librum Physicorum* i el *De generatione et corruptione* (246, 4 i 75), i la d'Antoni Teixidor, beneficiat de l'església de Cervera, altres exemplars amb els *Physicorum libri* i l'*Ethica* (308, 13,20 i 14, respectivament). Ovidius, alguns textos del qual es revaloritzaren per al perfeccionament gramatical, és present amb les *Epistolae* propietat de Pere Jeroni, beneficiat de la Seu (109, 17) i Francesc de Vinyamata, beneficiat de Sta. Maria del Mar (246, 21); el *De remedio amoris*, propietat de Guillem Rovira (184, 29), Pere Pasqual (222, 36) i Joan Cardona (288, 4. Segons la descripció notarial «no acabat»), beneficiats de la Seu, i Vinyamata (246, 65). Les notícies es completen amb un *De tristibus* propietat de Pasqual (222, 33) i amb el *De ponto* i el *De vetula*, atribuït al poeta llatí, de Vinyamata (246, 29 i 51, respectivament). De Seneca hem identificat tres registres: el *De quattuor virtutibus* que se li atribueix, propietat de Pere Gros, beneficiat de Sta. Maria del Mar (127, 2), un esment genèric propietat també de Pasqual (222, 35) i unes *Epistolae* d'Antoni Teixidor (308, 1).

Els pocs testimonis de signes de cultura humanística es concreten en un únic esment d'un còdex de Giovanni Boccaccio, el títol del qual no és consignat, de la llibreria de Vinyamata (246, 47).

Els beneficiats estudiats tampoc no semblen gaire aficionats a la lectura d'autors del país en llengua catalana, amb alguna excepció com ja hem indicat²⁹⁹. Ramon Llull és representat amb títols com l'*Arbre de Ciència* de Berenguer Sunyer (154, 1), la *Doctrina pueril* i el *Fèlix* de Guillem Rovira (184, 10 i 109, respectivament), beneficiats de la Seu,

²⁹⁷L'inventari del jurista Pere Girona també enregistra unes *Ordinacions de la Llotja* (149, 22).

²⁹⁸No incloem aquí els autors gramaticals com (Ps) Cato, Donatus i Priscianus.

²⁹⁹Si exceptuem els còdexs lul·lians de la llibreria de Bartomeu Bols (200, 60,62-64,68,72,75-80,82,84 i 88, bàsicament), beneficiat de Sta. Maria del Mar i membre actiu (protector i docent) de l'Escola Lul·liana de Barcelona (vegeu l'article que li dedicà J.M.MADURELL, el qual transcriví íntegrament l'inventari, tot i que no n'identificà els títols), els esments d'altres textos de Llull o d'Eiximenis, com hom pot veure en el text, són ben pocs.

i potser, un *Llibre de les bèsties* de Nicolau Vidal, beneficiat de l'església major de Cervera (115, 7). Com gairebé sempre, l'autor en llengua catalana més ben representat és el gironí Francesc Eiximenis. Tenien un exemplar dels *Llibre dels Àngels* Francesc de Vinyamata (246, 67. «En lo qual ne ha .VI. coherns encara no ligats»), Pere Vilasaló (273, 1,2), beneficiats de Sta. Maria del Mar, i Nicolau Vidal (116, 1). Vidal era també el propietari de l'únic *Llibre de les dones* (116, 15) documentat entre els beneficiats i, potser, d'una *Vita Christi* en dos volums (115, 13,16). La *Doctrina compendiosa* que se li atribueix, present a les llibreries de Guillem Rovira (184, 3,70) i Bartomeu Bols (200, 67), i una *Compilació* de l'enciclopèdia *lo Crestià*, propietat també de Rovira (184, 107), completen els textos del menoret gironí. Tanquem la relació d'autors en llengua catalana amb l'esment inèdit d'un còdex de les *Cobles [de la divisió del regne de Mallorca]* de fra Anselm Turmeda, propietat de Nicolau Vidal (116, 8). Guillem Rovira, Bartomeu Bols i Nicolau Vidal, com hom pot veure, posseïen gairebé la totalitat dels escassos textos identificats.

Hem testimoniat nombrosos còdexs de *Computus*, entre els quals es troba el «libret de...*Còmput*, so és, sobre de trobar les festes» (150, 2) que posseïa Pere Pujol, beneficiat de la Seu³⁰⁰, així com llibres de *Medicina*.³⁰¹

Però, sens dubte, són els textos literaris els de més interès per al nostre estudi. Testimoniem unes desconegudes «*Canòniques*» en català, és a dir, unes *Cròniques*, propietat d'Antoni Gençà, beneficiat de la Seu (87, 9). Una base històrica (el regne cristià d'Etiòpia) va servir de motiu literari per a la redacció de la llegenda del *Preste Joan*, el monarca cristià que la tradició europea de l'Edat Mitjana situava en un país imaginari d'Àsia que hom suposava voltat de pobles infidels; el còdex era enregistrat a la llibreria del també beneficiat de la Seu Bernat Valtà (20, 15).

La difosa obra de Guido de Columna, *Historia destructionis Troiae*, és present en els inventaris de Pere Jeroni (109, 15. Concretament, «.III. sisterns», la llengua dels quals desconeguem) i de Francesc de Vinyamata (246, 7. En llatí). Escassos són també els testimonis del *De consolatione Philosophiae* de Boethius: en tenien exemplars, la llengua dels quals no ens consta, Nicolau Vidal (115, 12) i Berenguer Sunyer (153, 3), mentre que el d'Antoni Teixidor (308, 9) era en llatí. Curiosament, dos dels tres textos eren de beneficiats d'esglésies de Cervera, a l'actual comarca de la Segarra (concretament, Vidal i Teixidor).

De contingut literari i àmplia difusió és el *Breviari d'amor* de Matfré Ermengaut de Béziers que posseïa Joan Pujol (135, 3), per bé que només disposem d'aquest esment; el

³⁰⁰Tenien altres exemplars de *Computus* Bernat Valtà (19, 19), Joan Baucells (45, 3,20), Joan Pujol (135, 11), Pere Pasqual (222, 34) i Francesc de Vinyamata (246, 24).

³⁰¹Coneixem els esments genèrics de textos de *Medicina* en poder de Bernat Valtà (19, 23), Joan Baucells (45, 4,5) i Joan Pujol (135, 12). Encara tenim constància d'un *Lapidarium*, d'una *Anathomia* atribuïda a Galenus i d'un text de *Chirurgia* en català, el títol del qual no s'especifica, a la biblioteca de Francesc de Vinyamata (246, 2,62 i 97, respectivament, el darrer dels qual és una penyora d'un barber).

mateix s'esdevé amb un còdex de *Gaya Sciència*, text líric, propietat de Francesc de Vinyamata (246, 1. Concretament, «VIII. cohenrs descornats»), ambdós beneficiats de Sta. Maria del Mar. En d'altres col·lectius n'hem testimoniats nombrosos exemples.

Curioses, si més no, són dues notícies amb les qual pretenem concloure l'anàlisi de les biblioteques dels beneficiats. Una primera és sobre un llibre que «tractava de *Anpeltar*» propietat de Bernat Valtà (20, 13); probablement una mena de tractat d'agricultura. Una segona i darrera és sobre un text *De tallar i de cuinar* de la llibreria de Pere Llinyà (125, 11): un nou testimoni d'una mena de tractat gastronòmic. N'hem testimoniats diversos en el nostre treball.³⁰²

Les compres documentades no difereixen gaire del que hem exposat:

El beneficiat de la capella reial Ramon Tuxèn, per raons que desconeixem i segons testimoni d'una tercera persona, tenia alguns llibres seus a casa d'un canonge difunt, entre els quals s'esmenten uns *Psalmi penitentiales*, un *Breviarium*, i un còdex gramatical amb les *Partes* de Donatus, els *Disticha* del (Ps) Cato i el *De contemptu mundi*.³⁰³

El beneficiat de la Seu Pere Alegre ha estat documentat en un parell de compres: en una primera, a la subhasta d'un col·lega seu, adquirí un *Missale* a un preu elevadíssim: 28 lliures i 12 sous³⁰⁴, mentre que en una segona, feta a la subhasta de béns d'un canonge del Capítol, adquirí un *Breviarium* per poc més de 12 lliures.³⁰⁵

També eren beneficiats del Capítol barceloní alguns dels compradors que van assistir a la subhasta de béns del prevere Joan Trullols, com Pere de Roca Espona, que adquirí un *Sanctorale* litúrgic, i Joan Prats, que adquirí un còdex el nom del qual no es va esmentar.³⁰⁶

La mort, inventari i posterior subhasta de béns d'un beneficiat de la Seu sembla que, malgrat l'absentisme que hi pogué haver, no passava desapercbut per a molts companys. És el cas de Bernat Costa i Francesc Duran, tots dos beneficiats de la Seu, que compraren un *Breviarium* i un *Diurnale*, que havien pertangut a un company de la Seu³⁰⁷. Es dona la

³⁰²No podem deixar de recollir aquí la notícia d'un «libre...sotill, *de lecture*» de la biblioteca del beneficiat de la Seu Joan Cardona (288, 5): a què es refereix exactament, a un text gramatical, per aprendre la lectura, o a un text per exercitar-la de forma lúdica?...

³⁰³doc. 37, 5-8. 1409. Inventari dels llibres relictos per Ponç Taüs, canonge de la Seu de Barcelona.

³⁰⁴doc. 46, 6. 1411. Encant públic dels llibres relictos per Joan Baucells, prevere beneficiat de la Seu de Barcelona.

³⁰⁵doc. 56, 10. 1413. Encant públic dels llibres relictos per Nicolau Perer, canonge de la Seu.

³⁰⁶doc. 58, 5 i 7, respectivament. 1415. Encant públic dels llibres relictos per Joan Trullols, prevere de Barcelona.

³⁰⁷doc. 69, 1-2, respectivament. 1418. Encant públic dels llibres relictos per Pere Solà, prevere beneficiat de la Seu.

circumstància que també hem conservat l'inventari de béns de Francesc Duran, del 1431, on figura encara aquest *Diurnale* (130, 4).

A la subhasta de béns d'un beneficiat trobem, novament, un altre company que n'adquireix, entre els quals es troben els llibres. Antoni Oliva, beneficiat que «stà amb mossèn Gabriel Palou, cabiscol de la Seu», adquirí un *Breviarium* «de la Regla nova segons lo bisbat de Barchinona» per un preu estimable: 29 lliures.³⁰⁸

D'en Guillem Pujol, beneficiat de les esglésies de Santa Maria del Pi i Sant Just de Barcelona, a més del testimoni d'alguna compra, n'hem localitzat l'inventari i l'encant de llibres. Una primera notícia ens informa d'una compra feta entre els béns que havien pertangut a un col·lega, entre els llibres del qual n'adquirí un d'Albertanus Brixiensis (possiblement el seu *De doctrina dicendi atque tacendi*), un *Formularium litterarum* i un *Breviario de stilo diocesis Maioricarum*³⁰⁹; per una segona notícia, de pocs mesos després, sabem que Pujol recupera un llibre d'*Evangelis* que era seu.³¹⁰

Hem conegut l'existència d'un prevere que es deia Bernat Miró, prevere de l'església de Sant Just de Barcelona. Ara ens trobem amb un prevere homònim que és beneficiat de la de Sant Miquel i que compra, en l'encant de béns d'un col·lega, un còdex amb els *Dialogi* de Gregorius Magnus³¹¹. Es tracta de la mateixa persona? No tenim indicis suficients per a afirmar-ho.

De l'església de Sant Just de la Ciutat i de la de Santa Maria de Turers de Banyoles (Girona) era beneficiat en Cristòfor Estiu, que comprà uns quants còdexs en aquesta mateixa subhasta. En va comprar un amb textos en romanç (entre els quals es trobava una *Història de les set naus* no identificada i el text de *Mossèn Assan*), un altre amb el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaut de Béziers, també en romanç, i finalment el *Pastorale* de Gregorius Magnus. Tot per ben pocs diners.³¹²

De l'església del Pi era beneficiat també mossèn Bernat de Viltramo, que adquirí d'entre els llibres subhastats d'un canonge barceloní un còdex amb les *Constitutiones sinodales et provinciales*.³¹³

³⁰⁸doc. 110, 9. 1429. Encant públic dels llibres relictos per Pere Jeroni, beneficiat de la Seu.

³⁰⁹doc. 126, 1,6 i 12, respectivament. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Pere Llunyà, beneficiat de Santa Maria del Mar. Per al curiós episodi al voltant d'aquest *Breviarium* per a la diòcesi mallorquina, vegeu la identificació 126,12 o l'apartat «Indicis de casos semblants...» (5.8) en el capítol que dediquem a la circulació del llibre.

³¹⁰doc. 136, 11. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Joan Pujol, beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar.

³¹¹doc. 136, 1. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Joan Pujol, beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar.

³¹²doc. 136, 2,4 i 5, respectivament. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Joan Pujol, beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar.

³¹³doc. 143, 4. 1432. Encant públic dels llibres relictos per Gabriel Gombau, canonge de la Seu.

Beneficiat de la Seu i marmessor testamentari d'un col·lega seu difunt era mossèn Pere Prats, un llibre del qual va comprar a la subhasta pública: un *Breviarium*. Un company d'ambdós, mossèn Pere Oller, va comprar uns *Romanços* (un còdex sencer, però descornat, i part d'un altre).³¹⁴

Un cas semblant és el Antoni Vila, beneficiat de la Seu, que en l'encant de béns d'un company difunt adquirí un text *De virtutibus et vitiis* en català per poc més de dues lliures.³¹⁵

Els còdexs que havien pertangut a un beneficiat passaren, almenys, a dos d'altres identificats. Entre els compradors testimoniem la presència de mossèn Fàbregues, beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar (i company, per tant, del difunt), que adquireix a la subhasta un còdex amb les *Benedictiones sponsarium*, i mossèn Antoni Esteve, beneficiat de l'església del monestir de Sant Pere de les Puelles, que adquirí un llibre d'*Hores de morts*³¹⁶. D'aquest darrer clergue disposem també d'un esment de compra d'un llibre de *Confessiones*; aquest còdex havia pertangut a un beneficiat de la mateixa església a la qual estava adscrit Esteve i, segons sembla, era un bon amic del difunt, ja que aquest el designà com a marmessor testamentari.³¹⁷

Entre els compradors de llibres que havien pertangut a beneficiats de la Seu destacaven, normalment, el nombre important de clergues que hi concorrien. El mateix s'esdevenia quan el difunt era un notari: un gran nombre dels assistents a l'encant de béns, entre els que es trobaven els còdexs, eren notaris i escrivans. En el d'un beneficiat concorrien, com era lògic, molts dels seus companys. En Joan Navarro assistí al d'un company seu i comprà un *Processionale* litúrgic³¹⁸. Però encara tenim d'altres beneficiats en aquesta mateixa subhasta: Esteve Figuera, beneficiat de l'església de Sant Just de Barcelona, adquirí un *Breviarium de camera*, és a dir, un còdex litúrgic de grans mesures (per oposició al portàtil), i Joan Castellar, beneficiat de l'església del monestir de Santa Clara de Barcelona, adquirí un dels textos més difosos entre el clergat: el *Manipulus curatorum et clericorum* de Guido de Monte Rocherii³¹⁹. Esment a part mereix la compra feta en aquesta mateixa subhasta per Joan Molgesa, beneficiat de Santa Maria del Mar. Per poc més de cinc lliures, aquest prevere va comprar 17 textos, gairebé una biblioteca, entre els quals es troben

³¹⁴doc. 151, 1 i 3,9, respectivament. 1432. Encant públic dels llibres relictos per Pere Pujol, beneficiat de la Seu.

³¹⁵doc. 162, 2. 1433. Encant públic dels llibres relictos per Berenguer Pujals, beneficiat de la Seu.

³¹⁶doc. 197, 2 i 3, respectivament. 1439. Encant públic dels llibres relictos per Guillem Massó, beneficiat de Santa Maria del Mar.

³¹⁷doc. 225, 2. 1442. Encant públic dels llibres relictos per Jaume Riera, beneficiat de l'església del monestir de Sant Pere de les Puelles.

³¹⁸doc. 219, 1. 1442. Encant públic dels llibres relictos per Joan Rovira, beneficiat de la Seu.

³¹⁹doc. 219, 3 (Figuera) i 9 (Castellar), respectivament. 1442. Encant públic dels llibres relictos per Joan Rovira, beneficiat de la Seu.

una gran majoria de textos litúrgics (llibres de *Cant d'orgue*, *Collectarium*, *Diurnale*, *Missale*, *Ordinarium*, *Passionarium*, *Processionale*, *Psalterium...*), bíblics (*Novum Testamentum*) i, fins i tot, algun de jurídic (*Decretales*).³²⁰

A la subhasta de béns d'un beneficiat, el també beneficiat mossèn Ramon Savila, però d'una altra església, la de Santa Maria del Pi, apareix com a comprador del text de Guido de Monte Rocherii, *Manipulus curatorum et clericorum*, per un preu inferior a una lliura³²¹. Aquest text ha estat testimoniats en diverses ocasions i la seva venda sempre és a un preu més aviat baix.

* * *

3.2.3. Altres preveres i membres regulars

Encara hem documentat un capellà de l'església de Santa Maria del Mar i lector de l'Escola Lul·liana de Barcelona Bernat Frigola (doc. 201); els preveres³²² Ramon Sabater (docs. 31-32), Joan Trullols (docs. 57-58), Bartomeu Soler (doc. 83), Pere Boscà (docs. 132-133), en Jaume Salom? (doc. 206), Francesc Bonastre (doc. 326) i Pere Caselles (doc. 339). A més dels rectors Andreu de Coll, de l'església de Sant Iscle de les Feixes -a l'actual terme de Cerdanyola del Vallès- (doc. 47) i Joan Garriga, rector de Collbató -en aquest mateix terme municipal- (doc. 60); els vicaris Pere Vila, prevere batxiller en dret canònic i vicari perpetu de l'església de Santa Maria del Mar (doc. 79) i Bartomeu Serra, prevere vicari de Cerdanyola del Vallès (doc. 237); i, finalment, els priors Pere Ros, del monestir del Sant Sepulcre de Barcelona (doc. 97) i Berenguer Martí, de l'ordre de Sant Agustí al Garraf (doc. 111).

Tot i que existeixen algunes diferències entre aquests clergues³²³, per raons

³²⁰doc. 219, 16 a 32. 1442. Encant públic dels llibres relictos per Joan Rovira, beneficiat de la Seu.

³²¹doc. 247, 48. 1449. Encant públic dels llibres relictos per Francesc de Vinyamata, beneficiat de Santa Maria del Mar.

³²²Hem d'aclarir que els canonges i els beneficiats també són esmentats com a preveres en els documents, per la qual cosa els noms que segueixen es refereixen només a aquelles persones que són esmentades únicament amb aquest títol o dignitat (així, per exemple, no hem anotat en aquest apartat els canonges preveres o els rectors preveres, que estan anotats sota les veus *canonge* i *rector*).

³²³Així, *capellà* és sinònim de *prevere* o sacerdot; un *rector* és un prevere que governa una parròquia i un *vicari* l'eclesiàstic que, en una parròquia, és sota l'autoritat del rector. Diferent és el cas d'un *prior*, superior d'una comunitat religiosa de categoria inferior a l'abat (si no existeix aquesta figura, com en els ordes cartoixà, mendicant i militar, superior major). En tenir dos instruments de priors, tots dos molt breus i amb llibres poc significatius, els hem estudiat amb aquests altres eclesiàstics.

metodològiques i davant els pocs testimonis recollits, hem cregut oportú estudiar-los de forma conjunta.³²⁴

Quins llibres posseïen? En general, els còdexs en poder d'aquests eclesiàstics són, per aquest ordre de preferència, de contingut litúrgic, devocional-popular i teològic. A més, podem trobar alguns textos de dret, d'*ars dictandi* i d'*ars notariae*, de gramàtica, d'allò que hem anomenat literatura d'entreteniment, amb una absència sorprenent de textos de clàssics greco-llatins i d'humanistes italians³²⁵. No oblidem que aquests religiosos, en general, no disposaven dels recursos econòmics de què disposaven beneficiats i canonges, la qual cosa volia dir que havien de viure dels pocs diners que els oferia el seu ministeri, de vegades exercit en parròquies rurals: els casos d'Andreu de Coll (doc. 47), de Joan Garriga (doc. 60) i de Bartomeu Serra (doc. 237) són ben significatius. Mentre que de Coll, rector de l'església de Sant Iscle de les Feixes, conservem una biblioteca amb cinc volums (entre els quals testimoniem un llibre «*De miracles*», un *Diurnale*, el *Llibre dels Àngels* d'Eiximenis i un text gramatical de les *Partes donatianes*), de Garriga, rector de Collbató, només coneixem com a còdex propi un *Missale mixtum*, mentre que de Serra, vicari de Cerdanyola del Vallès, en tenim notícia de tres (un *Passionale* litúrgic, el *Manipulus curatorum et clericorum* -conegut text de Guido de Monte Rocherii àmpliament representat en les biblioteques de membres de l'Església-³²⁶ i el *Gamaliel*. Els regulars, per exemple, no disposaven de béns propis.

Els llibres litúrgics més testimoniats són la *Biblia*³²⁷, el *Breviarium*³²⁸, el *Missale*³²⁹ i el *Psalterium*³³⁰. Però tenim també el *Diurnale*, l'*Evangeliarium*,

³²⁴El que sí que farem és oferir, de forma individualitzada, les compres libràries documentades de preveres d'una banda, rectors i vicaris d'altra, i, finalment, de membres d'ordres regulars.

³²⁵Tot i el poc nombre de documents que hem presentat en el paràgraf anterior, no deixa de sorprendre que no hi hagi ni tan sols un clàssic greco-llatí a les llibreries més ben nodrides (com per exemple la de Pere Boscà, amb 21 manuscrits, o la de Pere Caselles, amb més de 30).

³²⁶Aquest text, així com la *Summa confessorum* de Johannes Friburgensis (per això també dita *Summa Johannina*), constitueixen els dos textos estretament lligats amb el seu ministeri, no litúrgics, més ben testimoniats en la relació de documents referits als eclesiàstics.

³²⁷Com el llibre del *Genesis* (Antic Testament) que posseïa Boscà (132, 9) o el d'*Auctoritates Bibliae* de Caselles (339, 18).

³²⁸En tenien exemplars Trullols (57, 1), Ros (97, 1), Martí (111, 1. Curiosament, «de letre scolàstica»), Boscà (132, 2), Bonastre (326, 6).

³²⁹Els nombrosos exemplars de Garriga (60, 1) i Boscà (132, 3-6 i, potser, el 13),

³³⁰Els exemplars són nombrosos. En tenien còdexs Sabater (31, 3), Trullols (57, 3), Boscà (132, 15. Encara que en un pèssim estat de conservació: «que tot se rau, de fort poca valor») i Salom (206, 15).

l'*Officiarium*, el *Passionarium*, el *Sacramentarium* i el *Sanctorale*³³¹, entre d'altres. Fins i tot tenim una *Consueta*, un còdex amb els costums, pràctiques i cerimònies pròpies d'una església o d'una institució eclesiàstica, propietat de Francesc Bonastre (326, 1), i diversos llibres de *Sermones*.

Hem parlat del *Manipulus curatorum et clericorum* de Guido de Monte Rocherii com a text propi de molts preveres. En teniem un exemplar Joan Trullols (57, 5) i, com acabem de veure, Bartomeu Serra (237, 2). Més interessants són els esments d'un text intítulat *Speculum ecclesiae*: sota aquest nom coneixem textos homònims d'Honorius Augustodunensis i d'Hugo de Sancto Caro. Així, l'inventari de llibres de Joan Trullols enregistra un «llibre...apellat *Mirall*» (57,4), en català, que a la subhasta recupera el seu nom original, *Speculum ecclesiae* (58, 8). El prevere Jaume Salom és també propietari d'un altre còdex homònim (206, 6). Coneixem també notícies d'un text de Johannes Beleth a la llibreria de Salom (206, 8. Es tracta de la seva *Summa de divinis officiis?*).

Entre els devocionals, el *Llibre d'Hores* era el més difós: en tenien Ramon Sabater (31, 1), Joan Trullols (57, 10), Berenguer Martí (111, 2), Pere Boscà (132, 10) i Francesc Bonastre (326, 5). El *Flores sanctorum*, amb un únic còdex propietat de Pere Vila (79, 2), està menys testimoniada. Finalment, tenim els tres títols més representatius de la literatura religiosa en català: el text de *Mossèn Assan*³³² de Joan Trullols (58, 2), el ja esmentat *Gamaliel* de Bartomeu Serra (237, 3) i el *Bisbe de Jaén* de Pere Caselles (339, 10). És possible que el llibre «*De miracles*» d'Andreu de Coll (47, 2) i la *Benedicció de sant Blai* de Jaume Salom (206, 14) fossin també escrits en llengua catalana.

Alguns dels llibres relacionats amb l'ensenyament són presents també a les llibreries: Andreu de Coll posseïa unes *Partes* de Donatus (47, 5); Pere Vila, el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei i el *Graecismus* d'Evrardus Bethuniensis (79, 8); la de Pere Boscà, amb una vintena de còdexs litúrgics, conserva un *Tobias* de Matthaëus Vindocinensis (133, 5)³³³; la curiosa enciclopèdia francesa que porta per nom *Le livre de Sydrac le philosophe* (o *Livre de la fontaine de toutes sciences*)³³⁴, el *Graecismus* i els *Disticha* atribuïts a Cato són enregistrats en la llibreria que nosaltres creiem propietat del prevere Jaume Salom (206, 1,3 i 5); el *Catholicon* de Johannes Balbus Januensis, un *Doctrinale* amb una *Glosa*, un *De modus significandi* i tres llibres de *Grammatica* formen part de la llibreria de Pere Caselles (339, 6,21,11,8 i 9,14,28). Per a l'aprenentatge i la bona redacció potser també es van fer

³³¹En Joan Trullols en tenia un, «la darrera carta del [qual] és rohogada de rates» (57, 2).

³³²En realitat Mossé Natan, jueu lleidatà autor d'uns versos de contingut moralitzant i religiós.

³³³Juntament amb una sèrie de llibres anomenats de *Romanços* (132, 11,12,17-19), la identificació dels quals no ha estat possible per la mancança informativa de la descripció notarial, són els únics de contingut no litúrgic.

³³⁴Juntament amb l'exemplar que posseïa el donzell Joan Gener (108, 10), constitueixen els dos únics esments d'aquesta obra en tot l'apèndix.

servir alguns textos d'*ars dictandi*, com un anònim «libre de notas de cartas públicas» de Francesc Bonastre (326, 2) o un *Formularium litterae* de Caselles (339, 13).

Molts d'aquests religiosos posseïen només estudis elementals³³⁵. Per això, resulta difícil explicar la possessió de llibres de dret. La biblioteca de Pere Caselles en té alguns: de dret canònic, com les *Reportationes super Decretales* o les *Novellae super primum Decretalium* de Johannes Andreae (339, 4 i 22), i de normatives pròpies del país, com la *Glosae seu postillae in Usaticos Barcinonensis* de Jaume de Montjuïc, les *Constitutiones Cataloniae* i els *Usatici Barchinonae* (339, 2,5 i 32). Caselles, a més, és el propietari dels únics textos de dret notarial identificats en les llibreries d'aquests preveres: un relatiu als judicis, *De judiciis*, un altre als testaments, *De ultimis [voluntatibus]*³³⁶, i un *Formularium artis notariae* (339, 26,17 i 23). Més clar és en el cas de Pere Vila, vicari perpetu de l'església de Santa Maria del Mar i batxiller en dret canònic, amb còdexs com el *Decretum*, unes *Concordantiae Decretorum cum Biblia* de Bernat Oliver, unes *Decretales*, un *Sextus* acompanyat de les *Clementinae*, la *Summa super titulis Decretalium* d'Henricus de Segusia i un text no identificat del canonista papa Innocentius IV (79, 4,5,6,10 i 9).

Els textos d'autors catalans són escassament, per no dir gens, testimoniats: Ramon Llull a la llibreria de Bernat Frigola³³⁷ i Francesc Eiximenis, amb un *Llibre dels Àngels* propietat d'Andreu de Coll (47, 3) i un *Vita Christi* de la de Pere Vila (79, 3). En català era també la *Historia destructionis Troiae* de Guido de Columna propietat de Pere Vila (79, 1); en canvi, desconeixem la llengua en què estava escrit el de Pere Caselles (339, 16).³³⁸

Per acabar, esmentarem dos registres ben curiosos. En Joan Trullols era propietat de deu quaderns «que parlen» *De plantar, d'empeltar i d'obrar*, una mena de tractat d'agricultura, i d'un còdex d'aquesta mateixa temàtica, el *Ruralium commodorum opus* de Petrus Crescentiis (57, 8 i 9).

Les compres de preveres testimonien textos de temàtica semblant (litúrgica, devocional, teològica i gramatical, principalment). Continuem sense tenir notícies de textos greco-llatins o d'autors humanistes.

³³⁵Sobre els problemes culturals del baix clergat a Catalunya, vegeu la bibliografia de la nota 184. Efectivament, existeix una àmplia normativa sinodal que va intentar millorar aquesta situació.

³³⁶Recordem que, des de l'*Ars notariae* de l'italià Rainerius de Perugia (ca. 1250), la literatura notarial divideix el seu contingut en tres grans apartats: «contractus et pacta, iudicia et ultimae voluntates». Un formulari de testaments en poder d'un clergue, amb potestat per a autoritzar-ne, encara es pot entendre.

³³⁷doc. 201, 1 i 3. Ben pocs, si pensem que el difunt era lector de l'Escola Lul·liana de Barcelona!

³³⁸Es dona la circumstància que aquest és l'únic registre, en tot l'apèndix documental, en què aquest text és recollit pel nom i el cognom de l'autor (concretament, «Guido de Columpnis»), i no pas pel títol, en llatí o en català.

Un tal Arnau, prevere, compra un còdex gramatical miscel·lani, en el qual trobem una lectura del *Graecismus* d'Evrardus Bethuniensis.³³⁹

El prevere Pocullull és el comprador d'un text també gramatical amb els *Disticha* del (Ps)Cato i el *De contemptu mundi*³⁴⁰ i, en el mateix encant, el també prevere Esteve Aragonès comprà un *Psalterium* en pergamins per només 4 sous.³⁴¹

En Bernat Despuig, prevere, tenia empenyorat a Bernat Valtà, beneficiat de la Seu, un text de Guillelmus de Montelauduno (autor d'alguns comentaris al dret comú), per un préstec de 4 florins que el difunt Valtà li va fer³⁴². En l'encant de llibres d'aquest mateix beneficiat de la Seu trobem quatre preveres que en compren: en Jaume Arrover, clergue tonsurat d'en Morey, adquireix, per poc més de 12 lliures, un preu força acceptable, un *Breviarium* gros, en pergamins, que és precisament «ab lo qual lo dit deffunt dehie les Hores»; en Galí també va pagar més de 12 lliures per un *Missale* nou escrit en pergamins. En aquest mateix encant, el prevere Gros adquireix un *Breviarium* portàtil del bisbat de Barcelona i, finalment, un prevere anònim adquirí un exemplar del *Manipulus curatorum et clericorum* de Guido de Monte Rocherii³⁴³. Un prevere anomenat Jaume és també el comprador d'un còdex miscel·lani amb textos sobre la Verge Maria i un de curiós, *Com lo Rey se deu coronar*, text de contingut litúrgico-protocol·lari, pel qual va pagar poc més de 4 sous.³⁴⁴

En Joan Torrent, prevere que viu a casa del canonge Domènec Ponç, és el comprador d'un *Diurnale* autògraf del beneficiat de la Seu al qual pertanyia originàriament; en va pagar 9 lliures i mitja. Un altre prevere, Antoni Ferriol, que està a l'alberg d'en Bou segons la descripció notarial, és el comprador d'un altre llibre d'aquell beneficiat, un *Flores sanctorum*. No són pas els únics clergues que compren llibres a la subhasta dels béns relictos per Joan Baucells: encara hem d'esmentar un altre prevere, Antoni Pi, que passa a ésser el nou propietari d'un llibre de *Cant*³⁴⁵; i un altre beneficiat i dos canonges més, com hem recollit.

Dos preveres més s'esmenten en una nova subhasta d'un beneficiat, que en aquest cas

³³⁹doc. 11, 6. 1401. Encant dels llibres relictos per un personatge anònim de la vila de Santa Coloma.

³⁴⁰doc. 12, 11. 1400. Encant públic dels llibres relictos per Joan Ferrer Despuig, mercader.

³⁴¹doc. 12, 18. 1400. Encant públic dels llibres relictos per Joan Ferrer Despuig, mercader.

³⁴²doc. 19, 12. 1404. Inventari dels llibres relictos per Bernat Valtà, prevere beneficiat de la Seu de Barcelona.

³⁴³doc. 20, 1,2,3 i 4, respectivament. 1404. Encant públic dels llibres relictos per Bernat Valtà, prevere beneficiat de la Seu de Barcelona.

³⁴⁴doc. 38, 3. 1409. Encant públic dels llibres relictos per Ponç Taús, canonge de la Seu de Barcelona.

³⁴⁵doc. 46, 8, 5 i 9, respectivament. 1411. Encant públic dels llibres relictos per Joan Baucells, prevere beneficiat de la Seu de Barcelona.

n'havia estat de l'església del monestir de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona: en Pere Gener, que viu a casa d'un prior, adquireix un *Evangeliarium* litúrgic, i Bernabé d'Alda, prevere que està amb mossèn Guillem Carbonell, sagristà, un *Speculum ecclesiae*, text de difícil atribució d'autoria, tots dos a un preu molt baix³⁴⁶. D'aquest prevere tenim una notícia més en la qual constatem la compra per part seva d'un *Breviarium romanum*, una *Tabula super libros Sententiarum* de Petrus Lombardus i, finalment, un *Tractatus missae*, tot plegat per unes 10 lliures.³⁴⁷

Un nou prevere que també viu amb el sagristà Guillem Carbonell (abans havíem vist Bernabé d'Alda), Bernat Roig, adquirí dos textos a l'encant de béns d'un canonge de la Seu: una part dels *Moralia in Job* de Gregorius Magnus i unes *Decretales* de dret canònic per poc més de 10 lliures.³⁴⁸

Gabriel Genestar és un dels preveres que compra còdexs a la subhasta de béns d'un canonge barceloní (a més d'alguns rectors i algun col·lega del difunt): adquirí un *Processionale secundum usus Sedis Barchinonae* per poc més de 6 lliures.³⁴⁹

El «discret» en Joan Cardona és, com la persona difunta de la qual se subhasten els béns, prevere de Barcelona; adquirí un *Manipulus curatorum et clericorum* de Guido de Monte Rocherii per una lliura i mitja.³⁵⁰

Un nou prevere és en Bartomeu Ponç. A la subhasta de llibres d'un canonge barceloní adquirí dos còdexs, un, «amb forma de *Diurnale*», que contenia diverses obres (com la *Summa* de sant Raimon de Penyafort i un tractat *De articulis fidei*, potser l'obra homònima de Thomas de Aquino?, i d'altres tractats) i un *Evangeliarium*³⁵¹. En aquesta mateixa subhasta el també prevere Joan Lorenç és el comprador d'un text de contigut, sembla, gramatical: l'*Alphabetum dictionum*.³⁵²

Un prevere, el cognom del qual és Milars (a l'original del protocol es va deixar un espai en blanc per a consignar-hi el nom), va comprar un *Missale*, sembla que de mida petita segons la descripció notarial, d'entre els subhastats que havien pertangut a un company seu

³⁴⁶doc. 49, 3 i 4, respectivament. 1413. Encant públic dels llibres relictos per Joan Mestre, prevere beneficiat de l'església del monestir de Santa Eulàlia del Camp.

³⁴⁷doc. 51, 6,13 i 22, respectivament. 1412-141. Encant públic dels llibres relictos per Martí Moliner, batxiller en decrets, canonge i degà de la Seu.

³⁴⁸doc. 51, 11-12. 1413. Encant públic dels llibres relictos per Martí Moliner, batxiller en decrets, canonge i degà de la Seu.

³⁴⁹doc. 56, 1. 1413. Encant públic dels llibres relictos per Nicolau Perer, canonge de la Seu.

³⁵⁰doc. 58, 1. 1415. Encant públic dels llibres relictos per Joan Trullols, prevere de Barcelona.

³⁵¹doc. 66, 9-10, respectivament. 1417. Encant dels llibres relictos per Domènec Ponç, canonge i ardiaca major de la Seu.

³⁵²doc. 66, 17. 1417. Encant dels llibres relictos per Domènec Ponç, canonge i ardiaca major de la Seu.

que havia estat beneficiat a la Seu.³⁵³

Encara que no l'esmenti com a tal, creiem que mossèn Berenguer, servidor del bisbe d'Elna, tenia la condició de clergue. L'adquisició per part seva d'una *Summa contra Gentiles* de Thomas de Aquino en una subhasta de béns incideix en aquesta versemblança.³⁵⁴

Un llibre de *Sermones* constitueix l'única compra testimoniada del prevere Berenguer Riera feta en la subhasta de béns d'un col·lega seu.³⁵⁵

Font era el cognom d'un nou prevere que freqüentava també les subhastes de llibres i que adquireix diversos quaderns en paper i en pergamí d'un *Tractatus* no especificat.³⁵⁶

Prevere era també en Bartomeu Altanell, testimoniats en compres de còdexs fetes en un parell de subhastes del nostre treball. En la primera, dels béns relictos per un beneficiat de la Seu, en va comprar un total de quatre: un *Psalterium*, un *Doctrinale* d'Alexander de Villadei i una lectura sobre aquest text, i una *Logica vetus et nova*³⁵⁷. En la segona, d'entre els béns relictos per un personatge anònim, adquirí quatre textos de *Cant*, entre llibres i quaderns, i un *Compte de la Lluna*, mena de calendari.³⁵⁸

A la Cort de Barcelona treballava, segons el registre notarial, el prevere Joan Quintà, que va adquirir l'*Stimulus amoris* atribuït a Bonaventura³⁵⁹ a la subhasta d'un beneficiat barceloní. A la mateixa subhasta que Quintà, en Jaume Desplà n'adquirí un amb els *Psalms vesprales* i l'*Officium deffunctorum*³⁶⁰, i en Ramon de Luna, un *Breviarium*.³⁶¹

A l'església de Sant Just de la Ciutat «celebra [i] canta» missa el prevere Bernat Miró i són seves les compres que va fer a la subhasta de béns d'un beneficiat: un còdex anomenat *Formula noviciorum* i un altre, autògraf del difunt i sense enquadrar, amb textos de dret canònic d'*Auctoritates super Decretum*.³⁶²

Un còdex d'àmplia circulació entre el cercle del clergat sembla ésser el *Manipulus*

³⁵³doc. 69, 8. 1419. Encant públic dels llibres relictos per Pere Solà, prevere beneficiat de la Seu.

³⁵⁴doc. 85, 10. 1423. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Sirvent, ciutadà.

³⁵⁵doc. 90, 16. 1423. Encant públic dels llibres relictos per Nicolau Conill, canonge de la Seu.

³⁵⁶doc. 90, 28. 1423. Encant públic dels llibres relictos per Nicolau Conill, canonge de la Seu.

³⁵⁷doc. 110, 1,10,7 i 11. 1429. Encant públic dels llibres relictos per Pere Jeroni, beneficiat de la Seu.

³⁵⁸doc. 206, 10-11,13. 1439. Encant públic dels llibres relictos per un personatge anònim (Jaume Salom, prevere?).

³⁵⁹doc. 110, 2. 1429. Encant públic dels llibres relictos per Pere Jeroni, beneficiat de la Seu.

³⁶⁰doc. 110, 6. 1429. Encant públic dels llibres relictos per Pere Jeroni, beneficiat de la Seu.

³⁶¹doc. 110, 8. 1429. Encant públic dels llibres relictos per Pere Jeroni, beneficiat de la Seu.

³⁶²doc. 126, 4 i 8, respectivament. 1430. Encant públic dels llibres relictos per Pere Llinyà, beneficiat de Santa Maria del Mar.

curatorum et clericorum de Guido de Monte Rocherii: el prevere Pere Vila va pagar ben pocs sous per un exemplar subhastat d'entre els que havien pertangut a un beneficiat³⁶³. Tenim encara una altra notícia de compra per part de Pere Vila: a l'encant de béns d'un beneficiat de Jonqueres va comprar un *Flores sanctorum* «de pocha valor».³⁶⁴

El també prevere Bernat Vilar, a la subhasta de béns d'un beneficiat, adquirí per cinc lliures i mitja un únic còdex: un *Breviarium ad usum diocesis Barchinonae*, que és la mateixa quantitat que va pagar el difunt beneficiat, segons un dels testimonis de l'encant.³⁶⁵

Espanya era el nom d'un prevere que comprà, d'entre els llibres que havien pertangut a mestre Malla, un *Processionale* litúrgic; d'aquesta mateixa biblioteca, el capellà major de la Reina adquirí una *Summa Johannina*, és a dir, la *Summa confessorum* de Johannes Friburgensis³⁶⁶. Però encara no hem esgotat la nòmina de preveres vinculats a mestre Malla: en el seu inventari de béns s'esmenta un *Missale votivum* que el difunt Malla «havia comprat de mossèn Pere Desplà, prevere».³⁶⁷

Curiosa és la descripció que es fa d'un *Llibre d'Hores* adquirit pel prevere Jaume Salom a l'encant de béns d'un beneficiat de la Seu: s'anotà que eren «pochas, ja usades»³⁶⁸, com si molts dels llibres venuts en subhasta pública no fossin de la mateixa condició. Bernat Boions va comprar el mateix llibre a la subhasta pública de béns d'un notari.³⁶⁹

En l'encant de béns d'un beneficiat de la Seu, són descrits com a preveres dos dels compradors: mossèn Gabriel Romeu, que va adquirir un *Breviarium* per una mica més de 20 lliures, un preu considerable, i mossèn Roca, que pagà poc més d'una lliura per unes *Hores*.³⁷⁰

D'un prevere el cognom del qual és Pujol (sota aquest cognom trobem, en el nostre

³⁶³doc. 138, 1. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Guillem Pujol, beneficiat de l'església de Santa Maria del Pi i Sant Just de Barcelona.

³⁶⁴doc. 158, 3. 1433. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Jovanteny, beneficiat de l'església del monestir de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona.

³⁶⁵doc. 138, 5. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Guillem Pujol, beneficiat de l'església de Santa Maria del Pi i Sant Just de Barcelona.

³⁶⁶doc. 141, 27 i 40, respectivament. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

³⁶⁷doc. 140, 66. 1431. Inventari dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

³⁶⁸doc. 154, 2. 1432. Encant públic dels llibres relictos per Berenguer Sunyer, beneficiat de la Seu.

³⁶⁹doc. 160, 18. 1433. Encant públic dels llibres relictos per Joan de Fontcuberta, notari.

³⁷⁰doc. 162, 1 i 3, respectivament. 1433. Encant públic dels llibres relictos per Berenguer Pujals, beneficiat de la Seu.

aplec, diversos beneficiats, fet que en dificulta la identificació), «diu-se» que era un *Missale* empenyorat amb el mercader Pere Gircós³⁷¹. Com veiem, al costat de clergues que semblen disposar de beneficis i dignitats que els permeten viure sense estretors econòmiques, n'hi ha d'altres que han de demanar préstecs sota penyora.

El prevere mossèn Miquel Bramona és el comprador d'alguns dels còdexs que havien constituït la biblioteca d'un beneficiat de la Seu. Va comprar un *Doctrinale* d'Alexander de Villadei, un de *Logica*, una *Lectura tractatus* i, finalment, un *Psalterium* amb les *Hores de la verge Maria* al darrera d'aquest mateix volum. Tots plegats no van sobrepassar les dues lliures.³⁷²

A l'encant de béns relictos per un beneficiat, mossèn Joan Canalda, prevere, va adquirir un *Breviarium* per un preu entorn les 4 lliures i mitja.³⁷³

Entre els assistents a l'encant de llibres relictos per un lloctinent d'escrivà de ració de la Cancelleria trobem el prevere Marc Barart, que va adquirir un text litúrgic, un *Evangeliarium*.³⁷⁴

Disposem d'una sola notícia sobre una compra librària efectuada per mossèn Lor, prevere. Va ésser entre els llibres d'un mercader, venuts en encant, i el seu títol és el de *Llibre de paciència*, text en català no identificat.³⁷⁵

La temàtica de les compres libràries de rectors, vicaris i membres regulars no difereix gaire de les ja analitzades. Apareix, molt tímidament això sí, algun autor clàssic d'àmplia difusió com M.T. Cicero.

Els rectors d'esglésies, barcelonines o foranes, també accedeixen, directament o a través de terceres persones, a les subhastes públiques de llibres. Mn. Jaume Canyelles, rector de Sabadell, adquirí un *Breviarium secundum consuetudinem Sedis Barchinonae* d'entre els subhastats que havien estat propietat d'un canonge barceloní³⁷⁶; per una nota marginal, en aquest cas, sabem que va ésser un beneficiat de la Seu, Francesc Loral, la persona delegada per Canyelles per a fer la compra. En va pagar l'elevat preu de 23 lliures i 13 sous. Un altre rector que compra en aquesta subhasta és un innominat de l'església de Sant Miquel de

³⁷¹doc. 187, 3. 1437. Inventari dels llibres relictos per Pere Gircós, mercader.

³⁷²doc. 204, 1,4,5 i 10, respectivament. 1440. Encant públic dels llibres relictos per Pau Bartomeu, beneficiat de Seu.

³⁷³doc. 247, 96. 1450. Encant públic dels llibres relictos per Francesc de Vinyamata, beneficiat de Santa Maria del Mar.

³⁷⁴doc. 293, 8. 1463. Encant públic dels llibres relictos per Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració.

³⁷⁵doc. 301, 7. 1465. Encant públic dels llibres relictos per Pere Marquet *junior*, mercader.

³⁷⁶doc. 56, 7. 1413. Encant públic dels llibres relictos per Nicolau Perer, canonge de la Seu.

Barcelona, en aquest cas de forma directa, el qual a canvi d'11 lliures passa a ésser el nou propietari d'un *Psalterium* «gros, escrit en pergamins de cabrit».³⁷⁷

De rectors de l'església de Sant Jaume de Barcelona tenim tres esments, datats tots en un període de dos anys -amb la qual cosa és molt probable que estiguem davant de la mateixa persona-. En un primer, a la subhasta de llibres d'un beneficiat, compra per uns pocs sous uns quaderns d'un *Breviarium*³⁷⁸; per un segon testimoni, sabem que comprà, novament, a la d'un beneficiat, un *Flores sanctorum* i un llibre d'«Església»³⁷⁹; i, finalment, en un tercer testimoni, és el rector d'aquesta església el comprador d'un *liber De conscientia* atribuït a Bernardus Claraevallensis.³⁸⁰

Pere Riera, vicari de Santa Maria del Pi, adquirí a la subhasta de béns d'un beneficiat de la Seu un *Missale votivum* per mediació del bidell de la Seu³⁸¹. Una situació gairebé idèntica s'enregistra molts anys després; en aquest cas, el vicari és un altre: Francesc Ferrer, que adquirirà, també a través d'un bidell de la Seu (en aquest cas Enric Ber), la *Summa confessorum* de Johannes Friburgensis, per un preu pròxim a les quatre lliures i mitja. En aquesta mateixa subhasta, un anònim vicari de la vila de Caldes és també el comprador d'un text que no hem identificat, *Pluriloquium*, i Pere Tàpia, vicari de la vila de Molins [de Rei, potser?], n'adquirirà un amb les *Constitutiones sinodales*.³⁸²

El rector de l'església de Sant Miquel de la Ciutat, Joan March, adquirirà també a la subhasta d'un beneficiat de la Seu dos còdexs: la *Summa aurea de virtutibus et vitiis* de Guillelmus Altissidoriensis i el *liber Scintillarium* atribuït a Beda Venerabilis.³⁸³

El rector [de Santa Maria] del Pi, el nom del qual no és facilitat, és el comprador d'un text de Gaufridus de Trani, *Summa super rubricis Decretalium*, a la subhasta de béns relictos d'un beneficiat d'una altra església.³⁸⁴

³⁷⁷doc. 56, 9. 1413. Encant públic dels llibres relictos per Nicolau Perer, canonge de la Seu.

³⁷⁸doc. 110, 3. 1429. Encant públic dels llibres relictos per Pere Jeroni, beneficiat de la Seu.

³⁷⁹doc. 116, 6 i 14, respectivament. 1430. Encant públic dels llibres relictos per Nicolau Vidal, beneficiat de l'església major de Santa Maria de Cervera.

³⁸⁰doc. 126, 2. 1430. Encant públic dels llibres relictos per Pere Llinyà, beneficiat de Santa Maria del Mar.

³⁸¹doc. 69, 8. 1419. Encant públic dels llibres relictos per Pere Solà, prevere beneficiat de la Seu.

³⁸²doc. 219, 5 (Ferrer), 7 (vicari anònim de Caldes) i 14 (Tàpia), respectivament. 1442. Encant públic dels llibres relictos per Joan Rovira, beneficiat de la Seu. Quina de les diverses viles de Caldes existents a Catalunya? presumiblement la més propera a Barcelona: Caldes de Montbui.

³⁸³doc. 219, 6 i 10, respectivament. 1442. Encant públic dels llibres relictos per Joan Rovira, beneficiat de la Seu.

³⁸⁴doc. 247, 56. 1449. Encant públic dels llibres relictos per Francesc de Vinyamata, beneficiat de Santa Maria del Mar.

* * *

I entre els clergues, encara que la gran majoria de documents donats en apèndix facin referència a clergues seculars (amb alguna excepció), tampoc no hem d'oblidar els clergues regulars, que vivien sota alguna *regula*. En les compres en subhasta pública també hem documentat alguns dels seus membres. Per exemple, «un frare preycador que lig a la Seu», és a dir, un frare de l'Ordre dels Predicadors que ensenyava a la Seu, que compra dos llibres entre els quals hi ha, possiblement, un text hagiogràfic: la *Vida de Santa Margarida*.³⁸⁵

Del monestir de Poblet és fra Ramon Maragall, el qual va comprar, a la subhasta de llibres relictes per un canonge barceloní, un *Breviarium* per a ús de la diòcesi de Lleida i un text jurídic, el *Casus breves in Decretales* de Raymundus de Salgiis, per poc més de 4 lliures.³⁸⁶

De Poblet depenia precisament el priorat de Santa Maria de Natzaret, a Barcelona, el representant del qual, un prior de nom desconegut, havia deixat en penyora a un ciutadà barceloní, a canvi d'un préstec de 4 florins, una *Summa*, de difícil identificació d'altra banda.³⁸⁷

Del convent de la Mercè era un prior, el nom del qual no és enregistrat, que entre els llibres d'un canonge difunt venuts en subhasta pública selecciona per a la seva biblioteca (o qui sap si per a la *libreria comunis*) un text jurídic, el *Sextus*.³⁸⁸

D'un frare anomenat Pere Basset coneixem també la compra d'una *Rethorica* atribuïda a M.T. Cicero.³⁸⁹

Barcelona sempre ha estat una ciutat cosmopolita. Per al Cinc-cents, hem pogut testimoniar la presència de diverses nacionalitats: portuguesos, castellans, francesos, italians, alemanys, flamencs, etc. De Castella eren precisament dos framenors anònims que hem documentat en dues subhastes diferents (o es tracta potser del mateix?). Un primer, que adquireix un text únic en tot l'apèndix documental: es tracta del text de geometria *Elementos* del matemàtic grec Euclides, que fou venut per poc més d'una lliura i mitja³⁹⁰. I un segon,

³⁸⁵doc. 49, 5. 1413. Encant públic dels llibres relictes per Joan Mestre, prevere beneficiat de l'església del monestir de Santa Eulàlia del Camp.

³⁸⁶doc. 66, 1-2, respectivament. 1417. Encant dels llibres relictes per Domènec Ponç, canonge i ardiaca major de la Seu.

³⁸⁷doc. 84, 124. 1422. Inventari dels llibres relictes per Francesc Sirvent, ciutadà.

³⁸⁸doc. 90, 26. 1423. Encant públic dels llibres relictes per Nicolau Conill, canonge de la Seu.

³⁸⁹doc. 105, 11. 1427. Encant públic dels llibres relictes per Antoni de Font, notari i escrivà reial.

³⁹⁰doc. 105, 18. 1427. Encant públic dels llibres relictes per Antoni de Font, notari i escrivà reial.

que adquireix de la biblioteca de mestre Malla una *Summa de vitiis*.³⁹¹

Encara que la notícia és incompleta, l'inventari de béns del baster Pere Pelegrí permet saber que un monjo anònim (desconeixem el nom i la regla) li havia deixat, en penyora, un còdex, amb la qual cosa la seva biblioteca, de clar contingut gramatical, havia passat de quatre a cinc volums.³⁹²

Tenim també el testimoni d'algunes monges. Sor Sança de Marimon, del monestir de Santa Clara de Barcelona, havia deixat en penyora per 3 florins (unes 2 lliures) a un beneficiat difunt de Santa Maria del Mar, i presumiblement per un préstec monetari que el difunt li va fer, un *Llibre d'Hores de la verge Maria*; el notari que el va inventariar coneixia aquesta circumstància per «lo mamorial del dit deffunt». A més, segons sembla, aquests diners no van ser recuperats pels marmessors testamentaris del difunt beneficiat, per la qual cosa el còdex va ser subhastat i adquirit per un preu inferior a la penyora.³⁹³

Novament ens trobem un frare del monestir de Santa Maria de Natzaret entre els compradors d'un llibre que havia pertangut a mestre Malla: fra Queralt, que va adquirir un *De civitate Dei* d'Augustinus per un preu superior a les 18 lliures³⁹⁴. Joan Torrelles és el nom d'un nou frare del monestir de Natzaret que compra un còdex que pertanyia a la biblioteca d'un canonge difunt: és un text dels *Dialogi* de Gregorius Magnus.³⁹⁵

D'un desconegut prior de Sant Sebastià tenim dues notícies (entre ambdues dates hi ha poc més d'un any, la qual cosa fa molt plausible que es tracti de la mateixa persona). En la primera, d'entre els llibres que havien pertangut a mestre Felip de Malla, adquirí una *Summa theologiae, prima pars* de Thomas de Aquino per poc més de set lliures³⁹⁶. En la segona, adquirí de la biblioteca d'un notari un *Psalterium* «vell, de letra antiga, de pocha valor» per poc més de 6 sous³⁹⁷. En aquesta segona ocasió, se'ns informa que aquest prior està «prop la carnisseria de Sant Pere».

Però encara hi ha més notícies de membres del clergat regular que van comprar llibres de la biblioteca de Malla. Un és l'ermità fra Güell; el seu aïllament no li impedeix

³⁹¹doc. 141, 29. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

³⁹²doc. 117, 3. 1429. Inventari dels llibres relictos per Pere Pelegrí, ciutadà.

³⁹³doc. 135,8 i 136,15. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Joan Pujol, beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar.

³⁹⁴doc. 141, 2. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

³⁹⁵doc. 194, 23. 1439. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Bertran, canonge de la Seu.

³⁹⁶doc. 141, 20. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

³⁹⁷doc. 148, 16. 1432. Encant públic dels llibres relictos per Bernat Nadal, notari.

disposar d'una considerable quantitat de moneda en efectiu: poc més de 63 lliures va pagar per un llibre, en dos volums, amb el *De vita Christi* de Ludolphus Saxo («el Cartoixà» de la descripció notarial)³⁹⁸. Un altre és l'abat de Castro, el nom del qual desconeixem, que va adquirir quatre manuscrits: un text de Bernardus Claraevallensis, *Sermones super Cantica canticorum*; un de M.T.Cicero, *De officiis*, *De paradoxis* i *De senectute*; un *Mare historiarum* de Johannes de Columna i, finalment, un *In primum Sententiarum* de Durandus de Sancto Porciano.³⁹⁹

A la subhasta de béns d'un beneficiat coneixem la compra, per part de fra Joan Rabassa, d'un *Breviloquium theologiae*: potser el text de (Ps) Bonaventura?⁴⁰⁰

Igualment, és difícil determinar el centre d'on procedia fra Joan Moner, procurador del monestir de Sant Jeroni (de la Murtra o de la Vall d'Hebron? o potser d'un altre?). El cert és que, a l'encant de llibres que havien pertangut a una persona anònima, va comprar un total de 15 còdexs, gairebé tota la biblioteca, entre els quals podem esmentar textos litúrgics (*Ordinarium missae*, *Orationes*, *Sermones*), la *Summa de virtutibus* de Guillelmus Peraldus, una *Summa de Logica*, un text de *Philosophia*, un anònim *Formularium officii paenitentiarum*, etcètera.⁴⁰¹

³⁹⁸doc. 141, 28. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

³⁹⁹doc. 141, 30 a 33, respectivament. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

⁴⁰⁰doc. 247, 42. 1449. Encant públic dels llibres relictos per Francesc de Vinyamata, beneficiat de Santa Maria del Mar.

⁴⁰¹doc. 324, 2,4,7-8,10-12,14-21. 1470. Encant públic dels llibres relictos per un personatge anònim.

3.3. BRAÇ REIAL O POPULAR

L'estament popular estava format, com hem vist, per una massa social heterogènia formada per ciutadans honrats, pels funcionaris de l'administració, pels mercaders, pels artistes i pels menestrals de la Ciutat. Afortunadament per a molts dels seus membres, eren grups socials permeables que permetien, de vegades, el pas d'una categoria social inferior a una altra superior, pas que podia ésser individual (a través de la promoció personal) o col·lectiu (per exemple, el col·lectiu de juristes i metges, originàriament pertanyent a l'estament dels artistes, que l'any 1498 passà a l'estament dels ciutadans honrats). Però, molt sovint, un pas imprescindible per a aquest ascens social passa pels estudis i l'ensenyament: per exemple, són molts els fills de menestrals que, després de passar uns anys d'aprenentatge amb un notari, un contracte de treball, una passantia i un examen, esdevenen notaris públics o reials (i accedeixen, per tant, a l'estament dels artistes); un cas semblant és el dels fills dels notaris: mentre que alguns continuen la tradició familiar, altres fan un pas més i cursen estudis superiors en els Estudis Generals, generalment dret o medicina, la qual cosa els permet d'accedir a llocs en l'administració municipal i reial. Malauradament, no és aquest el lloc indicat per a parlar de l'ensenyament en els seus diferents graus (primari, secundari i superior), que compta ja amb alguns treballs per a la Baixa Edat Mitjana.⁴⁰²

⁴⁰²Entre d'altres títols que s'haurien de tenir presents per a un estudi sobre l'ensenyament a Catalunya trobem els següents: J.SEGURA, *Història d'Igualada*, II, Barcelona 1909, pp.63-85; J.RUBIÓ I BALAGUER, «Els textos de gramàtica a les escoles catalanes medievals», *Revista dels llibres*, 13-II (1926), pp. 67-71; S.CAPDEVILA, «L'escola de Gramàtica i Arts. Les antigues institucions escolars de la Tarragona restaurada», *E.U.C.*, 12 (1927), pp.86-107; A.DURAN I SANPERE-F.GÓMEZ GABERNET, «Las Escuelas de Gramàtica en Cervera», *B.R.A.B.L.B.*, 17 (1944), pp.5-77; A.DE LA TORRE-J.RUBIÓ, *Documentos para la historia de la Universitat de Barcelona. Preliminares (1289-1451)*, Barcelona, Universitat de Barcelona 1971, pp.1-273; J.M.CASAS I HOMS, *Ambient gramatical a Barcelona durant el segle XV*. Discurs llegit a la R.A.B.Lletres de Barcelona en la solemne recepció de _ . Barcelona 1971; J.PERARNAU I ESPELT, «L'Ordinatio Studii Barchinone et rectorius eiusdem del bisbe Ponç de Gualba (8 novembre 1309)», *Revista Catalana Teologia*, 2 (1977), pp. 151-188; IDEM, «Notícies sobre la *Lectura Sedis* de la Catedral de Girona en la primera meitat del segle XIV», *R.C.T.*, 9 (1984), pp. 183-200; IDEM, «Un document sobre l'escola per a l'ensenyament de la llengua catalana l'any 1325», *E.U.C.*, 25 (1983 = *Miscel·lània Aramon i Serra*, III), pp. 425-438; A.J.SOBERANAS, «Una companyia per [a] regir les escoles de Gramàtica i Lògica de Cervera el curs 1440-1441», *B.R.A.B.L.B.*, 37 (1977-78), pp. 169-75; M.MAYER, «La lexicografia latina en Cataluña», *Actas V Congreso Español de Estudios Clásicos*. Madrid, 20-25 abril 1976, Madrid 1978, pp. 741-550. També és útil, tot i que fa referència a València, l'article del sempre interessant J.SANCHÍS SIVERA, «Vida íntima de los valencianos en época foral. VII. Instrucción pública», *Anales Centro Cultura Valenciana*, 7 (1934), pp. 41-53; una de les darreres aportacions és la de J.HERNANDO, «L'Ensenyament a Barcelona. Segle XIV. Documents dels protocols notarialis. Primera part: instruments notarialis de l'Arxiu Històric de Protocols (1350-1400)», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993), pp. 141-271. En aquest article, el paper dels notaris a l'hora de transmetre els seus coneixements queda ben palès en els documents 46, de l'any 1381 [Salvador Lledó, de 12 anys, fill d'un fuster de Barcelona, s'estarà, durant dos anys, amb el notari de Barcelona Antoni Solà, per tal d'aprendre d'aquest l'art d'escriure], doc. 105, del 1398 [Bernat Vilella, de 14 anys, fill d'un corredor de Barcelona, contracta, per dos anys, amb el notari de Barcelona Ramon de Buseu per tal d'aprendre l'art d'escriure i de servir-lo] i doc. 112, del 1400 [Llorenç de l'Àguila, de 10 anys, fill d'un giponer de Barcelona, s'estarà, durant quatre anys, amb un escrivà del rei per tal de servir-lo i aprendre de lletra].

3.3.1. Estament ciutadà o superior

A partir del segle XIV, a les ciutats dels Països Catalans, la denominació de ciutadà honrat es generalitzà com a específica de l'estament ciutadà. Els ciutadans honorats posseïen generalment propietats rústiques que explotaven amb fins crematístics; posseïdors, a més, de fortuna monetària, invertien el capital en vaixells i en negocis mercantils en relació amb el tràfic marítim, però lentament s'anaren decantant a aplicar el capital en títols de deute públic municipal. Des de ben aviat, a més, monopolitzaren el govern municipal, fins que, ja al segle XV (Barcelona 1455), l'hagueren de compartir amb els mercaders, els artistes i els menestrals. Qui més ha estudiat aquest fenomen, tant en el seu aspecte sòcio-polític com econòmic i cultural, és la prof. Carme Batlle.⁴⁰³

En el nostre treball, creiem haver documentat també alguns ciutadans honorats, alguns de cognom il·lustre (com els Llull, els Llobet o els Colom): Escevena, vídua del ciutadà Nicolau Samarès (doc. 3), Ferran de Torres (doc. 15), Romeu Llull (doc. 43), Guillem de Busquets (doc. 62), Alfons Pedrol (doc. 64), Berenguer Cardó (doc. 73), Francesc Sirvent (docs. 84-85), Ferrer de Gualbes (doc. 89)⁴⁰⁴, Bernat Llobet (docs. 95-95 bis), Francesc Marquès (doc. 101), Bernat Miquel (doc. 102), Joan Roure (doc. 122), Pere de Busquets (doc. 142), Bartomeu Vinyes (doc. 165), Arnau Pere (doc. 190), Jaume Colom (doc. 195), Jaume Llop (doc. 226), Joan Bussot (doc. 228), Francesca, vídua del ciutadà Bartomeu Trillo (doc. 259) i Joana, vídua del ciutadà Pere Ribalta (doc. 263), Francesc Sunyer, *senior* (doc. 278), Jaume Setantí (doc. 313), Joana, vídua del ciutadà Francesc Formós (doc. 318), i Caterina, vídua del ciutadà Jaume Colom (doc. 327).

⁴⁰³A més del ja esmentat «Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV», *Livre et lecture...*, op. cit., pp. 18-19, recentment, i sense ampliar gaire les dades d'aquest article, ha publicat dos treballs gairebé idèntics: «Notícies sobre les biblioteques dels ciutadans honorats de Barcelona (segles XIV-XV)», *Estudis Castellonencs*, 6 (1994-95), pp. 179-187 i «Notícies sobre biblioteques dels ciutadans honorats i dels advocats de Barcelona (segles XIV-XV)», *Barcelona. Quaderns d'Història*, 1 (1995), pp. 71-84 (que no és sinó l'article immediatament anterior, paraula per paraula, al qual s'afegeixen les pp. 79-84 per parlar dels advocats); en ambdós s'esmenten novament alguns dels documents del nostre apèndix, però no se n'edita cap. L'objectiu, en paraules de C.BATLLE, és intentar respondre la pregunta que s'havia formulat sobre si les biblioteques barcelonines (fóra millor haver precisat les dels ciutadans honorats, que són les que estudià) eren de nova formació o si, almenys en part, procedien de l'herència familiar, és a dir, del segle precedent (s. XIV). Sembla que, per a biblioteques com la de Ferrer de Gualbes (doc. 89), la resposta rau en el fet que moltes són producte de successives generacions, documentades des de començament del segle XIV.

⁴⁰⁴T.GARCIA PANADÉS, «Los bienes de Ferrer de Gualbes, ciudadano de Barcelona (hacia 1350-1423)», *AHAM*, 4 (1983), pp. 149-204, n'edita l'inventari amb alguns errors de transcripció.

El nombre de còdexs d'aquestes biblioteques pot ésser molt variat⁴⁰⁵. Podem trobar-nos des d'un únic còdex, com el d'*Hores* que posseïa Alfons Pedrol (doc. 64) o el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei de Bartomeu Vinyes (doc. 165), a la poc comuna llibreria de Francesc Sirvent (doc. 84), amb 125 volums, més pròpia d'un jurista, com veurem, o la més interessant de Ferrer de Gualbes (doc. 89), amb 52 còdexs, resultat d'una llarga tradició familiar. Si haguéssim d'establir un terme mitjà, a partir dels documents analitzats, aquest oscil·laria entre 5-15 exemplars per biblioteca.

Ara bé, quins tipus de lectures posseïen els ciutadans honorats? Certa historiografia afirma que els ciutadans honorats, en el seu procés vers l'ennobliment, cert i documentat en moltes de les famílies barcelonines que ostentaren el poder municipal, imitaren els gustos de la noblesa i de la Cort. Vegem algunes de les afirmacions :

[Les biblioteques dels ciutadans honorats] No reflejan ninguna especialización, sólo indican la devoción o las preferencias del propietario, y la influencia de la época, al mismo tiempo, por ser fruto de sucesivas herencias, reúnen obras antiguas y otras especializadas, en derecho sobre todo, por tener siempre algún abogado en la familia. Naturalmente, abundan los libros de rezo: *Horas, Salterios, Misales, Breviarios*, y lecturas devotas como *Flores sanctorum*, sermones de San Agustín, la *Biblia* y los *Evangelios* traducidos al catalán, al lado de las ciencias sagradas escritas por los más autorizados comentaristas: Gregorio, Jerónimo, Bernardo, Buenaventura, Tomás de Aquino...»⁴⁰⁶

Aquesta afirmació no és només aplicable als ciutadans honorats, sinó gairebé a tot l'espectre social objecte de la nostra recerca. Els llibres devocionals i litúrgics, juntament amb els textos de religiositat popular anònims com el *Gamaliel*, el *Mossèn Assan* o les *Flores sanctorum*⁴⁰⁷, en llengua catalana, són gairebé omnipresents a les llibreries. Un aspecte més de la religiositat popular de l'època, per exemple, és la possessió de nombrosos retaules i imatges de sants, la institució de benifets en totes les esglésies de Barcelona i les capelles privades⁴⁰⁸. Les capelles privades no són només un signe de religiositat, sinó també de certa posició social. Entre els ciutadans honorats, n'hem constatat l'existència de dues: en la cambra major de la casa que habitava Joan Bussot en la Ciutat, es va trobar un cofre, «dins

⁴⁰⁵C.BATLLE, «Las bibliotecas...», *Colloque Casa de Velázquez...* estima que 30 volums és el terme mitjà de les biblioteques dels ciutadans honorats; per l'estudi i anàlisi fets entre els diversos possessors, creiem que una llibreria de 30 volums podria ser la mitjana de la biblioteca d'un beneficiat, un jurista o un notari, però no pas d'un ciutadà honorat.

⁴⁰⁶C.BATLLE, «Las bibliotecas...», *Colloque Casa de Velázquez...*, p. 18.

⁴⁰⁷En aquest sentit, l'incipit de l'exemplar que posseïa Jaume Llop és ben significatiu: «Aquest llibre és de la *Vida dels Sants*, lo qual és appellat *Flors sanctorum*» (226, 2).

⁴⁰⁸En el nostre treball no hem dedicat cap apartat específic a aquests aspectes, importants no sols per a la Història de les mentalitats, sinó també per a la Història de l'art (els retaules: possessors, iconografia, tipologia, etc) o la Història institucional dels mateixos temples religiosos que acollien els benifets (quines persones n'establien, amb quina dotació, sota l'advocació de quin sant, quins preveres n'eren beneficiats, etc). En l'apèndix documental, hem transcrit dades no estrictament libràries sobre alguns d'aquests aspectes (retaules i imatgeria religiosa, benifets...).

lo qual eren les coses següents, abtes per a una capella...», i, entre els objectes inventariats, s'enregistrà el que constitueix l'objecte de la nostra recerca, un llibre, en concret un *Missale* (228, 1); pocs anys més tard, en l'inventari de béns de Joana, vídua del ciutadà honorat Pere Ribalta, després d'inventariar els que posseïa en un alberg que era davant «la Casa del Consell de la Ciutat» (o ajuntament, lloc ben cèntric), s'inventariaren els d'«una torra o cases ab una peça de terra en aquella contigua...la qual la dita defuncta havia e posseïa en lo territori de Barchinona, assats prop lo monastir de Santa Maria de Jhesús, devant la Creu...la qual torra e peça de terra se té per certs senyors a cens...», i, més concretament, «en la capella de la dita torra atrobí les coses següents:...», amb una nova relació d'objectes litúrgics, entre els quals «un *Missal* de la dita capella» (263, 8); ambdós *Missalii*, com molts llibres d'aquest gènere, eren de trets codicològics luxosos (pergamí, tancadors d'argent, seda, etc).

No hem d'oblidar que, malgrat que els ciutadans honorats havien rebut generalment una educació privilegiada en comparació amb d'altres estaments, les seves biblioteques atresoren un gran nombre de textos en català: són ben significatives, en aquest sentit, les de Jaume Colom (doc. 195) i Francesc Sunyer *senior* (doc. 278), amb 10 i 23 volums respectivament, integrades exclusivament per còdexs en català.⁴⁰⁹

No són biblioteques d'especialistes. Per això, com veurem, presenten molts punts de contacte amb biblioteques no-professionals, com les dels mercaders, per exemple (un tret que també comparteixen és la gairebé absència d'autors clàssics i humanístics). De fet, no hem d'oblidar-ho, molts dels membres de l'estament dels ciutadans honorats havien fet la seva fortuna en el comerç, per la qual cosa algunes de les seves biblioteques poden no ser de nova creació, sinó el resultat d'una tradició secular, com en el cas de les llibreries professionals de dret o de medicina. En analitzar-les hem de tenir present aquesta semblança amb les biblioteques dels mercaders (matèries, títols i autors).

Hi ha, però, una idea que ens agradaria matisar:

Cabe destacar las obras históricas y de formación política, muy del gusto de la alta burguesía, en cuyas manos estuvo durante siglos el gobierno municipal: el Valerio Máximo, Gil de Roma, [Francesc Eiximenis], la *Crònica de Jaume I el Conqueridor...*.⁴¹⁰

⁴⁰⁹Si bé és cert que aquests dos inventaris són parcials, i el que presentem és resultat de la «reconstrucció» feta a partir de diferents publicacions. En qualsevol cas, el nombre de còdexs en català és important en les biblioteques de persones d'aquest estament. En canvi, la biblioteca de Jaume Setantí, d'una dotzena de còdexs (doc. 313), amb pocs textos en català i una majoria de textos religiosos, fou inventariada «en Barchinona, en la casa pròpia», mentre que en el castell de Calonge, al bisbat de Girona -avançant-se així en molts segles a altres ciutadans de certa posició econòmica que busquen un refugi a l'Empordà-, també propietat seva i del qual era senyor, no se'n va inventariar cap.

⁴¹⁰C.BATLLE, «Las bibliotecas...», *Colloque Casa de Velázquez*, p. 18. En aquesta mateixa publicació apuntà la idea que «el interés por la historia podía derivar de la afición de los monarcas por esta disciplina, demostrada sobre todo por Pere el Cerimoniós y su hijo Joan I, y también por Alfonso el Magnánimo» (pp. 18-19), idea que desenvolupa

Si bé és cert l'interès pels tractats o manuals de formació política (el *Dotzè del Crestià*, per exemple, sembla un volum imprescindible en moltes d'aquestes biblioteques), l'interès per les obres històriques, en canvi, és mínim, si ho hem de deduir pels inventaris analitzats: la possessió del *Libre dels feits de Jaume I* per un dels seus membres, Ferrer de Gualbes (89, 29)⁴¹¹, no justifica l'afirmació. El gènere històric, si el podem anomenar així, és més present en les biblioteques dels mercaders, amb un bon nombre de còdexs.

Dins d'aquest gènere no hem d'incloure el *Paris e Viana*, llibre de cavalleries, que també posseïa Gualbes (89, 24), ni textos com els del cicle de Bretanya o cicle artúric, presents també en les seves llibreries: el *Tristany* en poder de Francesc Marquès (101, 3) i els còdexs amb *la Faula* del mallorquí Guillem de Torroella, la [*Conquesta del*] *Sant Graal* i el *Merlí* de Francesc Sunyer senior (278,6,19 i 23, respectivament). La llibreria de Joana, vídua de Pere Ribalta, per exemple, enregistra un còdex on hi trobem els *Disticha* del (Ps)Cato «e altres tractats»; l'*explicit* ens ha permès identificar el darrer d'aquests tractats amb l'*Scipiò e Aníbal*, la recreació literària de base històrica d'Antoni Canals (263, 5). De la mateixa manera, tampoc no és un text històric l'interessantíssim esment, d'altra banda inèdit i únic en tot l'apèndix, de la *Historia scolastica* de Petrus Comestor, en versió catalana i datada l'any 1388, inventariada a la biblioteca de Bernat Llobet (95bis, 4).

Els textos de formació política estan, certament, ben testimoniats en aquestes biblioteques, i especialment el *Dotzè del Crestià* o *Regiment de prínceps, de les ciutats e de la cosa pública* de Francesc Eiximenis, llibre present fins i tot a la Casa del Consell de la Ciutat (o Ajuntament), un exemplar del qual presidia les sessions municipals. En Ferrer de Gualbes en posseïa un exemplar, en dos volums (89, 20,21), al qual hauríem d'afegir també altres tractats de contingut polític com el que posseïa d'Aegidius de Roma, *De regimine principum* (89, 12), el *Ludus scacorum seu De moribus hominum et officiis nobilium* de Jacobus Cessolis (89, 45), la llengua dels quals, però, per la brevetat de les descripcions notarials, desconeixem, i, finalment, una dotzena de quaderns de Valerius Maximus «arromençat» (89, 52: probablement el seu *De factis et dictis memorabilibus*, que no és un tractat polític estrictament, però sí una mena d'*Speculum* per als polítics de l'època per les biografies i esdeveniments exemplars que s'hi recullen).

Mentre que del *De regimine principum* en poder de Ferrer de Gualbes (89, 12) i Jaume Setantí (313, 2) desconeixem la llengua en què era escrit, un nou testimoni del text d'Aegidius de Roma, propietat de Francesc Sunyer senior (278, 4), ens informa que era

també en treballs posteriors («Notícies sobre biblioteques...», *Estudis Castellonencs*, p. 184): «En general, podem constatar un desenvolupament cultural notable durant el segle XIV, que es manifesta especialment a partir de la Cort Reial al voltant de Pere el Cerimoniós i el seu primogènit. L'exemple d'un monarca apassionat per la història contribuï a difondre aquesta afirmació com una moda que augmentà la curiositat de molts per la història del país i ajuda a afermar la consciència nacional».

⁴¹¹Per cert, C.BATLLE sosté en els seus estudis que la biblioteca de Gualbes la constitueixen 45 volums, seguint el treball de T.GARCIA PANADÈS esmentat en la nota 404, mentre que nosaltres n'editem 52.

«scrit ab letra francesa, en pla» (català), com podem constatar a partir de la descripció notarial. Què volia dir exactament amb l'apreciació paleogràfica «lletra francesa»? Aquest còdex, a més, estava en penyora d'una suma realment important, 32 lliures i mitja (o 50 florins d'or), però tampoc no queda clar si era el difunt Sunyer qui el tenia empenyorat a una altra persona (i, amb l'anotació a l'inventari, reconeixia encara la seva propietat), o a l'inrevés, si era propietat d'una altra persona i era Sunyer qui n'ostentava la propietat provisional fins a la cancel·lació del deute. En qualsevol cas, és una suma important.

Del *Dotzè... o Regiment de prínceps...* d'Eiximenis tenim encara un altre testimoni en la llibreria de Jaume Colom (195, 1) i una compra d'un tal Ramon Savall (que comentarem més endavant).

Ja que parlem d'Eiximenis, hauríem de recollir ara els textos del menoret gironí que coneixien els ciutadans honrats de Barcelona. A més dels esmentats *Dotzè del Crestià* en poder de Gualbes i Colom, és novament Ferrer de Gualbes un dels dos propietaris de *lo Segon del Crestià* (89, 22), «qui tracte de temptació» segons el notari. L'altre és en Joan Bussot (228, 3). El *Llibre dels Àngels* és a les llibreries de Bernat Llobet (95, 3), novament a la de Colom (195, 2), Joan Bussot (228, 1), Francesca, vídua de Bartomeu Trillo (259, 5), Francesc Sunyer *senior* (278, 3), i, finalment, a la de Joana, vídua de Francesc Formós (318, 4), encara que aquest darrer còdex el tenia en penyora d'un tal Jaume Castelló. La descripció notarial no permet precisar més les circumstàncies d'aquesta penyora (qui era en Castelló? per quants diners i en concepte de què l'havia empenyorat?...). L'esmentada Francesca, vídua de Bartomeu Trillo, posseïa l'únic *Llibre de les dones*, en dos volums (259, 3,4), testimoniats a les biblioteques d'aquests ciutadans. En Joan Bussot posseïa, ja ho hem vist, dos textos d'Eiximenis. És potser també del menoret gironí la *Vita Christi* de la seva biblioteca (228, 8)? La descripció notarial no permet assegurar-ho.

En canvi, Ramon Llull és menys documentat, en nombre i en representativitat. Encara que tenim la notícia de 9 còdexs, 7 eren propietat de Francesc Sirvent (84, 94,96,97,100,101,119 i 125)⁴¹²; una *Doctrina pueril*, propietat de Joana, vídua de Pere Ribalta (263, 4), i un *Gentil*, a la llibreria de Francesc Sunyer *senior* (278, 16), completen la relació de còdexs lul·lians.

Un text repertoriat entre els de la literatura catalana medieval és el *Testament d'en Bernat Serradell*, l'obra de l'escriptor vigatà homònim, també propietat de Francesc Sunyer *senior* (278, 5).

Sens dubte, la literatura d'entreteniment és comuna a tots els estaments de la societat barcelonina, especialment a través de les traduccions catalanes que circularen, i els autors més representatius i gairebé omnipresents són Boethius, Guido de Columna i Matfré Ermengaut.

⁴¹²De la biblioteca de Sirvent, eminentment jurídica, en parlarem tot seguit.

El *De consolatione Philosophiae* de Boethius, es troba gairebé en un terç dels inventaris de ciutadans honrats analitzats. Tenim esments que no ens permeten conèixer la llengua, com els enregistrats en els documents de Ferrer de Gualbes (89, 25), Francesc Marquès (101, 7) i Jaume Setantí (313, 7), i d'altres en què sabem, per la mateixa descripció notarial o per la transcripció de l'*incipit*, que eren escrits en català: Gualbes, a més d'aquell còdex la llengua del qual no s'especifica, en té un altre «en romanç» (89, 46), així com Jaume Colom (195, 4), Joan Bussot (228, 4) i Francesc Sunyer *senior* (278, 8). Cal remarcar que no podem afirmar (ni negar) que alguns dels primers còdexs fossin en llatí.

El cas de l'obra de Guido de Columna, la *Historia destructionis Troiae*, és més clar. Disposem de quatre còdexs en català, en poder de Francesc Marquès (101, 4), Jaume Colom (195, 9), Francesc Sunyer *senior* (278, 21) i Joana, vídua de Francesc Formós (318, 2), mentre que només un cinquè còdex, en poder de Ferrer de Gualbes, especifica que és «en llatí» (89, 14). Més endavant documentarem la compra d'altres exemplars en llatí d'aquest text.

Menys problemes ofereix el *Breviari d'amor* de Matfré Ermengaut de Béziers, ja que tots els còdexs documentats que circularen eren en versió catalana: tenim notícies de la seva presència a les biblioteques de Romeu Lull (43, 3), Bernat Llobet (95, 4) i Francesc Sunyer *senior* (278, 18).

Dins d'allò que hem anomenat literatura d'entreteniment podem incloure la «literatura de viatges». Un còdex miscel·lani propietat de Jaume Llop, entre textos religiosos com la *Història del naixement de la verge Maria* o la *Vida de sant Silvestre*, contenia també el *Preste Joan* (llegenda sobre aquest personatge i el seu desconegut regne cristià) i una *Història de Terra Santa d'Ultramar* (226, 1); còdex, òbviament, de temàtica religiosa, però amb l'interès afegit de les descripcions de països exòtics ofertes pels dos darrers textos. Aquesta descripció és, precisament, l'eix central i el *leit-motiv* del text de Marco Polo que posseïa Jaume Colom (195, 5).⁴¹³

La literatura lírica compta també amb alguns adeptes entre els ciutadans honrats. Un text del *Gay Saber* sembla el de les *Rúbriques de tots els trobadors* en poder de Romeu Lull (43, 7). En la variada llibreria de Ferrer de Gualbes s'esmenta també un *Manipulus poetarum* (89, 28), que és de fet una mena de miscel·lània de textos lírics. Finalment, Jaume Setantí era propietari d'un text del poeta Virgilius, el títol del qual no s'especifica, i d'un altre *D'art de la Gaya Sciència* «scrit...en llatí» (313, 6 i 3, respectivament), curiós, si més no, ja que la resta d'esments del *Gay saber* documentats en el nostre apèndix és d'obres escrites en llengua vernacle: català i llemosí, principalment.

La presència de llibres d'estudi, és a dir, de llibres de gramàtica, retòrica, lògica i lectures morals emprades correntment en l'educació, és també reduïda, encara que això no ens ha de sorprendre: els llibres per a l'ensenyament del *trivium* generalment són els que els

⁴¹³Amb l'autor italià identifiquem nosaltres el tres esments del *Llibre de les províncies i encontrades* de la documentació analitzada (vegeu, a més, 72,12 i 93,4).

notaris descrivien com «llibres de poca valor», quan no optaven per ni tan sols anotar la seva existència⁴¹⁴. Quines obres de la seva època d'estudiant podien conservar (o havien adquirit pels seus fills)? Tenim notícies, per exemple, d'un *Graecismus*, el text d'Evrardus Bethuniensis, en poder de Romeu Llull (43, 6), de dos volums del *commentator* Robertus de Euromodio, *Cato moralisatus sive Commentarii in Catonis Disticha* propietat de Ferrer de Gualbes (89, 19,31). Més interessants són les referides al text enciclopèdic *Livre du Trésor* de Brunetto Latini: en tenim un exemplar en francès, la seva llengua original, en poder de Ferrer de Gualbes (89, 23)⁴¹⁵; aquest text, però, va tenir àmplia difusió arreu d'Europa i se'n feren traduccions a les diferents llengües vernacles, com la catalana, un còdex de la qual posseïa Francesc Sunyer senior (278, 13). Dins la línia de textos complementaris a l'ensenyament, tenim els d'Albertanus Brixiensis (amb 4 esments!): dos d'aquest autor, el títol dels quals desconeixem, que havien format part de la llibreria de Guillem de Busquets (62, 4) i Ferrer de Gualbes (89, 11), i dos més que eren la versió catalana del *Liber consolationis et consilii* en les de Bernat Llobet (95, 10) i Jaume Colom (101, 10). Finalment, Joana, vídua de Pere Ribalta, fou la propietària d'un còdex on hi havia els *Disticha* del (Ps)Cato «e altres tractats»⁴¹⁶, i d'un altre, «tot descornat e arnat», amb el *Graecismus* d'Evrardus Bethuniensis (263, 5 i 7, respectivament).

⁴¹⁴Alguns historiadors anomenen aquest fenomen la *lleï del llibre*: a mesura que augmentava la difusió d'un text, en disminuïa la valoració social i econòmica i, per aquesta raó, són quasi invisibles en la documentació (aquest fenomen es dona sobretot per a l'època posterior a la impremta; no oblidem que en època medieval la possessió de llibres té un prestigi social i un valor econòmic -per això, malgrat l'estat de conservació d'alguns còdexs, són recollits en els inventaris: sempre troben comprador-, a més de manifestar sovint el desig de formació moral i intel·lectual o la curiositat i les afeccions del propietari). En la nostra documentació tenim un cas que pot resultar il·lustratiu d'això que exposem: l'inventari i encant de llibres de Jaume Riera, beneficiat de l'església del monestir de St. Pere de les Puelles de Barcelona (docs. 224-225). Tots dos documents enregistren 4 còdexs i la correspondència entre ambdós és perfecta; a nivell descriptiu, però, l'inventari recull «I. libra apellat *Doctrinal*...de poque valor» (224,1), mentre que l'encant recull únicament que es tracta d'«I. libret de poque valor» (225, 1), adquirit per un paupèrrim sou: no tenim cap dubte que es tracta del mateix còdex, el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei. Quants textos del *trivium* no s'amagaren sota expressions com l'esmentada («de poque valor»)??... Afortunadament, també hi ha notaris minuciosos que comenten, amb molt de detall, els textos gramaticals, com va fer Andreu Mir en inventariar un *Catholicon* de l'inventari de llibres d'un col·lega seu, Joan Ginebret (321, 7 i 8).

⁴¹⁵Com ja hem dit, la biblioteca dels Gualbes s'inicia a començaments del segle XIV, segle caracteritzat per la forta influència de la literatura francesa a Catalunya (els inventaris de llibres d'aquest moment en són un bon reflex). Aquest còdex potser forma part d'aquells que arribaren en aquella onada cultural: els esments del *Livre du Trésor* es limiten als dos que presentem aquí. A més d'aquest còdex en llengua francesa, Gualbes en posseïa un altre, el títol i autor del qual no és dona (89, 34). Membre d'una il·lustre i antiga família barcelonina és també Joan Bussot, un *Psalterium* del qual, amb il·lustracions dels mesos del calendari i les imatges de la Salutació de la Verge i una altra d'aquesta amb el Nen, sembla també de procedència francesa (228, 6). Es deu al mateix argument que l'exposat per a alguns llibres de la biblioteca de Gualbes?.

⁴¹⁶L'*explicit* ens ha permès identificar el darrer d'aquests tractats amb l'*Scipiò e Anibal* d'Antoni Canals, com ja hem vist.

Esment a part mereixen els llibres jurídics, molt poc representats, per no dir gens⁴¹⁷. Entre els més de 50 còdexs de Ferrer de Gualbes, per exemple, només s'enregistra un *Decretum*, text canònic (89, 1). La biblioteca de Francesc Sirvent, amb 125 còdexs (doc. 84) i la de Bernat Miquel (doc. 102) són més pròpies del col·lectiu dels juristes que no pas de membres de l'oligarquia municipal.

Entre Francesc Sirvent (doc. 84), la professió del qual desconeixem, i Bartomeu Sirvent, jurista (doc. 124)⁴¹⁸, i mercès a la coincidència que vam detectar entre alguns dels títols que posseïen ambdós⁴¹⁹, hem pogut establir una relació de parentiu que explicaria que molts dels llibres del primer passessin al segon: en total una quarantena de còdexs. Els documents consultats, però, no permeten establir el grau de parentiu i tampoc no tenim constància del testament de Francesc Sirvent, que recolliria, probablement, aquest magnífic llegat. Un cop més, l'estudi sistemàtic de la documentació notarial ens ha permès oferir aquesta notícia sobre la transmissió dels textos i suggerir, alhora, que és molt probable que Francesc Sirvent fos també un home amb estudis de dret (els textos d'aquesta matèria constitueixen una majoria aclaparadora)⁴²⁰. Una segona possibilitat, és que Francesc Sirvent els hagués rebut en herència d'un familiar jurista⁴²¹. A més, es dona la circumstància que a aquest llarg inventari de llibres (doc. 84), amb 125 esments de còdexs (gairebé tots inèdits),

⁴¹⁷En la línia apuntada anteriorment sobre l'interès per la història del país i d'un proto-nacionalisme, hem de dir que els mercaders, per exemple, posseïen alguns llibres amb les lleis pròpies del país, a més del seu codi marítim per excel·lència: el *Llibre de Consolat de Mar*.

⁴¹⁸1430. Inventari dels llibres relictos per Bartomeu Sirvent, jurista. L'inventari de Francesc Sirvent és de l'any 1422 i, mentre aquesta biblioteca estava composta de 125 còdexs, la de Bartomeu en tenia 136.

⁴¹⁹La clau ens la va donar un títol, el *Procés que féu el rei en Jaume contra el rei de Mallorca*, present en els inventaris dels dos Sirvent, Francesc (84, 93) i Bartomeu (124, 27). La comparació posterior de títols ens va permetre establir la relació i hipòtesi de treball exposada en l'apartat que hem dedicat als llegats testamentaris (5.1).

⁴²⁰Sumàriament, i per donar una idea del seu contingut, els textos que es troben són del *corpus iuris canonici* (alguns amb més d'un exemplar: *Clemeninae*, *Decretales*, *Decretum*, *Sextus*) i alguns dels seus principals comentaristes: Antonius de Butrio, Berengarius Fredoli Biterrensis, Bernardus Compostellanus, Gencellinus de Cassanhis, Innocentius papa IV, Johannes Andreae, Johannes de Deo, Johannes Gaufridi, Johannes Monachus, Matthaueus Romanus, Paulus de Liazariis, Raymundus de Salgiis i Guido de Baysio; del *corpus iuris civilis* (alguns amb més d'un exemplar: *Codex*, *Digestum vetus*, *Infortiatum*, *Volumen*) i alguns dels seus principals comentaristes: Angelus de Perusio, Antonius de Butrio, Baldus de Ubaldis, Bartholomaeus de Saliceto, Bartolus de Saxoferrato, Guillelmus de Cunio, Jacobus de Belvisio, Jacobus Butrigarius, Johannes Fabri, Oldradus de Ponte i Roffredus Beneventanus. A més d'això, en la subhasta de béns intervenen personatges dels quals hem conservat, alhora, el seu inventari de llibres, com Jaume Callís (doc. 170), un text del qual curiosament és també a la llibreria, el *Directorium pacis et treguae* (84, 11), i Bernat d'Esplugues (doc. 164).

⁴²¹«En alguns casos, per tractar-se de l'acumulació de diverses herències, reunien llibres de medicina o de dret que no interessaven directament al posseïdor...Una continuïtat encara més accentuada i evident es dona en el si de famílies dedicades a l'advocacia, com la dels Vallseca...» (C.BATLLE, «Notícies sobre les biblioteques...», *Estudis Castellonencs*, p. 187).

segueix un encant públic de llibres (doc. 85) en què només figura la venda de 12 manuscrits. Com explicar aquesta diferència entre el nombre de còdexs inventariats i el de subhastats? El nombre de còdexs llegats per Francesc Sirvent a Bartomeu Sirvent n'és una resposta parcial, ja que encara hi hauria molts còdexs la destinació dels quals desconeixem. Només els esmentats set textos de Ramon Llull, una *Summa contra Gentiles* de Thomas de Aquino (84, 46), uns d'Aristoteles sobre *Philosophia naturalis* i *Logica vetus* (84, 68,80 i 84) i una *Biblia* (84, 105), i encara parcial!, són els textos no jurídics.

La llibreria de Bernat Miquel (doc. 102), amb 14 còdexs, és un cas semblant, a escala reduïda, i podríem aplicar-hi part del que hem dit en parlar de la de Sirvent. Identifiquem quatre textos del *corpus iuris canonici* i cinc del *corpus iuris civilis*, més altres tres de jurídics (entre els quals unes *Constitutiones Cataloniae*). Només dos no són jurídics, sinó litúrgics: un *Psalterium* i una *Postilla super Psalterium* d'Hugo de Sancto Caro, amb intitulacions autògrafes del difunt Miquel (102, 11 i 10, respectivament).

La presència dels clàssics es concreta, a més del Virgilius de Jaume Setantí (313, 6) i els textos d'Aristoteles de Francesc Sirvent, en obres de M.T. Cicero: un còdex amb la *Rhetorica vetus* i un altre amb el *De officiis* i el *De senectute*, propietats de Ferrer de Gualbes (89, 4 i 18, respectivament; a més, recordem que era seu també el ja esmentat Valerius Maximus: 89, 52); i en dos còdexs amb textos d'Ovidius, *De arte amandi* i *Epistolae* que posseïa en Bernat Llobet (95, 7 i 8, respectivament). Potser el text més important és la compra efectuada per Joan Bussot d'una *Ilias latina* (en parlarem tot seguit).

D'un autor humanista, Francesco Petrarca, però sobre un tema gens humanístic, els *Septem psalmi paenitentiales*, tenim la notícia oferta per l'inventari de Gualbes (89, 35).

Potser les llibreries més representatives dels gustos dels ciutadans honrats, si haguéssim de triar-ne algunes, són, a parer nostre, les de Gualbes, Jaume Colom i Francesc Sunyer *senior*, per l'heterogeneïtat i nul·la especialització dels textos, amb un predomini dels de contingut devocional i religiós, i una presència majoritària de la llengua catalana, resultat, sovint, d'una inquietud de generacions.

En les compres documentem, precisament, el moment en què alguns dels ciutadans honrats esmentats (Gualbes, Bussot) adquireixen nous còdexs per a la seva biblioteca, i nous esments de les obres de Guido de Columna i d'Eiximenis.

Ferrer de Gualbes, com ja hem vist, és un ciutadà honrat del qual hem conservat l'inventari de béns. Una notícia d'un altre document ens ha permès aclarir la procedència d'un dels còdexs de la seva biblioteca: sis anys abans de la seva mort, Gualbes va adquirir el text de la *Historia destructionis Troiae* (89, 14) a la subhasta de béns d'un canonge barceloní⁴²². La descripció codicològica ens permet afirmar que es tracta del mateix còdex.

⁴²²doc. 66, 4. 1417. Encant dels llibres relictos per Domènec Ponç, canonge i ardiaca major de la Seu.

Ciudadà honrat, i d'una de les principals famílies de la Ciutat, és l'«honorable» Joan Lull, com anotà el notari que va confeccionar l'encant de llibres relictes per un col·lega seu, entre els quals es trobava la *Rhetorica ad Herenium* atribuïda a M.T. Cicero que el ciudadà Lull va adquirir.⁴²³

En Joan Bussot també ha estat documentat en la compra del que és l'únic esment, en el nostre apèndix documental, de la *Ilias latina* (en el registre notarial és descrit com «Omerus») que va adquirir juntament amb un text de M.T. Cicero, el nom del qual no és consignat, per només 8 sous!⁴²⁴

Miquel de Montjuich és esmentat com a ciudadà en comprar la *Historia destructionis Troiae* de Guido de Columna, en llatí, a la subhasta dels llibres que havien pertangut a un notari.⁴²⁵

El *Retaule dels Consellers*, l'obra més important del pintor Lluís Dalmau, encarregada per a la capella de la Casa de la Ciutat de Barcelona per aquesta mateixa institució, representa, precisament, alguns dels consellers de Barcelona en aquell moment en un acte de devoció a la Verge. Hi són alguns dels cognoms il·lustres de la Ciutat: Lull, Llobet, Junyent, Vilatorra... i Savall, concretament Ramon Savall. Tot i que en el nostre apèndix hem documentat un ciudadà homònim, per una qüestió purament cronològica no podem dir que es tracta del mateix personatge, però sí d'un membre de la seva família d'igual nom. Aquest ciudadà Ramon Savall tenia empenyorats a un mercader, i per poc més de 24 lliures, dos còdexs: uns *Moralia in Job* de Gregorius Magnus, «en pla...i...mala letra», i, una vegada més, el *Dotzè del Crestià* (també conegut per *Regiment de prínceps, de les ciutats e de la cosa pública*) d'Eiximenis⁴²⁶. Per tant, no ens hauria de sorprendre que un membre de l'oligarquia municipal barcelonina posseeixi aquest llibre.

* * *

Hi ha una sèrie de documents de persones relacionades estretament, per un motiu o un altre, amb el poder reial o municipal, alguns dels quals són funcionaris de l'administració⁴²⁷. Dins d'aquest grup hem inclòs Pere Vicenç, clavari (doc. 80); Gabriel Plaença, servidor de la Casa del Rei (doc. 121); Bernat Isern, pesador del pes reial (docs.

⁴²³doc. 106, 2. 1427. Encant públic dels llibres relictes per Antoni de Banyaloca, notari.

⁴²⁴doc. 141, 34. 1431. Encant públic dels llibres relictes per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

⁴²⁵doc. 148, 3. 1432. Encant públic dels llibres relictes per Bernat Nadal, notari.

⁴²⁶doc. 266, 33-34. 1457. Inventari dels llibres relictes per Aloi de Navel, mercader.

⁴²⁷Excloem d'aquest apartat els notaris i escrivans reials, pertanyents a l'estament dels artistes. Sí que hi incloem, per la seva excepcionalitat, l'arxiver reial i també notari de Cancelleria Dídac Garcia, i Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració de la Cancelleria.

188-189)⁴²⁸; Dídac Garcia, arxiver reial (doc. 213)⁴²⁹; Bernat de Fàbrega, de la Tresoreria del Rei (doc. 214); Francesc Formosa (doc. 215) i Francesc d'Olivella (doc. 316), mestres de ració de la Cúria reial; Caterina, vídua de Guillem Coll, algtzir del Governador de Catalunya (doc. 244); Guillem Garriga, balancer (docs. 286-287); Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració de la Cancelleria (docs. 292-293) i, finalment, Gabriel Altadell, bibliotecari major del Rei (doc. 303).

Com que no es tracta d'un col·lectiu homogeni, ja que l'únic punt de contacte entre les diverses professions és el fet d'estar, en major o menor mesura, en dependència directa amb la Cort o l'administració reial o municipal, el seu estudi és més difícil. Metodològicament, hem optat per presentar els punts de coincidència i destacar aquells textos que estan més estretament relacionats amb el seu entorn i activitat professional, la qual cosa ens obligarà, gairebé, a revisar sumàriament un per un els documents. Abans de començar, però, volem fer constar el grau de preparació d'alguns d'aquests funcionaris, en contacte diari amb l'escriptura i la lectura obligats pel seu ofici; així, per exemple, tenim entre ells dos aficionats a les còpies autògrafes de textos d'Eiximenis: el clavari Pere Vicenç copià la *Doctrina compendiosa* que se li atribueix (80, 5) i el balancer Guillem Garriga un *Llibre de les dones* (286, 3); tots dos, a més, copiaren textos devocionals: Vicenç, una dotzena de quaderns d'un *Psalterium* (80, 3) i Garriga, un d'*Orationes* (286, 9).

La composició de les seves biblioteques és també variada, des d'un volum (el *Psalterium* en poder de Francesc d'Olivella, mestre de ració de la Cúria reial: doc. 316), fins als 29 interessants còdexs, molt ben descrits en el document, en poder de Bernat de Fàbrega, de la Tresoreria del Rei (doc. 214), o els 63 volums d'Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració (doc. 292), una autèntica col·lecció de textos en català, molts dels quals no hem pogut identificar.

Segons certa historiografia, la noblesa i els funcionaris incorporen a les seves llibreries lectures pròpies de la Cort reial; això potser és més cert en el cas de la noblesa i en els alts funcionaris (canceller, etc), però, pels documents analitzats, no ho és per a la major part dels funcionaris, si bé és cert que hi ha textos, com el *De agricultura* de Palladius⁴³⁰, que poden ésser més accessibles a aquests funcionaris i que podrien entrar dins

⁴²⁸1437. Inventari i Encant públic, respectivament. Es dona la circumstància que, a més d'aquests dos documents, conservem el del seu fill Rafael Isern (doc. 230), l'ofici del qual desconeixem, i a qui van passar molts dels còdexs per llegat del seu pare.

⁴²⁹J. RUBIÓ BALAGUER, «L'arxiver Diego Garcia», *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 12 (1968), pp. 133-151.

⁴³⁰La traducció d'aquest text fou una iniciativa àulica del segle anterior i en tenim documentada l'existència a les biblioteques del membre de la baixa noblesa Joan Gener, donzell (108, 30), Gabriel Gombau, canonge de la Seu (143, 7), Bernat de Fàbrega, de la Tresoreria Reial (214, 25) i Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració (292, 46). Així mateix, Gabriel Plaença, com a servidor de la Casa Reial, potser va tenir més fàcil accés a l'obra *Scipió e*

els textos «assumits» per noblesa i funcionaris. Creiem que es tracta més d'una qüestió d'accés als textos, de difusió en suma, que no pas de preferències o gustos literaris.

Com ja hem assenyalat diverses vegades en el nostre treball, hi ha un grup de lectures comunes a tots els col·lectius i que són presents, en major o menor mesura, en les seves llibreries, com els textos devocionals i litúrgics (com els nombrosos textos de la *Biblia*, *Breviarium*, *Flores sanctorum*, *Hores*, *Psalterium*, *De virtutibus et vitiis*... molts en traducció catalana)⁴³¹; de contingut religiós i popular: el *Gamaliel* i la *Disputa del Bisbe de Jaén* del pesador reial Bernat Isern (188, 6 i 8, respectivament), el conegut text de *Mossèn Assan* que enregistren les llibreries de Gabriel Plaença, servidor de la Casa del Rei (121, 8) i el balancer Guillem Garriga (287, 6); autors del país (Eiximenis, Lull, Metge, Pacs, Perellós, Tomic); les lectures d'entreteniment: obres del cicle de Bretanya, com el *Tristany de Leonís* de la llibreria del pesador reial Bernat Isern (188, 9) i el *Lancelot [del Llac]* de Caterina, vídua de Guillem Coll, algtzir del Governador de Catalunya (244, 6), o d'altres com la *Historia destructionis Troiae* de Guido de Columna, un text en català de la qual posseïen còpia el mestre de ració Francesc Formosa (215, 4), el balancer Garriga, de forma incompleta (287, 6), i, en versió llatina, Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració (292, 14); el *De consolatione Philosophiae* de Boethius, propietat de Gabriel Plaença, servidor reial (121, 1), una versió catalana del qual és també a la llibreria de l'arxiver reial Dídac Garcia (213, 4); textos de contingut històric com els testimonis enregistrats d'un *Speculum Historiale* de Vicentius Bellovancesis que posseïa el clavari Pere Vicenç (80, 7; a partir d'aquest manuscrit el propi Vicenç va fer la còpia de tretze quaderns: 80, 6), o l'*Scipió e Aníbal* d'Antoni Canals, «no acabat», del servidor reial Gabriel Plaença (121, 12); així com, finalment, textos gramaticals com els dos *Doctrinale* de Bernat de Fàbrega, de la Tresoreria Reial (214, 24,27), i el lot de textos gramaticals d'Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració: dos còdexs amb els *Disticha* del (Ps) Cato, el *De contemptu mundi* i Aesopus (292, 30/41), el *Graecismus* d'Evrardus Bethuniensis, el *Facetus* i, per concloure, les *Institutiones grammaticae minus volumen* de Priscianus (292, 8,48 i 60, respectivament) i un *Tobias* de Matthaëus Vindocinensis (293, 28).

El més ben representat dels autors catalans era Francesc Eiximenis. El *Llibre dels Àngels* era, per exemple, una lectura compartida per l'arxiver reial Dídac Garcia (213, 2),

Anibal d'Antoni Canals (121, 7), personatge estretament vinculat a la Cort des del seu càrrec de capellà reial, que va morir només uns anys abans, el 1419 (l'inventari de Plaença és del 1430). A la Cancelleria reial va treballar també Bernat Metge, com a notari i més tard com a secretari reial, dos còdexs del qual estan testimoniats entre aquests funcionaris: el *Lucidarium* del pesador reial Bernat Isern (188, 14) i *lo Somni* del lloctinent d'escrivà de ració Antoni de Mur (292, 6).

⁴³¹N'és un exemple la biblioteca de Dídac Garcia, notari i arxiver reial (doc. 213). Els 14 còdexs que posseïa eren de contingut religiós-devocional: una *Vita Christi* llatina, el *Llibre dels Àngels* d'Eiximenis, un anònim *De miraculis divinae potestatis*, una *Vida de sant Jeroni*, dos *Llibres d'Hores*, el *De vilitate conditionis humanae* del papa Innocentius III, les *Epistolae ad sororem* del (Ps) Bernardus Claraevallensis, el *Gamaliel*, un *Psalterium cum glosa Hieronymi* i, finalment, un altre *Psalterium* (n°s 1,2,3,5,8,13,9,10,12 i 14, respectivament). L'únic còdex relacionat amb la seva professió és un tractat d'*ars dictandi* d'un autor italià, Mino de Colle (213, 6).

el mestre de ració Francesc Formosa (215, 1) i el balancer Guillem Garriga (286, 12). D'en Garriga era també un còdex autògraf del *Llibre de les dones* (286, 3), un altre exemplar del qual consigna la biblioteca d'Antoni de Mur, lloctinent de la Cancelleria (292, 52). Posseïen la *Doctrina compendiosa* atribuïda al menoret gironí el clavari Pere Vicenç, escrita de pròpia mà (80, 5), i Antoni de Mur, amb dos exemplars (292, 7 i 36).

En canvi, Ramon Llull només és representat pel *Libre de l'home* i el *Libre de anima*, ambdós en poder del balancer Garriga (286,6 i 287,1, respectivament),

Disposem de dos testimonis d'obres de Bernat Metge: el primer és el *Lucidari*, text ja perdut, que posseïa el pesador reial Bernat Isern (188, 14), i el segon, el seu text més conegut, *lo Somni*, propietat d'Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració (292, 6). Del mallorquí Nicolau de Pacs, autor d'una *Doctrina moral* també en llengua catalana, coneixem els còdexs en poder del balancer Garriga (287, 2), i d'Antoni de Mur, lloctinent de la Cancelleria (292, 39). Tanmateix, amb dos registres identifiquem el *De agricultura* de Palladius, un a la llibreria de Bernat de Fàbrega, de la Tresoreria Reial (214, 29), i un altre a la d'Antoni de Mur (292, 46).

Esment únics entre els textos propietat de funcionaris són, si la nostra identificació és correcta, el *[Purgatori de] sant Patrici*, l'obra del noble i diplomàtic Ramon de Perellós, que havia mort només uns anys abans († d.1419), en poder del servidor reial Gabriel Plaença (121, 10)⁴³², i tres dels textos en poder d'Antoni de Mur, lloctinent de la Cancelleria: les *Ordinacions d'en Santacília*⁴³³, «desligat e sens il·luminar», la crònica d'*Històries e conquestes dels reis d'Aragó* de Pere Tomic⁴³⁴, i el *Testament d'en Bernat Serradell*⁴³⁵

⁴³²Plaença, «de domo Domini Regis» segons la descripció notarial, és també propietari d'un *Tractat de manescalia*. Malgrat que és cert que aquests tractats de manescalia es troben esmentats sovint en les biblioteques nobiliàries, també és cert que professionals de la medicina en posseïen algun exemplar. I, com s'esdevé amb els textos de *Medicina*, presents en biblioteques de tot l'espectre social i professional, d'un ús potser reduït van passar a tenir una difusió molt més àmplia.

⁴³³Nom amb el qual es coneix el text titulat oficialment *Consuetuds de la Ciutat de Barcelona sobre les senituds de les cases e honors*, font remarcable del dret urbà barceloní; l'acurada descripció notarial, inusual, fa pensar que el manuscrit tenia espais buits per a la il·luminació amb caplletres i miniatures, tasca encara no realitzada.

⁴³⁴En relació amb allò que hem explicat sobre el possible avantatge d'alguns dels funcionaris reials en adquirir els textos dins l'entorn àulic o administratiu en què es movien, la qual cosa no vol dir compartir els gustos literaris, aquest esment, únic en tot l'apèndix documental, n'és un bon exemple. L'historiador Tomic (†1481) encara era ben viu quan es va redactar aquest inventari de llibres d'Antoni de Mur, el 1463, i es dona la circumstància que va dedicar l'obra a Dalmau de Mur, arquebisbe de Tarragona i Saragossa, mecenes cultural i durant molts anys Canceller reial, i, potser, parent directe d'Antoni de Mur, el qual li hauria facilitat l'accés a la Cancelleria. Això explicaria la ràpida possessió d'aquesta obra, molts anys abans de la mort de l'autor i d'una major difusió.

⁴³⁵Alguns autors encara atribueixen a un cert fra Bernat de Vinclera l'autoria del *Testament...* Aquest text de l'escriptor català Bernat Serradell, escrit ca. 1419, no és pas l'únic testimoni del nostre apèndix. El ciutadà honrat Francesc Sunyer, *senior*, en posseïa un altre (278, 5).

(292, 3,11 i 12, respectivament).

Com en totes les llibreries que estem analitzant, trobem també llibres que, en principi, semblen més aviat poc relacionats amb els seus possessors, com són els de dret, medicina, *ars notariae*, etc. Bernat de Fàbrega, de la Tresoreria Reial, disposava d'un bon nombre de textos jurídics: entre d'altres, els textos del *Corpus Iuris Civilis: Codex, Instituta i liber Feudorum*, a més d'un *Libre de Feus* en català, una *Summa iuris*, i un text propi del país, els *Usatici Barchinonae* en llatí (214, 1,6,3,10,28 i 2, respectivament)⁴³⁶. Però amb aquests esments no esgotem els textos de la biblioteca de Fàbrega: un *Llibre dels graus de les herbes*, un tractat d'*ars dictandi*: el *Verbal* de Petrus Blesensis, i dos còdexs de medicina: la *Chirurgia* de Rogerius Salernitanus i el *Thesaurus pauperum* de Johannes papa XXI on «ay una altre obra de medicina» (214, 12,14,19 i 20, respectivament, llibres que són més propis d'altres professionals, com apotecaris, notaris i metges, respectivament)⁴³⁷. El balancer Guillem Garriga era també el propietari de dos còdexs homònims: una *Chirurgia* d'un autor, de nom Henricus, no identificat, i d'una altra sense autoria (286,10 i 287,4, respectivament). Un *Receptari de medicina* posseïa Antoni de Mur, lloctinent de la Cancelleria (292, 56). Entre els llibres de Garriga trobem també un *Cançoner* (287, 8), gust per la lírica que sembla compartir amb Antoni de Mur, propietari d'altres dos *Cançoners* (292, 12 i 51), un escrit «en lemosí e en lengua catalana».

Tenim també, com hem indicat, llibres relacionats directament amb la professió del seu possessor. En primer lloc, un tractat d'*ars dictandi* obra de Mino de Colle en poder de Dídac Garcia, notari i arxiver reial (213, 6).⁴³⁸

Novament, és l'inventari de Bernat de Fàbrega, membre de la Treroreria Reial, el que ens proporciona més dades interessants: eren seus un *Llibre d'Algorisme*, també dit de *Comptes d'Àbac* (per generalització, a l'Edat Mitjana, llibre teòric i pràctic per al càlcul matemàtic), unes *Ordinacions de les seques fetes per lo Senyor Rey en Pere en l'any .M.CC.LXXXV*. (conjunt de disposicions, regles, etc. estatuïdes per al bon funcionament, la bona marxa, etc. d'una institució, en aquest cas la Seca o taller reial d'encunyació de moneda. L'any 1285 és el mateix any de la mort del rei Pere II *el Gran*), i, finalment, però

⁴³⁶A més d'aquests textos legals, disposava, com veurem, d'unes *Ordinacions de les Seques*, text també normatiu, i altres textos relacionats estretament amb el seu treball a la Tresoreria. En aquest inventari, d'altra banda inèdit, es dóna la particularitat que, a més d'ésser molt ben descrit, al marge dels registres libraris s'anotava també el títol (aquest fet també el vàrem observar en l'inventari del notari Bernat d'Esplugues: doc. 164).

⁴³⁷I encara no hem esgotat la relació de títols de la biblioteca de Fàbrega: un llibre d'*Astronomia* (214, 8) i diversos textos litúrgics completen la llista.

⁴³⁸Dídac Garcia havia estat, també, escrivà de manament, activitat que comportava la redacció de documents a partir de manuals d'*ars dictandi* com l'esmentat. Tot i la seva raresa (és més freqüent trobar textos de Petrus Blesensis o Guido Fabo, per exemple), d'aquest autor italià hem documentat dos còdexs més, tots dos en poder de dos notaris (i allora escrivans reials): Francesc de Fonolleda (59, 13) i Antoni de Font (105, 7).

no menys important, un còdex de *Focs d'església, reials, de cavallers i de ciutadans*, que devia contenir informació purament fiscal (els focs són la base per a establir, normalment, els impostos): 214, 7,9 i 23, respectivament.⁴³⁹

No ens hauria de sorprendre. A la Seca reial treballava el balancer Guillem Garriga (docs. 286-287)⁴⁴⁰. Propietari d'una vintena de còdexs, tots en llengua catalana (excepte un llibre d'*Hores* en llatí), en destaquen dos que podríem anomenar tècnics: un tractat de *Comptes de pesos*, i un altre *De billonar*, és a dir, sobre l'alteració monetària (286,8 i 287,10, respectivament).

Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració de la Cancelleria⁴⁴¹, posseïa també còdexs relacionats amb la seva feina: una *Obra d'aprendre d'àbac*, un *Formularium*, una *Aurora* de Rolandinus Passagerii, tractat d'*ars notariae*, la *Summa dictaminis* de Guido Faba, un còdex amb els dos clàssics de la literatura notarial: Rolandinus i Salatiel, i, finalment, un nou text d'*ars notariae* sobre *De ultimis voluntatibus* (292, 4,45,47,59,61 i 62, respectivament).

Els textos clàssics i humanístics són rars: Antoni de Mur posseïa sis quaderns del *De officiis* de M.T. Cicero (292, 55); el bibliotecari major del Rei, Gabriel Altadell, brillant cal·lígraf i un dels principals introductors de l'escriptura humanística a Catalunya després de la seva llarga estada a Itàlia, concretament a Nàpols, recorda en el seu testament del 1465 que té uns còdexs seus empenyorats: l'*Elegantiarum linguae latinae libri VI* de Lorenzo Valla (†1457), autor que probablement va conèixer en vida, i una *Politica* d'Aristoteles (doc. 303); per últim, el secretari reial Joan Olzina comprarà, com veurem, un Sallustius, *De Catilinae conjuratione*.

En resum: hem dit, i ho reitem, que les biblioteques dels funcionaris no són biblioteques especialitzades (la mateixa heterogeneïtat de funcions ho impedeix), sinó que participen de les lectures comunes a tota la societat catalana; malgrat això, constatem l'existència de llibres especialitzats en les llibreries d'alguns dels seus membres, llibres lligats al seu ofici. Cal constatar també la gran abundor de textos en llengua catalana i l'absència,

⁴³⁹Encara que no és un còdex literari, en l'edició de l'inventari de béns de Fàbrega també hem recollit, entre els registres 25 i 26, un «libre...faent per la Cort del Senyor Rey, *De venda e assignacions*, et cetera, e altres coses que lo Senyor Rey havia fetes a diverses personas...», és a dir, un llibre propi de la seva activitat comptable a la Tresoreria Reial.

⁴⁴⁰1461. A les seques, un balancer és la persona que té l'ofici de pesar els metalls abans i després d'amonedar-los. Aquesta definició s'ajusta perfectament a la temàtica d'alguns dels llibres que posseeix Garriga.

⁴⁴¹L'*escrivà de ració* era el funcionari encarregat de portar l'inventari de béns i el compte de les despeses de la Casa del Rei (retenim aquesta dada) i depenia del *mestre racional*, cap de la Tresoreria Reial. Mur era l'encarregat d'aquesta escrivania comptable.

quasi absoluta, de textos clàssics i humanístics entre els membres de l'Administració: els quaderns d'Antoni de Mur, els còdexs enregistrats en el testament del bibliotecari i home de lletres Gabriel Altadell, i la compra del secretari reial Joan Olzina, són l'excepció que confirma la regla.

La mateixa heterogeneïtat d'autors, títols i temes que hem observat en els inventaris i encants de funcionaris es dona en les compres i notícies d'altres persones que hem englobat en l'apartat de funcionaris (tot i que algunes ja les hem recollides en línies anteriors):

Dins els funcionaris podríem incloure Jaume Roca, canceller de la cort del bisbe, tot i que és possible que estigui molt lligat al clergat (si és que ell mateix no n'és un membre més). A la subhasta d'un prevere barceloní adquirí un llibre en romanç que no hem sabut identificar, pel qual en pagar només 3 sous.⁴⁴²

Misser Joan Palomar, oficial del bisbe de Girona, va pagar la mateixa quantitat, 11 lliures, en les dues compres que hem testimoniats: en la primera adquireix una *Novella super Sextum Decretalium* de Johannes Andreae⁴⁴³, en la segona una *Biblia*.⁴⁴⁴

Pertanyent a l'administració reial tenim més d'un representant. Un n'és un anònim veguer de Barcelona, el qual va adquirir, d'entre els llibres subhastats que havien pertangut a un beneficiat de Cervera, un *Llibre dels Àngels* per poc més de lliura i mitja.⁴⁴⁵

Entre els compradors de llibres de Malla, Pere de Santa Fe, «de casa del Senyor Rey», en comprà un anomenat *Prima Prosa* i Joan Olzina, conegut humanista i secretari reial, un Sallustius, *De Catilinae conjuratione*, per poc més d'una lliura.⁴⁴⁶

Un càrrec important de l'administració era el de lloctinent d'escrivà de ració. A més de l'inventari i encant posterior de llibres d'una persona que exercí aquest càrrec, d'Antoni de Mur (membre, possiblement, d'aquest llinatge noble català, en el qual va destacar el bibliòfil i alta personalitat eclesiàstica Damau de Mur), tenim dues notícies. Per la primera sabem que tenia en préstec d'un notari una *Biblia* que fou recuperada pels seus marmessors⁴⁴⁷. Per la segona, és el comprador d'un *Psalterium* -que possiblement és un dels llibres de la seva biblioteca, datada més de 30 anys després- que havia pertangut,

⁴⁴²doc. 58, 9. 1415. Encant públic dels llibres relictos per Joan Trullols, prevere de Barcelona.

⁴⁴³doc. 85, 1. 1423. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Sirvent, ciutadà.

⁴⁴⁴doc. 105, 13. 1427. Encant públic dels llibres relictos per Antoni de Font, notari i escrivà reial.

⁴⁴⁵doc. 116, 1. 1430. Encant públic dels llibres relictos per Nicolau Vidal, beneficiat de l'església major de Santa Maria de Cervera.

⁴⁴⁶doc. 141, 10 i 21, respectivament. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

⁴⁴⁷Esment 147, 1. 1432. Inventari dels llibres relictos per Bernat Nadal, notari. El llibre fou venut a l'encant que segueix al físic o metge Francesc Gràcia (148, 2).

novament, a un notari difunt.⁴⁴⁸

De la interessant biblioteca que havia pertangut a un canonge barceloní, l'«honorable» Pere Mercader, tresorer reial, va pagar un preu de 27 lliures i mitja per una *Biblia*.⁴⁴⁹

Un batlle de la vila de Santpedor (Bages), el nom del qual desconeixem, és el comprador de dos dels textos gramaticals més populars en aquesta època: el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei i el *Graecismus* d'Evrardus Bethuniensis; tots dos còdexs li van costar només 8 sous.⁴⁵⁰

De l'administració formava part, sens dubte, mossèn Guillem Pirocha, «oficial de Barcelona», el qual, a la subhasta de llibres relictos per un beneficiat, va adquirir un *Processionale* litúrgic, «de *Cant*» s'afegeix; tot i els trets luxosos d'aquest còdex, només en va pagar poc més de lliura i mitja.⁴⁵¹

⁴⁴⁸doc. 160, 21. 1433. Encant públic dels llibres relictos per Joan de Fontcuberta, notari. Aquest *Psalterium* podria correspondre's amb un dels del seu inventari de béns (les característiques codicològiques coincideixen): 292, 21 o 37.

⁴⁴⁹doc. 194, 45. 1450. Encant públic dels llibres relictos per Francesc Bertran, canonge de la Seu. Aquesta constitueix la darrera compra enregistrada i és de dotze anys després d'iniciar-se la marmessoria del difunt!

⁴⁵⁰doc. 219, 4. 1442. Encant públic dels llibres relictos per Joan Rovira, beneficiat de la Seu.

⁴⁵¹doc. 247, 98. 1450. Encant públic dels llibres relictos per Francesc de Vinyamata, beneficiat de Santa Maria del Mar.

3.3.2. Estaments inferiors

3.3.2.1. Estament dels mercaders

Començant pels anomenats *estaments inferiors*, el primer en importància i nombre és el dels mercaders. Segons les definicions tradicionals, un mercader és la persona que comercia a l'engròs en tota mena de productes i amb un abast internacional, per oposició al botiguer; per tant, comprenia les professions lligades al comerç a l'engròs (inclosos els armadors i patrons de nau), els banquers i canviadors, els corredors d'orella, els arrendadors d'imposicions i altres negociants. A Barcelona tenien atribucions i drets polítics definits i la seva posició s'enfortí el segle XV amb la reforma del 1455 que els atorgava 32 places al Concell de Cent i la de conseller tercer. Dins el grup dels mercaders també es trobaven els mercaders de draps (o drapers), de teles (o mercers) i de sedes (seders). És també un col·lectiu amb trets específics propis i força heterogeni, que compta ja amb alguns estudis parcials o específics.⁴⁵²

Els documents de mercaders són, després dels de clergues i abans dels de notaris, els més ben representats en el nostre apèndix⁴⁵³. Coneixem els noms d'Esteve Satorra (doc. 2), Guillem Ferrer (doc. 4), Joan Ferrer Despuig (doc. 12), Guillem Maçanet (doc. 14), Francesc de Vilaulzinosa (docs. 33-34), Guillem Satrilla (doc. 61), Guillem de Cabanyelles (doc. 93), Joan Despuig (doc. 118), Ramon Tolosa (doc. 119), Eulàlia, muller del mercader Pere de Busquets (doc. 129), Antoni Salavert (doc. 168), Miquel d'Alòs (doc. 169), Arnau Salavert, de Palerm (doc. 179), Pere Gircós (doc. 187), Margarida, muller del mercader Joan

⁴⁵²Estudis pioners foren els de C.CARRÈRE, «La vie privée du marchand barcelonais dans la première moitié du XVe siècle», *AEM*, 3 (1966), pp. 263-292 i el de J.M. CASAS HOMS, «L'heretatge d'un mercader barceloní. Darreries del cartozè segle», (1969-70), pp. 9-112 (inv. de Guillem Ferrer, any 1398: doc. 4); darrerament, els estudis sobre l'economia medieval (i, per tant, sobre la pràctica mercantil i els seus executors, els mercaders) sembla que tornen a ésser objecte de recerques per part d'alguns estudiosos, entre els quals es troba J.AURELL, autor d'alguns articles al respecte (molts d'ells, però, massa repetitius), com: «Espai social i entorn físic del mercader barceloní», *AHAM*, 13 (1992), pp. 253-273; en col·laboració amb J.P.RUBIÉS, «Els mercaders catalans i la cultura, de l'Edat Mitjana al Renaixement», *AEM*, 23 (1993), pp. 221-255; i, novament en solitari, «Els inventaris *postmortem* i la cultura dels mercaders medievals», *Medievalia*, 11 (1994), pp. 107-121. Encara que centrat al segle XIII, és útil el treball d'introducció de C.BATLLE, «La mentalitat i les formes de vida dels mercaders catalans medievals», *Cuadernos Historia Económica de Cataluña*, 21 (1980), pp. 81-94; a «Las bibliotecas de los ciudadanos...», *Livre et lecture...*, op. cit, també en dona algunes notes. Hem de dir que, tot i que algunes d'aquestes publicacions donen notícies d'alguns dels inventaris que nosaltres hem editat (com així hem fet constar en l'aparat de fonts), cap n'ofereix la publicació íntegra ni la identificació dels textos en exhaustivitat.

Sobre els manuals de mercaderia, per a Catalunya, M.GUAL CAMARENA és l'autor ja clàssic: «un manual catalán de mercadería (1455)», *AEM*, 1 (1964), pp. 431-439 (avenç de la seva obra *El primer manual hispánico de mercadería (siglo XIV)*, CSIC-Barcelona 1981).

⁴⁵³Recordem que parlem, en enunciar els documents, dels «titulars» i no pas dels nombrosos esments que hem pogut documentar, de mercaders en aquest cas, referits a compres en encant, préstecs, penyores, etc. A aquest aspecte ens referim tot seguit.

Bou (doc. 220), Macià Català (doc. 234), Martí Sans (doc. 238), Antoni Cases (doc. 240), Guillem Pujol (doc. 245), Jaume Boteller (doc. 248), Pere Conjunta (doc. 250), Joan de Vilagenís (doc. 258), Jaume Casafranca (doc. 261), Aloi de Navel (doc. 266), Francesc Maldà (doc. 270), Galbert Antic (doc. 272), Pere Terrassa (docs. 274-275), Llorenç Martina (doc. 279), Melcior Savall (doc. 294), Angelina, vídua del mercader Antoni Xarch (doc. 296), Pere Marquet *junior* (doc. 301), Joan Bernat de Junyent (doc. 307), les vídues de mercaders Isabel, vídua de Miquel Vives (doc. 330) i Antònia, vídua de Pere Setantí (doc. 331), Pere Saclosa (doc. 332), Francesc de Junyent (doc. 334), Bartomeu Agustí de Maçanet (doc. 336) i Gabriel Serradell (doc. 338).

A més a més, trobem el draper Bernat de Montmany (doc. 24), un mercer anònim (doc. 13), i, finalment, el seder Marc d'Avinyó (doc. 235).

* * *

El col·lectiu designat amb el qualificatiu de mercader a la documentació és ben representat en el nostre apèndix, amb un primer esment l'any 1398 i un darrer el 1473⁴⁵⁴. Com hem dit, és també un col·lectiu força heterogeni perquè no tots disposaven d'una mateixa formació ni d'una mateixa fortuna. Cal tenir en compte totes aquestes dades a l'hora d'estudiar les seves biblioteques, ja que ens podem trobar mercaders amb un únic exemplar com a patrimoni librari (generalment, una *Biblia*, un *Breviarium* o un llibre d'*Hores*), cas del mercer anònim (doc. 13), Guillem Maçanet (doc. 14), Guillem Satrilla (doc. 61), Arnau Salavert (doc. 179), Jaume Casafranca (doc. 261), Galbert Antic (doc. 272) i Gabriel Serradell (doc. 338), o dos exemplars, amb nombrosos exemples també, com el d'Eulàlia, muller d'en Pere Busquets (doc. 129), Margarida, muller d'en Joan Bou (doc. 220), Macià Català (doc. 234), Pere Conjunta (doc. 250), Melcior Savall (doc. 294) i Antònia, muller de Pere Setantí (doc. 331); o, a l'altre extrem, les d'Antoni Cases (doc. 240), amb 58 còdexs, i Aloi de Navel (doc. 266), mercader i administrador de les Drassanes, amb 45 còdexs, poc representatives d'aquest col·lectiu. La mitjana, però, de llibres oscil·la entre els 5-15 exemplars.

Dins l'estament dels mercaders, en destacarà un grup que, a les darreres dècades del segle que estudiem, entrarà a formar part de l'anomenat estament dels ciutadans honrats. I això està perfectament documentat⁴⁵⁵. Fins i tot, observarem que algunes lectures dels mercaders coincideixen perfectament amb les de ciutadans honrats, ja estudiades. Una de les vies de promoció social, com hem dit reiteradament, és l'ensenyament. Mentre que per a d'altres països comptem ja amb alguns estudis monogràfics sobre la formació intel·lectual dels mercaders, per a Catalunya només podem afirmar que els mercaders també es

⁴⁵⁴docs. 2. Inventari de Pere Satorra, i 338, Inventari de Gabriel Serradell, respectivament.

⁴⁵⁵Un bon exemple és la monografia *Els Setantí* (Barcelona, 1973) que dedicà C.CORTÉS a aquesta família barcelonina, originària d'Itàlia, i que passa de ser una família de mercaders a comptar, als inicis de l'època moderna, amb membres entre la noblesa catalana.

preocupaven de l'educació dels seus fills i trobem documentats casos de mercaders que tenen a casa seva un mestre particular, un estudiant en arts generalment, que feia de preceptor dels fills i els ensenyava les primeres lletres i la gramàtica. Els nois destinats als estudis, és a dir, els que havien de seguir una carrera (eclesiàstica o no), sortien de casa per anar a l'escola catedralícia i després als Estudis Generals (de Lleida o de l'estranger). Això explicaria, per exemple, la presència de llibres de dret a la biblioteca del draper Bernat de Montmany (doc. 24): un fill seu serà llicenciat en dret; probablement, aquests llibres fossin una inversió de Montmany per a la futura carrera jurídica del seu primogènit. Els drapers, no cal oblidar-ho, són un dels elements més rics i importants de l'estament mercantil, dedicats sovint a l'exportació de teixits. A casa, com hem dit, rebien la primera instrucció tots els fills, perquè els mercaders necessitaven saber de lletra i de comptes per a cuidar-se dels negocis. Fins i tot, la documentació suggereix que moltes dones de mercaders s'encarregaven del negoci del marit en la seva absència, la qual cosa demostra un domini de l'escriptura i de la lectura en llengua catalana; com veurem, els textos en la nostra llengua són majoritaris en les biblioteques d'aquest col·lectiu.

Quina és la impressió que podem extreure després de la lectura dels documents referits als mercaders? En general, una gran majoria de textos són escrits en llengua catalana, amb una àmplia representació d'autors en aquesta llengua (principalment, Francesc Eiximenis, però també els mallorquins Ramon Llull i Nicolau de Pacs), textos litúrgics i devocionals (*Biblia, Breviarum, Flores sanctorum, Hores, Psalterium, Septem psalmi paenitentiae, Vitae sanctorum...*) i d'altres de religiositat més popular (l'anomenat *Bisbe de Jaén*, el *Gamaliel* o el de *Mossèn Assan*), textos relacionats estretament amb la seva professió (el més conegut dels quals és, òbviament, el *Llibre del Consolat de Mar*, però en tenim d'altres, com veurem), obres d'allò que podríem anomenar literatura d'entreteniment (amb una majoria aclaparadora de textos històrics o pseudo-històrics, però també sobre poesia), de medicina, i, fins i tot, alguns dels escassos exemples de clàssics, són escrits en català. En general, els textos en llatí pertanyen a l'*ars notariae*, al dret, a la gramàtica (veurem com hi són representats els principals títols), a la litúrgia i algunes obres de Pares de l'Església (sant Agustí, sant Bernat o sant Tomàs d'Aquino). Molt breument, desenvoluparem aquestes dades amb referències als nostres documents.

Començarem per parlar dels llibres relacionats amb el seu treball. A més de *cartes de navegar*, presents en alguns dels inventaris consultats, tenim exemples de possessió del *Llibre del Consolat de Mar* entre els mercaders Guillem de Cabanyelles (93, 5) i Pere Saclosa (332, 5)⁴⁵⁶. Aquest text, en principi una col·lecció privada d'ordinacions, usos i costums marítims i comercials, arribà a tenir autoritat de llei. Tots els manuscrits conservats -el més antic dels quals és del segle XIV- són en català i des del 1484 se'n conserven

⁴⁵⁶Es dona la circumstància que el primer dels còdexs és datat el 22 de novembre de 1340. Altres exemplars del *Llibre del Consolat de Mar* eren propietat del jurista Jaume Callís (170, 94) i del notari Gabriel de Forest (186, 5).

edicions incunables⁴⁵⁷. Saclosa, a més, era propietari de dos còdexs de títol *Llibre d'Ordinacions d'armades* (332, 2,4), text de legislació marítima militar per al bon servei i govern dels estols reials. Semblantment, pel seu càrrec d'administrador a les Drassanes, Aloi de Navel era el propietari d'una *Ordinació feta pel Rei sobre l'armament de les fustes* (266, 12).

Encara que no es tracti d'un còdex propietat d'un mercader, no volem deixar d'esmentar-ne un d'un interès remarcable. En l'encant dels llibres relictos per Joana, el 1467, s'anotà la venda de «tres llibres sotils, los noms dels quals nos sabem, entre los quals és lo *Libre de les conexença de les drogues*» (315, 9), a una persona i a un preu que el mal estat del protocol n'impedeix la lectura. Podríem pensar que aquest còdex és propi d'un apotecari o especier, raonament correcte si no fos perquè l'únic text conegut a Catalunya, i a tota la península, d'allò que a Itàlia hom anomena manuals de *Pratice della mercatura*, té per títol el de *Libre de conexenses de spícies e de drogues e de avissaments de pessos, carnes e massures de diverses terres*⁴⁵⁸. Aquest còdex, conservat a la Biblioteca Universitària de Barcelona (ms. 4; còpia del 1455 d'un original escrit el 1385), no és sinó una compilació privada per a la pràctica comercial: duanes, monedes, presos, productes, etcètera, amb una finalitat informativa i didàctica alhora, com el seu pròleg mateix indica: «volem instroyr e informar los mercaders, aquells qui d'aquest *art de mercaderia* volen ussar...», f.77r. Per altres treballs, coneixem esments de textos semblants a Catalunya. Es tracta d'un text d'aquesta naturalesa el que posseïa Joana? era vídua d'un mercader?...

Lligats també a l'activitat comercial trobem els llibres de comptabilitat, pràctica essencial en l'art del mercader. Tenim un únic esment d'un *Llibre d'Algorisme*⁴⁵⁹ propietat del mercader Martí Sans, però ben segur que aquesta mena de manuals tècnics sovintejaven en les seves biblioteques. No oblidem que, entre alguns medis mercantils de la Ciutat, existia una gran sensibilitat per la formació del mercader barceloní, que pretenia apropar-lo al mercader florentí⁴⁶⁰. A aquesta idea respon la petició feta en 1437 per Arnau de Capdevila en favor de l'ensenyament dels sistemes monetaris, de canvis i altres comptes a Barcelona: «Diu·se com en la ciutat de Florença se tenen scoles d'aquesta sciència o arteria [*sic*]», per la qual cosa en la nostra Ciutat «seria assats pertinent cosa que algun, [que] fos apte e expert en tal sciència, principiàs llegir e tractar de aquesta matèria en les scoles de gramàtica, e açò en temps de vacances alguns dies, axí com acostumen de llegir *Còmput* e altres

⁴⁵⁷Vinculats a la institució del Consolat de Mar, tenim un text d'*Estils de Llotja*, curiosament en possessió de Pere Gros, beneficiat de Santa Maria del Mar (127, 4), església que formava part del barri portuari de la Ribera, i un altre amb *Ordinacions de la Llotja* que havia estat propietat de Pere Girona, Llicenciat en dret civil (149, 22).

⁴⁵⁸Per a ampliar la informació sobre aquesta obra, remetem als treballs ja esmentats de M.GUAL CAMARENA (nota 452), que recull àmpliament els textos italians coneguts en l'actualitat (6) i exposa, amb detall, el text català.

⁴⁵⁹O d'*Àbac*, com recollia l'inventari de llibres d'en Bernat de Fàbrega, de la Tresoreria Reial (214, 7).

⁴⁶⁰En aquesta notícia seguim C.BATLLE, «Las bibliotecas...», *Colloque Casa de Velázquez...*, p. 23.

extraordinaris». La proposta potser tingué èxit i segurament anà seguida d'alguna iniciativa concreta, perquè entre 1442 i 1450 ensenyava a Barcelona, potser a les escoles majors, el pisà Cristoforo Grillo, *magister abbaque*.

La figura del mercader català va ser glossada molt positivament pel gironí Francesc Eiximenis en el que es considera el seu tractat polític, el *Regiment de prínceps, de les ciutats e de la cosa pública* o *Dotzè del Crestià*, que veia en la seva existència, multiplicació i activitat un signe de la prosperitat del Principat. Sembla que aquesta admiració era mútua, ja que, si hi ha un autor català gairebé omnipresent a les biblioteques dels mercaders, aquest és Eiximenis, a molta distància dels mallorquins Ramon Llull i Nicolau de Pacs.

Així, el *Llibre dels Àngels*, el tenien els mercaders Guillem de Cabanyelles (93, 6), Antoni Salavert, que el llega al seu fill homònim (doc. 168), Antoni Cases (240, 31), Guillem Pujol (245, 2), Joan de Vilagenís (doc. 258), Aloi de Navel (266, 10) i Pere Terrassa (274, 1). El *Llibre de les dones*, en Pere Gircós (187, 17), Antoni Cases (240, 18), Aloi de Navel (266, 26), Pere Terrassa (274, 4) i Llorenç Martina (279, 7). El tractat *Scala Dei*, inclòs dins el *Llibre de les dones*, era propietat d'Antoni Cases (240, 37) i Aloi de Navel (266, 41). La problemàtica *Vita Christi*, si bé en alguns casos l'autoria d'Eiximenis és ben clara, cas dels còdexs propietat d'Antoni Cases (240, 16-17), Francesc de Junyent (334, 3) i Bartomeu Agustí Maçanet (336, 2); en d'altres no l'és tant, com en els exemples de Miquel d'Alòs (169, 1), Joan de Vilagenís (doc. 258) i Aloi de Navel (266, 31). De la magna i inacabada enciclopèdia de *lo Crestià*, tenim constància de textos del *Primer del Crestià*, en poder de Joan Bernat de Junyent (307, 14), Antoni Cases (240, 11) i Aloi de Navel (266, 42); del *Terç del Crestià*, en mans d'Antoni Cases (240, 12-13) i Aloi de Navel (266, 30) i, finalment, del *Dotzè del Crestià* o *Regiment de prínceps...*, en mans d'Antoni Cases (240, 14-15), Aloi de Navel (266, 34) i Llorenç Martina (279, 6), i, potser també, un dels còdexs d'en Francesc de Junyent (334, 8). En Guillem Fontana, com és sabut, fou el traductor que «tornà de lletí en romans» les obres *Psalterium laudatorium* i *Expositio in psalmos paenitentiales* atribuïdes a Eiximenis; en tenim dos nous esments: Aloi de Navel (266, 11) i Pere Terrassa (274, 6). La *Doctrina compendiosa* atribuïda a Eiximenis, en poder també de Cases (240, 40). Encara hem documentat dos textos més d'Eiximenis en propietat d'Antoni Cases (240, 53) i Aloi de Navel (266, 28) que no hem pogut identificar. Com es pot observar, aquests dos darrers mercaders, posseeixen un bon nombre de textos eiximinians, importants dins el conjunt de les seves biblioteques.

El poeta i trobador Cerverí de Girona és present en un *Llibre de Dictats* propietat d'en Joan Bernat de Junyent (307, 5). Pertanyent també al gènere poètic, es pot relacionar el còdex de *Gaya Ciència*, en «vulgar limosí», que posseïa Antoni Cases (240, 24), amb obres de Berenguer de Noia (*Mirall de trobar*) i, potser, de Jaume March.

El beat mallorquí Ramon Llull és menys testimoniats. De la seva *Doctrina pueril* tenim, però, alguns esments. Són els còdexs propietat de Pere Gircós (187, 2), Antoni Cases (240, 35) i Pere Terrassa (274, 3); encara coneixem un altre text de Llull, que no hem pogut

identificar, en poder d'Angelina, vídua d'Antoni Xarch (296, 2).

De Mallorca era també Nicolau de Pacs, autor d'una *Doctrina moral*. En tenien exemplars Aloi de Navel (266, 15), Llorenç Martina (279, 5) i Francesc de Junyent (334, 1). Tant aquesta *Doctrina* com la de Llull, com és sabut, eren en català i adreçades a l'educació dels infants, amb una sèrie de consells morals i una càrrega didàctica explícita.

Hem parlat de la importància d'allò que hem anomenat literatura d'entreteniment en les biblioteques dels mercaders catalans. Una matèria que és ben representada és la de temàtica històrica o pseudo-històrica: disposem d'un bon nombre de títols, d'alguns dels quals no hem pogut identificar l'autoria.

Tenim testimonis de dos textos d'historiadors romans: un Sallustius que posseïa Joan Bernat de Junyent (307, 8) i Titus Livius, amb una traducció al català del setè llibre d'*Ab urbe condita* (o *Decadae*) que era d'en Pere Saclosa (332, 1).

Titus Livius és també la font d'on beu el dominicà català Antoni Canals (via Petrarca) per a elaborar el seu *Scipiò e Aníbal*, una còpia del qual posseïa en Francesc de Junyent (334, 7).

Entre els textos que prenen com a motiu literari l'Antiguitat per a elaborar una narració de base històrica o pseudo-històrica tenim el de Guido de Columna sobre la *Historia destructionis Troiae*, àmpliament representada en el nostre apèndix, no sols entre els mercaders, sinó entre tots els col·lectius. Així tenim la versió en llatí propietat d'Antoni Cases (240, 34) i les catalanes de Miquel d'Alòs (169, 6), Pere Gircós (187, 14) i Aloi de Navel (266, 24); Joan Despuig posseïx un còdex en cadascuna de les versions (118, 8 i 15, catalana i llatina, respectivament) i, finalment, un d'Antoni Salavert (doc. 168) no especifica la llengua en què estava escrit.

Llegendari és també l'episodi dels *Treballs d'Hèrcules* propietat d'Antoni Cases (240, 30).

Sorprèn, pel nombre de còdexs d'aquesta temàtica, la biblioteca de Guillem de Cabanyelles: tenia un còdex de les *Conquestes del Rey en Pere*, una *Conquesta del sant Graal* (còdex que podríem incloure dins l'anomenat cicle de Bretanya), un de *Micer Marco Pollo*, una *Història del Rey Agaton*, unes *Històries del Rei Carles* i, encara, un altre text històric sobre el Comtat de Barcelona (93, 1,3,4,15,19 i 11, respectivament). Guillem Pujol en posseïa un amb les *Conquestes del Comte de Barcelona* (245, 1) i Aloi de Navel un amb les *Guerres del Rei* (266, 14). Finalment, coneixem parcialment el títol d'unes *Cròniques del Rei en Pere...* propietat d'Isabel, vídua de Miquel Vives (330, 4). Cal constatar que molts d'aquests còdexs, tots en català, fan referència a la història immediata dels mercaders catalans.

De contingut històric, i concretament referit a la Primera Croada, és un text en català que narra les gestes de *Jofré de Bouillon* (†1100), el comte de Boulogne i duc de la Baixa Lorena que dona títol al text propietat de Pere Gircós (187, 12). Jofré de Bouillon va esdevenir personatge llegendari arran de la seva actuació en aquell fet històric.

Al cicle de Bretanya o cicle artúric, ultra aquell text ja esmentat de la *Conquesta del sant Graal* d'en Cabanyelles (93, 3), pertany el *Tristany* propietat de Joan Despuig (118, 11), Antoni Salavert (doc. 168) i Joan Bernat de Junyent (307, 2) i el *Merlí*, propietat d'en Pere Gircós (187, 13).

Desconeixem, per concloure amb els textos de temàtica històrica, si una *Història* o *Llibre de les set naus* -les dues denominacions estan testimoniades-, que havia pertangut a Miquel d'Alòs (169, 5), es pot inscriure dins d'aquest gènere.

Una altra lectura, ja no històrica però sí dins la literatura d'entreteniment, que va gaudir d'una gran acceptació entre els lectors de l'època i que està molt ben representada entre els mercaders és el *De consolatione Philosophiae* de Boethius. Tenim constància en les seves biblioteques de còdexs, en versió catalana⁴⁶¹, d'uns quaderns propietat de Guillem Ferrer (4, 13) i de còdexs sencers propietat d'Antoni Cases (240, 29), Aloi de Navel (266, 17), Pere Terrassa (274, 5), Llorenç Martina (279, 3), Melcior Savall (294, 2) i Angelina, vídua d'Antoni Xarch (296, 1). A més, en tenim documentats d'altres, la llengua dels quals desconeixem, propietat de Francesc de Vilaulzinosa (33, 8), Antoni Salavert (doc. 168) i Joan Bernat de Junyent (307, 11).

Del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaut de Béziers⁴⁶², poema narratiu pensat per a la instrucció i l'exhortació religiosa, també circularen nombroses versions catalanes, com les que posseïen Guillem Ferrer (4, 3), Macià Català (234, 2), Aloi de Navel (266, 8), Llorenç Martina (279, 2) i Pere Marquet *junior* (301, 9).

Anterior al *Dotzè del Crestià* d'Eiximenis, i alhora una de les seves fonts d'inspiració, és el tractat polític *De regimine principum* d'Aegidius de Roma, un còdex en versió llatina del qual, i que sembla datat el 1271, era propietat d'en Joan Despuig (118, 7)⁴⁶³. No oblidem que molts membres de l'estament dels mercaders participaven en el govern municipal de la Ciutat.

Del *Ludus scacorum seu De moribus hominum et officiis nobilium* de Jacobus Cessolis, explicació al·legòrica sobre la societat de l'època representada a través d'un joc d'escacs, dos mercaders, en Joan Despuig (118, 24) i Llorenç Martina (279, 4), en posseïen un exemplar; mentre que del primer desconeixem la llengua en què estava escrit, del segon sabem que és una versió catalana.

⁴⁶¹Recordem que el traductor fou Antoni Ginebreda.

⁴⁶²Existeix una edició facsímil amb introducció, transcripció i traducció a cura d'A.FERRANDO FRANCÈS, 2 vols, València 1980.

⁴⁶³En va existir una versió catalana de Bernat Estanyol. A.PÉREZ MINGORANCE elabora, sota la dir. del Prof. J.ALTURO una Tesi doctoral sobre *La traducció catalana medieval del Regiment de prínceps. Estudi codicològic i edició crítica*.

Més difícil d'explicar resulta la possessió de llibres de dret i medicina per part dels mercaders. En el cas dels llibres jurídics, amb l'exemple del draper Bernat de Montmany (doc. 24), avançàvem abans la possibilitat que els còdexs jurídics que es poguessin trobar, tot i ésser del propietari de la biblioteca, tinguessin un altre objectiu (en l'exemple de Montmany, la formació d'una biblioteca jurídica per a un fill seu, que serà llicenciat en dret més endavant); Montmany enregistra en el seu inventari, per exemple, un *De ordine iudiciorum* de Roffredus Beneventanus i un *Sextus* (24, 5 i 11, respectivament). Però, n'hi poden haver d'altres de molt variats (còdexs jurídics rebuts com a llegat testamentari d'un familiar dedicat a les lleis, penyora no recuperada d'un jurista, ostentació social, etc); l'existència d'alguns textos jurídics en versió catalana ens farien pensar en un interès real per les lleis pròpies del país (paral·lel, en aquest cas, a l'interès pel passat immediat). El mateix s'esdevé quan hom intenta explicar la possessió de llibres propis de l'*ars notariae*, com veurem.

Del *Llibre de Consolat de Mar* ja n'hem parlat. Dels textos jurídics, el més representat és el dels *Usatici Barchinonae*: en tenien exemplars Joan Despuig (118, 5 i 27), que posseïa també un còdex de dret canònic i diversos textos d'*ars notariae*; Ramon Tolosa (119, 1) i Jaume Boteller (248, 6); aquest darrer, parcialment en versió catalana. Unes *Constitutiones Cataloniae*, també en català, posseïa en Pere Saclosa (332, 3).

En canvi, els textos de dret comú (civil i canònic) i d'*ars notariae* són més nombrosos. En Joan Despuig tenia unes *Quaestiones super Decretales* de Guido de Baysio (118, 20) i molts textos d'*ars notariae* l'existència dels quals és difícil d'explicar (bàsicament, tots eren textos de Rolandinus Passagerii: el *Tractatus de notulis*, l'*Aurora* i la *Flos ultimorum voluntatum*: 118, 12,17,19,21-23,26). D'aquest autor italià eren també els textos d'*ars notariae* propietat d'en Jaume Boteller (248, 3,4). Fins i tot «en pla» era el *Codex* de dret civil, «lo Codi» (la història del Dret enregistra versions vernacles ja durant el segle XIII), que posseïa Aloi de Navel (266, 29). Entre els deu títols de la biblioteca de Pere Marquet *junior* s'enregistren obres de dret, gramàtica, literatura religiosa i medicina; els títols de dret suposen la meitat: un *Digestum vetus*, una *Lectura super Sexto* de Guido de Baysio, una *Summa super Decretales* de Gaufridus de Trani, un *Vocabularium et Glosae iuris* i, finalment, un text del canonista Johannes Monachus (301, 1,2,3,4 i 8, respectivament); potser la relació de parentiu amb el llibreter Antoni Ramon, àlies Corró, del qual era gendre, explica una mica més aquesta varietat de textos.

Igualment, els textos de *Medicina*, en una època afectada regularment per epidèmies i pandèmies, comptem amb molts subscriptors; per exemple, Aloi de Navel va morir l'estiu de 1457 (doc. 266), essent encara administrador de les Drassanes, a causa de la pesta. Del *Thesaurus pauperum*, el llibre que «tracte de medicina» del papa Johannes XXI, en tenim un exemplar, propietat de Joan Ferrer Despuig (12, 21); també en tenien un Joan Despuig (118, 9), Antoni Cases, en versió catalana (240, 46) i Joan Bernat de Junyent (307, 6). El metge Arnau de Vilanova també és present a les biblioteques de Bernat de Montmany (24,19), Guillem de Cabanyelles (93, 13) i Joan Despuig (118, 25).

Encara tenim altres esments genèrics de llibres de *Medicina*, alguns dels quals són en català, en poder de Guillem Ferrer (4, 9), Cabanyelles (93, 14), Antoni Cases (240, 3), Jaume Boteller (248, 5) i Aloi de Navel, «en pla, de letra tellada» (266, 37).

En la curiosa biblioteca de Pere Marquet *junior* s'enregistra un dels clàssics de la medicina medieval i en traducció catalana: la *Chirurgia* de Lanfrancus Mediolanensis (301, 10).

Alguns estudis han atorgat un paper destacat als mercaders pel que fa a la difusió de textos procedents d'Itàlia⁴⁶⁴. Això potser és cert per a èpoques posteriors, però els mercaders que hem documentat en el nostre estudi posseeixen ben pocs manuscrits clàssics o humanístics en comparació amb els que s'enregistren, a la mateixa època, en les biblioteques dels notaris, sens dubte el col·lectiu més cultivat a la Ciutat de Barcelona. Les primeres notícies de textos clàssics en poder de mercaders les trobem a la llibreria d'Antoni Cases, el 1448. Aquest mercader posseïa les *Epistolae ad Lucilium* i, de Valerius Maximus, presumiblement el *De factis et dictis memorabilibus* (240, 2 i 20, respectivament); cal destacar, a més, que el text de Sèneca era una traducció al català feta a partir d'una altra en francès que, al seu torn, era traducció de la versió original llatina. Un segon còdex amb un text clàssic és el *De officiis* de Cicero, novament «en pla», propietat d'Aloi de Navel (266, 22). Un tercer còdex és el text d'Ovidius, *De arte amandi* subhastat entre els béns de Pere Marquet *junior* (301, 5). Un quart esment és d'un nou text de Valerius Maximus, aquest cop en català, propietat d'Antònia, muller de Pere Setantí (331, 2). Finalment, tenim els testimonis ja esmentats dels textos dels historiadors romans Sallustius, que posseïa Joan Bernat de Junyent (307, 8), i Titus Livius, una traducció al català del setè llibre d'*Ab urbe condita* o *Decadae*, que era d'en Pere Saclosa (332, 1). De textos humanístics tenim un únic esment, un còdex del *Decameron* del florentí Giovanni Boccaccio en la seva llengua original, propietat del mercader Francesc de Junyent (334, 5) i inventariat el 1472.

Hem assenyalat l'interès dels mercaders per donar als seus fills una educació, si més no elemental. No esmentarem detalladament aquí els llibres de gramàtica presents a les seves llibreries. Hi són representats els títols més coneguts i no n'hi ha cap de sorprenent: el (Ps) Cato (24,4 - 240,43) i Donatus (24,4 - 270,14 - 296,7 - 331,1), el *Catholicon* de Johannes Balbus Januensis (doc. 235 - 240, 22-23), el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei (270, 9); el *Graecismus* d'Evrardus Bethuniensis (24, 14 - 240, 36 - 336, 4) i el *Tobias* de Matthaheus Vindocinensis (119,4 - 240, 43,50 - 330, 4), a més d'innombrables esments genèrics de textos de *Grammatica* o *Regulae grammaticae*. Només destacarem el llibre de *Beceroles* de Martí Sans (238, 2), el d'*Etimologia nominum* de Pere Marquet *junior* (301, 6) i els

⁴⁶⁴L'estudi de C.BATLLE és ben taxatiu en aquest sentit: «El transporte de libros entre Barcelona y Nápoles y Sicilia, unidas por la dinastía reinante, aparece de modo evidente después de analizar las bibliotecas barcelonesas más importantes [...] De la posesión de libros italianos se puede deducir en algún caso las aficiones literarias del mercader o de sus familiares, aunque cabe la posibilidad de que lo consideraran una inversión de capital o una mercancía destinada a la venta», pp. 25-26. Els exemples adduïts, però, són tardans, de finals del segle XV.

nombrosos textos gramaticals que posseïa en Joan Ferrer Despuig: dos exemplars del (Ps) Cato amb el *De contemptu mundi* (12, 1,11), dos *Doctrinale* (12, 2,5), un *Graecismus* (12, 3), dos *Tobias* (12, 6,10) i una *Summa Bernardina* (12, 7), que és el nom amb què és coneguda una *Summa* gramatical, a més d'un esment d'un còdex de *Notae grammaticae* (12, 23); el lot de textos gramaticals constitueixen més de la tercera part del total de llibres propietat de Despuig.

Aquesta breu anàlisi, però, no ens ha de fer oblidar que una gran majoria dels textos propietat dels mercaders són textos religiosos, lligats a la devoció, i que molts d'ells eren, precisament, escrits en la seva llengua, el «vulgar cathalà» d'algunes descripcions.

El mercader de Cagliari Gerard o Guerau de Doni, «diu-se» que és el propietari d'un còdex, que recull parcialment la *Biblia*, i que, per raons que desconeixem, posseïa en el moment de morir el notari Jaume Carrera.⁴⁶⁵

El mercader Tordera tenia empenyorat a Bernat Valtà, beneficiat de la Seu, un *Llibre d'Hores* segons l'ús de la diòcesi de València per un préstec de 4 florins que el difunt Valtà li va fer.⁴⁶⁶

Els mercaders també semblen interessats pels llibres jurídics (la raó, evidentment, no és d'ordre intel·lectual ni pràctica: ja n'hem suggerida alguna). Arnau Martí, per exemple, comprà un *Sextus* i unes *Clementinae*, textos del dret canònic, per poc més de 13 lliures a la subhasta de béns d'un canonge.⁴⁶⁷

Un únic llibre amb *.III. Històries*, entre les quals es troba la *Història de la destrucció de Jerusalem*, constituïa el patrimoni librari d'un pellisser i va ser adquirit pel mercader Joan Bartolo en subhasta pública.⁴⁶⁸

Bernat Codina és el nom del mercader que, a la subhasta de béns d'un notari, adquireix un *De vita et moribus philosophorum* de Galterius Burlaeus.⁴⁶⁹

El mercader Lluís Vives, mercader domiciliat al carrer Ample de Barcelona, va comprar un text en català del cicle *De virtutibus et vitiis* a l'encant de béns d'un beneficiat.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵doc. 17, 2. 1403. Inventari dels llibres relictos per Jaume Carrera, notari. Sobre Doni, mercader amb excel·lents relacions amb els monarques catalans, vegeu la veu que li dedica la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

⁴⁶⁶doc. 19, 1. 1404. Inventari dels llibres relictos per Bernat Valtà, prevere beneficiat de la Seu de Barcelona.

⁴⁶⁷doc. 51, 1-2. 1412. Encant públic dels llibres relictos per Martí Moliner, batxiller en decrets, canonge i degà de la Seu.

⁴⁶⁸doc. 99, 1. Encant públic dels llibres relictos per Oliver Borrossà, pellisser.

⁴⁶⁹doc. 106, 7. 1427. Encant públic dels llibres relictos per Antoni de Banyaloca, notari.

⁴⁷⁰doc. 136, 3. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Joan Pujol, beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar.

El mercader Jaume de Coll va adquirir un còdex amb unes *Meditationes* del (Ps) Bernardus Claraevallensis que havia pertangut a un beneficiat de la Seu.⁴⁷¹

D'entre els llibres subhastats de la biblioteca d'un argenter, el mercader Pedro Dorreya (es tracta d'un castellà) va adquirir un *Llibre d'Hores de la verge Maria*.⁴⁷²

A la subhasta de llibres relictes per un mercader, un col·lega, Simon Bernat Matoses, va adquirir un *De arte amandi* d'Ovidius, i el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaut de Béziers.⁴⁷³

Res no sorprèn en les compres d'aquests mercaders, car veiem que, com els seus inventaris, els textos pertanyen a totes les temàtiques.

* * *

Relacionats estretament amb els mercaders, com hem dit, són els documents referents a Francesca, vídua del corredor públic Pere Bas (doc. 67) i a Isabel, vídua del corredor d'orella Francesc Oliver (doc. 182); al corredor de pelfa Bernat Cadireta (doc. 260); al coquer (o patró de coques) Joan Hamist (docs. 251-252) i, finalment, al canviador o canvista Ramon Malarts (doc. 271).

Sobre el col·lectiu dels corredors ja existeix alguna monografia al nostre país⁴⁷⁴. Tot i pertànyer a l'estament mercantil, les biblioteques dels corredors analitzats difereixen en qualitat i nombre de les dels mercaders. La de Francesca, vídua del corredor públic Pere Bas (doc. 67), i la del corredor de pelfa Bernat de Cadireta (doc. 260) enregistren cinc volums, mentre que la d'Isabel, vídua del corredor d'orella Francesc Oliver (doc. 182), n'enregistra dos, i encara com a resultat d'una penyora. Els textos són poc destacables: religiosos, litúrgics i de gramàtica elemental (com el *Doctrinale* i les *Partes* de Donatus, propietat de Cadireta).

Semblantment, la biblioteca de Joan Hamist (docs. 251-252) està formada per quatre volums amb un contingut repartit entre la gramàtica i la lògica.

⁴⁷¹doc. 219, 11. 1442. Encant públic dels llibres relictes per Joan Rovira, beneficiat de la Seu.

⁴⁷²doc. 242, 1. 1449. Encant públic dels llibres relictes per Bartomeu Serra, argenter.

⁴⁷³doc. 301, 5 i 9, respectivament. 1465. Encant públic dels llibres relictes per Pere Marquet *junior*, mercader.

⁴⁷⁴F. PLAZOLES-GUILLÉN, «Les courtiers de commerce à Barcelone au XVe. siècle», *Mélanges de la Casa de Velázquez. Antiquité et Moyen Âge*, XXIX.1 (1993), pp. 127-154. Aquest treball recull l'escassa bibliografia que ha estudiat aquest col·lectiu, important en el món dels negocis per a totes les èpoques.

Més interessant és la també reduïda llibreria del canvista Ramon Malarts. En poder seu, i com a resultat d'una penyora no recuperada feta per un barber, trobem la *Chirurgia* de Lanfrancus Mediolanensis (271, 1); Malarts encara té un altre còdex com a resultat d'una penyora, un *In Codice* de Bartolus de Saxoferrato (271, 2) que és propietat d'un tal misser Guillem Vila -recordem que la penyora, fins a la devolució o no del préstec, és un dipòsit temporal-; finalment, un text comú de *Medicina* i un esment més interessant, el *Preste Joan* (271, 3 i 4, respectivament).

Les compres de corredors documentades no modifiquen gens la impressió de pobresa de les seves biblioteques.

El corredor d'orella Pere Fàbregues va pagar uns pocs sous per un llibre de *Sermones* que havia pertangut a un canonge de la Ciutat.⁴⁷⁵

En la subhasta de béns relictes per un beneficiat es testimonia la presència de dos corredors: Joan Berga, que va adquirir un únic còdex, el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei, i Pere Batet, que en va adquirir un de *Sermones*.⁴⁷⁶

⁴⁷⁵doc. 90, 7. 1423. Encant públic dels llibres relictes per Nicolau Conill, canonge de la Seu.

⁴⁷⁶doc. 247, 20 i 24, respectivament. 1449. Encant públic dels llibres relictes per Francesc de Vinyamata, beneficiat de Santa Maria del Mar.

3.3.2.2. Estament dels artistes

Segons la definició tradicional, *artista* era a l'antic règim la persona que es dedicava a una art o professió no mecànica. Les antigues confraries d'artistes foren elevades a Col·legis el 1445 per Alfons IV de Catalunya-Aragó. A Barcelona, l'estament dels artistes fou constituït el 1455 separatament dels mercaders i menestrals i en formaven part els apotecaris, barbers, candellers, causídics, cirurgians, especiers, juristes, llibreters, metges, notaris públics i reials, etcètera.

La pertinença a l'estament varià amb el temps: algunes professions menestrals passaren a l'estament dels artistes, com la dels pintors a Barcelona a finals del segle XV; d'altra banda, a la mateixa Ciutat, els juristes i els metges foren equiparats, el 1498, als ciutadans honrats, mentre que el 1499 els escrivans ho foren als mercaders. Canvis, però, posteriors als documents que nosaltres analitzem, per la qual cosa hem decidit incloure els professionals esmentats dins d'aquest apartat, en el qual seguirem un ordre alfabètic no massa estricte.

Apotecaris, Candellers i Especiers

L'apotecari ha estat, tradicionalment, aquella persona que prepara medicaments. A l'Edat Mitjana, bé que existia aquesta denominació, no es delimitaven les seves funcions de les atribuïdes als especiers. De fet, els documents es refereixen indistintament als apotecaris i als especiers en reglamentar la preparació i venda de medicines, xarops, aigües, unguents, cataplasmes, herbes, etc. Altres documents parlen alhora dels apotecaris i dels candellers de cera, per tant com uns i altres podien elaborar candeles, ciris, torxes, presentalles, ex-vots, així com també neules, torrons, etc. A Catalunya, el nom d'apotecari apareix ja al segle XIII, i el 1302 són citats units especiers i candellers; es conserven ordinacions municipals sobre apotecaris i especiers que daten del 1370. L'any 1445 fou fundat el col·legi d'apotecaris de Barcelona, però les ordinacions i privilegis posteriors mantingueren la no delimitació entre apotecaris i especiers. A casa nostra comptem amb alguns treballs sobre aquest col·lectiu.⁴⁷⁷

En el nostre apèndix oferim l'inventari del candeler Jaume Piquer (doc. 282) i dels apotecaris o especiers Francesc Ferrer (docs. 41-42), Pere Company (doc. 107), Honorat Miquel (doc. 114), Jaume Ermendans (doc. 131), Eulàlia, vídua de l'apotecari Bartomeu

⁴⁷⁷R.JORDI GONZÁLEZ, «Boticarios y drogueros en Cataluña (siglos XIV-XIX)», *Cuadernos Historia Económica Cataluña*, 14 (1976), pp. 141-167; C.BATLLE, «Els apotecaris de Barcelona en el món dels negocis pels volts de 1300», *Cuadernos Historia Económica Barcelona*, 18 (1978), pp. 97-109; L.BATLLE, «Inventari dels béns de Guillem de Coll, apotecari-especier de Girona. 1454», *EHDAP*, 6 (1978), pp. 197-213; R.JORDI GONZÁLEZ, «Biblioteques de boticarios catalanes», *Circular Farmacéutica*, 283 (1984), pp. 127-142 (tot i el títol, per a l'època anterior a la impremta només recull la biblioteca de Llorenç Bassa, del 1364). A més, sabem que Carles VELA, del Departament d'Història Medieval del CSIC, està elaborant una tesi doctoral sobre els apotecaris de Barcelona al segle XIV.

Senós (docs. **166-167**), Antoni Mas (doc. **231**), Alou Vidal (doc. **254**) i Joan Sapera (doc. **285**), tots inèdits.⁴⁷⁸

* * *

Abans d'entrar en el comentari de les biblioteques dels apotecaris-especiers voldrien recollir les declaracions d'un dels pocs historiadors de la farmàcia catalana, perquè expressen perfectament una constant, no sols referida a aquestes llibreries en particular, sinó a totes les que posseïen els col·lectius caracteritzats per la seva especialització:

En más ocasiones de las que hubiera sido de desear, la labor de identificación de los libros no ha respondido al esfuerzo realizado. A la falta de fidelidad de los escribanos en las anotaciones del nombre de los libros, escritos con prisa y al dictado, con desconocimiento de la materia, debemos sumar la inducción al error y al desconcierto producido por las frecuentes anotaciones sólo del nombre del autor, la similitud de títulos pertenecientes a distintos autores, la traducción de un determinado autor clásico sin citar el traductor, etc.⁴⁷⁹

Per exemplificar això, remetem a la consulta del registre librari **254,7** de l'apèndix documental, propietat d'Alou Vidal. Hi hem transcrit, tan bé com ens ha estat possible, els signes gràfics que acompanyaven l'*explicit* d'aquest còdex per a demostrar la dificultat de transcripció d'alguns d'aquests tractats farmacològics i mèdics, car incorporen moltes *notae* i signes abreviatius no considerats en els manuals clàssics de Paleografia i els més específics d'abreviatures (el mateix s'esdevé amb alguns còdexs jurídics, que incorporen una sèrie de *notae iuris* només llegibles per als molt iniciats, la qual cosa fa molt difícil, si no impossible, la transcripció). Tot i això, creiem que hem identificat gairebé tots els textos, fet que ens ha permès donar una idea de la composició de les biblioteques d'aquests artistes.

Abans d'entrar en l'anàlisi d'aquestes biblioteques, hem de recordar algunes dades que poden condicionar la biblioteca d'un apotecari. Una primera dada és que aquest *ars*, com en el cas dels barbers i cirurgians, no s'adquiria en un Estudi General, tot i que el seu Col·legi professional els exigia un examen d'accés per a poder exercir; amb els notaris es donava una situació semblant. Per tant, els còdexs que posseïen no eren resultat del seu pas per una facultat, com s'esdevenia amb metges i juristes, la biblioteca dels quals podia contenir molts còdexs comprats en l'època d'estudiant. Com en d'altres col·lectius, també es dona també força l'endogàmia i són molts els casos coneguts de la dedicació d'alguns hereus a l'ofici patern, per la qual cosa la biblioteca també podia ésser resultat d'una herència familiar

⁴⁷⁸Com a exemple, C.BATLLE, «Las bibliotecas...», *op.cit.*, en parlar dels apotecaris escriví que només podia aportar notícies d'un membre d'aquest col·lectiu, Bernat Marquilles, i encara tardanes (del 1482), «no por carecer de [libros] los especieros, sino por la falta de inventarios» (p. 27). Aquella biblioteca, a més, ja l'havia recollida el magne repertori de J.M.MADURELL-J.RUBIÓ, *Documentos para la historia...*, p. 23.

⁴⁷⁹R.JORDI, «Bibliotecas de boticarios...», *op.cit.*, pp. 127-128.

progressivament enriquida amb noves adquisicions.⁴⁸⁰

Una segona dada a tenir en compte, i no només en el cas dels especiers, és la capacitat econòmica. Tots els apotecaris necessitaven disposar d'un cert capital, no solament per a tenir proveïda la botiga, sinó també per a compensar els deutes dels clients importants: sembla un costum general quedar a deure les medicines, fins el punt de fer-ho constar en el testament, esperant que els hereus o marmessors paguessin el deute. Per a aquests segles baix-medievals s'han documentat casos d'especiers que, a més de dedicar-se al comerç al detall a la seva botiga o obrador, es dedicaven al comerç a l'engròs, sols o amb socis generalment mercaders; aquests negocis, si tenien èxit, podien proporcionar importants beneficis a aquests especiers. A mesura que augmenta la capacitat econòmica, augmenta també la possibilitat de tenir una biblioteca on hi hagi representats els principals autors i títols.

La gran majoria d'apotecaris tenien botiga oberta, precisament, al carrer dels Especiers; els inventaris de Francesc Ferrer (doc. 41) i Pere Company (doc. 107) recullen explícitament que tenien casa llogada en aquest carrer. No hem d'oblidar, com veurem en parlar de menestrals que es dedicaven a la venda de llibres, que en aquest carrer també tenien botiga oberta els calceters i llibreters.

En el nostre apèndix, la biblioteca més pobra en còdexs, en quantitat i temàtica professional, és la de Joan Saperà (doc. 285), amb tres títols de contingut devocional-litúrgic, mentre que la d'Antoni Mas (doc. 231), amb 29 còdexs, és la més ben nodrida⁴⁸¹, d'altra banda molt ben descrita.

*

De candelers només hem localitzat l'inventari de llibres d'en Jaume Piquer (doc. 282), amb tres únics còdexs, cap dels quals no estava relacionat amb la seva professió: un *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaut de Béziers, un *Gamaliel* i un llibre del cicle *De virtutibus et vitiis* (la llengua del qual, però, desconeixem). La dels dos primers sabem que eren el català.

*

⁴⁸⁰A propòsit d'això, volem apuntar una hipòtesi. El treball de C.BATLLE, «Els apotecaris...», *op.cit.*, recull la presència el 1422 d'un tal Guillem Mas, especier, en un instrument notarial; la biblioteca més rica en nombre de volums d'un especier que hem pogut localitzar és la d'Antoni Mas, del 1445 (doc. 231), amb una trentena. Es tracta de pare i fill?.

⁴⁸¹Tot i que la biblioteca d'Alou Vidal (doc. 254), amb 12 volums, la igualaria en nombre de còdexs, si hi afegim els «XVIII. llibres...entre *Manuais* i *Receptaris* vells» (254, 6). En qualsevol cas, si, com recull R.JORDI, «Biblioteques...», p. 128, una biblioteca d'un apotecari de finals del segle XVI amb 55 textos i una altra de 39 estan «muy bién surtidas», més d'un segle després de la invenció de la impremta, que va posar a l'abast alguns dels principals títols, pensem que la biblioteca d'Antoni Mas, formada exclusivament per manuscrits, és més excepcional encara.

Una primera impressió d'aquestes biblioteques és la seva especialització. La gran majoria dels textos són de clàssics de farmàcia i medicina. Un nombre important de còdexs d'aquest col·lectiu, però, devien ésser, anònims, com el *Receptari* propietat d'en Francesc Ferrer (42, 1), Pere Company (107, 4) o els «.XVIII. llibres...entre *Manuals* i *Receptaris* vells» que posseïa Alou Vidal (254, 6). Els llibres de *Medicines* també son abundants: en tenien Ferrer (41,6 i 42,1,2,4), Honorat Miquel (114, 5) i Eulàlia, vídua de l'apotecari Senós (166, 20). O d'altres semblants, com el quadern amb «on ha scrites algunes flasques» d'*art d'especiers* d'en Ferrer (41, 4) i el còdex de *Coneixement de les espècies* d'Antoni Mas (231, 16)⁴⁸². De contingut anònim són també els *Lapidarii* que hem identificat: el de *Noms de toves* d'Honorat Miquel (144, 4) i el d'aquest títol que posseïa Eulàlia de Senós (166, 12).

Quins títols clàssics de la farmacopea i de la medicina hem reconegut? Alguns esments, com hem indicat, ofereixen el problema de la identificació. Tenim el cas dels textos de Johannes Mesue; coneixem dos autors homònims, ambdós metges sirians d'època altomedieval: Joh. Mesue *el Vell* (Yuhanna ibn Musawaih, també conegut com Johannes Damascenus a Occident), i Joh. Mesue *el Jove* (Yuhanna ibn Sarafyun, més conegut pel nom de Serapion a Occident i en els exemples del nostre apèndix). ¿A quin d'aquests dos autors es refereixen els còdexs que posseïen Francesc Ferrer (42, 5), Pere Company (107, 6) i Antoni Mas (231, 24)?

Altres testimonis són més clars. Per exemple, podem parlar de Johannes Mesue *el Vell* o Joh. Damascenus, l'obra més coneguda del qual és un *De consolatione medicinarum seu De simplicibus medicinis*, com l'autor del còdex que posseïa Alou Vidal (254, 9). Les llibreries analitzades, però, recullen més exemples de Johannes Mesue *el Jove* o Serapion, amb el seu *De simplicibus medicinis seu Aggregator*, text mèdic que va gaudir d'una gran popularitat a tota l'Edat Mitjana a partir de la versió llatina difosa per Simon Januensis (Antoni Mas, per exemple, reuneix en el títol d'un dels seus còdexs autor i traductor: 231, 18; còdex que, a més, és datat només una desena d'anys abans de l'inventari de béns). A partir d'aquesta traducció es van poder realitzar altres versions en llengües romàniques: en Pere Company (107, 2), amb una versió catalana, Eulàlia de Senós (166, 11) i un nou text de Mas (231, 20).

Simon Januensis, a més d'aquella traducció, és també autor d'un text intitulat *Clavis Sanationis* (o *Synonyma medicinae*), un exemplar del qual posseïa Eulàlia de Senós (166, 5). El còdex d'aquest autor enregistrat a la llibreria d'Antoni Mas (231, 29), és la traducció del Serapion o l'obra seva esmentada? Exemples com aquest formen part de les limitacions que ofereixen les descripcions breus.

Molts dels còdexs són d'autors italians, principalment de metges i botànics que varen estudiar a l'Escola de Medicina de Salerno. Un exemple és Nicolaus Salernitanus (†1350), autor d'un conegut *Antidotarium* (dins d'aquest tractat, possiblement, s'inclouia un tractat de

⁴⁸²Cal recordar el que hem dit, en parlar dels mercaders, sobre un títol semblant en poder de Joana (315, 9): nota 458.

Synonima herbarum). Aquest text és ben testimoniats a les biblioteques barcelonines, bé a partir de la seva versió original (inventaris de Pere Company: 107, 3, amb una versió catalana; Eulàlia de Senós: 166, 10 i 13; Antoni Mas: 231, 23 i Alou Vidal: 254, 8,10), bé en la glossa que va fer Johannes de Sancto Amando, *Super Antidotarium Nicholai* (inventaris d'Eulàlia de Senós: 166, 8 i d'Antoni Mas: 231, 22). Constatem que Senós i Mas posseïen l'obra original i la glossa.

Professor de botànica a Salerno i metge era Matthaeus Platearius (†1161), autor d'un *Liber de simplicibus medicinis dictus Circa Instans*, present en els inventaris de Mas (231, 26) i Vidal (254, 8). De Salern també fou professor (s. XIII) Galterius Agilus, autor de la *Summa medicinae* que posseïa Eulàlia de Senós (166, 14).

Les herbes, un dels components essencials en les receptes i preparats dels apotecaris-especiers, també eren recollides en els *Receptaris* anònims ja esmentats i en tractats específics, com el *De viribus herbarum versus* d'Odo de Meung (més conegut com Macer o Masser en els documents).

El metge català més famós és, sens dubte, Arnau de Vilanova. Testimoniem el *De regimine sanitatis* en els inventaris d'Honorat Miquel (114, 3), en versió catalana, i d'Antoni Mas (231, 27), llatina; l'*Antidotarium*, amb un únic còdex en català propietat d'Alou Vidal (254, 2); i, finalment, altres quatre còdexs d'Arnau de Vilanova, també en català, amb un *incipit* idèntic, que no hem pogut reconèixer, en les llibreries d'Eulàlia Senós (166, 15), Antoni Mas (231, 19 i 21) i Alou Vidal (254, 7). En conjunt, pel nombre de còdexs, creiem que està ben representat.

Els pocs títols no relacionats amb l'activitat professional són, majoritàriament, de contingut religiós, devocional o litúrgic: la llibreria de Jaume Ermendans (doc. 131), amb sis còdexs, cap dels quals no es vincula amb la professió i on destaquen un *Evangeliarium*, un *Libellus* atribuït a sant Agustí o una *Missa de santa Maria*, i la de Joan Saperà (doc. 285), constituïda per un *Breviari* per a ús de la diòcesi de Barcelona, un *Flores sanctorum* i un *Ordinarium* litúrgic; però també podem trobar textos de religiositat popular com el *Bisbe de Jaén* que posseïen Mas (231, 25) i Vidal (254, 5); aquest darrer també era propietari d'unes *Hores de santa Maria* escrites «en letra bolunesca» i «istoriades» (254, 11). N'hi ha d'altres, però sempre en una quantitat inferior als llibres professionals, amb les excepcions ja esmentades.

De l'època dels primers estudis, potser, són els textos gramaticals, ben pocs: un *Tobias* de Matthaeus Vindocinensis propietat d'Eulàlia Senós (166, 17), i unes *Partes* de Donatus i *Regulae grammaticae* d'Antoni Mas (231, 12).

Eulàlia Senós era també propietària d'un llibre amb la *Conquesta de Jerusalem* (167,8) i Antoni Mas n'era de dos textos d'Eiximenis, la *Vita Christi* i el *Llibre dels Àngels* (231, 3 i 7, respectivament), i d'un còdex de la *Vella Llei*, «tot figurat de dintra» (un text

jurídic, tal vegada? 231, 9). Tanmateix, l'únic esment d'un clàssic el constitueixen les *Epistolae* de Seneca, en català, que posseïa també Mas com a resultat d'una penyora feta pel metge Bernat de Granollachs. Observarem més endavant com apotecaris, barbers-cirurgians i metges tenen llibres comuns i com, entre els membres d'un mateix col·lectiu o col·lectius afins (és el cas de Mas i Granollachs), les penyores i els préstecs, monetaris i libraris, són freqüents. No oblidem que el seu treball es complementava: l'apotecari elaborava, sovint, receptes i medicines per indicació dels barbers-cirurgians i metges.

Aquestes biblioteques, com hem vist, són eminentment professionals, amb alguns dels clàssics de la medicina i la farmacopea europea, especialment la salernitana, però no exclusivament, alguns dels quals eren traduïts ja al català, i amb la presència de l'autor mèdic català per excel·lència, Arnau de Vilanova. Els textos no professionals són l'excepció, tot i que podem trobar algunes biblioteques, d'altra banda molt poc representatives, que estaven constituïdes només per llibres litúrgics i devocionals, com la de Joan Sapera (doc. 285) i la de Jaume Ermendans (doc. 131).

Malauradament, d'entre els més de setanta encants de l'apèndix no hem enregistrat cap compra librària per part dels membres d'aquest col·lectiu, però sí que hem localitzat, en poder d'altres persones alienes a la professió, llibres més propis de l'art de l'especier: així, per exemple, Bernat de Fàbrega, que treballava a la Tresoreria Reial, posseïa un *Llibre dels graus de les herbes* (214, 12), i una dona de nom Joana en posseïa un que, potser, també era propi dels apotecaris: el *Llibre de la coneixença de les drogues* (315, 9).⁴⁸³

Metges

La definició de metge com la persona llicenciada en medicina o que té l'autorització per a exercir-la només és possible, per al primer cas, amb l'aparició dels Estudis Generals i les facultats de medicina. Amb els Estudis de Lleida (1300), Perpinyà (1349) i Osca (1354) i els lliures de València (1373), que se sumaren als de dominicans de Barcelona (1297), fou obligatori, per a fer de metge, haver assistit als cursos d'aquestes escoles. Hi havia els graus de batxiller, llicenciat, mestre i doctor. A partir del segle XIV hom distingia entre metge (o físic) i cirurgià (o barber), com veurem, i no serà fins al segle XIX que s'unificaran els estudis de Medicina i Cirurgia (aquesta darrera carrera adquirí la categoria d'estudi universitari el 1800). Com ja hem dit en alguna altra ocasió, els doctors en dret i en medicina, des de la fi de l'Edat Mitjana anaren equiparant-se a les classes privilegiades i a Barcelona, per exemple, aconseguiren d'ésser equiparats als ciutadans honrats el 1498. Tot i que encara queda molt per a fer des de la història de la medicina, s'han elaborat alguns

⁴⁸³Vegeu, però, el que diem en parlar d'aquest còdex en l'apartat sobre els mercaders: nota 458.

treballs sobre la seva cultura i formació que no hem d'oblidar.⁴⁸⁴

En el nostre apèndix hem editat els documents referents al batxiller en arts i medicina Joan Puig Cerverí (doc. 92) i als mestres en arts i medicina Joan d'Esplugues (doc. 123), que era alhora canonge de la Seu, i Mateu Vinyes (doc. 212).

* * *

Dos dels documents sobre els metges (o aspirants) són testaments. En el primer, Joan Puig Cerverí, àlies de Cervelló, batxiller en arts i medicina (doc. 92), disposa el llegat d'uns llibres a favor de Pere Guillem i Francesc de Pi, estudiant en arts que l'assistiren en la seva malaltia. Al primer li deixa una lectura sobre el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei i al segon una *Ars magna* de Ramon Llull.

En el segon testament, atorgat per Mateu Vinyes, mestre en arts i medicina (doc. 212), es disposa el llegat d'un llibre autògraf d'*Arengae et Repetitiones* a favor de Bernat de Granollachs, marmessor testamentari seu i, com el difunt, mestre en arts i medicina. Granollachs ja tenia d'en Vinyes, com a penyora per raó d'un mutu, un llibre de *Philosophia naturalis* d'Alanus. Malauradament, al testament no va acompanyat de la llista amb més llibres que posseïa Vinyes i que eren guardats en tres cofres seus que en aquell moment tenia Bernat Ferrer a la vila de Cervera.

Aquesta manca de documents sobre els metges la compensa l'interessantíssim inventari d'en Joan d'Esplugues, mestre en arts i medicina i canonge de la Seu de Barcelona, amb uns 130 còdexs (doc. 123).⁴⁸⁵

Farem una breu relació dels textos que resultarà aclaridora. A més de posseir una

⁴⁸⁴J.-M.DUREAU-LAPEYSSONNIE, «Antoine Ricart, médecin des rois d'Aragon. Sa vie, ses oeuvres, sa culture», dins G.BEAUJOUAN, *Médecine humaine et vétérinaire à la fin du Moyen Âge*, Gèneve 1966, pp. 177-204; L.GARCÍA BALLESTER, «Tres bibliotecas médicas en la Valencia del siglo XV», *Asclepio*, 18-19 (1966-67), pp. 383-405; J.VENTURA, «Lluís Alcanyis, médico y escritor valenciano del siglo XV», *Cuadernos Historia Económica de Cataluña*, 11 (1973), pp. 69-89; L.BATLLE, «La biblioteca del mestre Marc Roca, metge de Girona. 1427», *Actes Tercer Congrés d'Història de la Medicina Catalana*, I, Lleida 1981, pp. 11-21; C.BATLLE, «Els Granollachs, metges de Barcelona (segle XV). De la Cort del Rei a la beneficiència parroquial», dins M.RIU, ed., *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Catalunya medieval*, vol. II, CSIC-Barcelona 1981-82, pp. 383-414; A.CARRÉ, «La biblioteca del metge Jaume Roig», *Anuari de Filologia (U.B)*, XVI (1993), secció C, n° 4, pp. 23-36. Encara són útils, per a alguns aspectes, els clàssics treballs de L.F.COMENGE, J.M.ROCA i A.CARDONER PLANAS.

⁴⁸⁵Aquest inventari, gairebé inèdit (només es van recollir esments, els referits a les *Bíblies*), és interessant pel gran nombre de llibres de medicina i cirurgia, alguns únics, i el pocs esments de llibres propis d'un canonge.

quarantena de *Tractatus*, *Recollectae* i *Repertoria de Medicina*⁴⁸⁶, alguns dels quals eren autògrafs, en posseïa molts d'altres sobre *Grammatica*, *Logica* i *Philosophia*.

De textos mèdics tenim esment dels *Aphorismi* d'Hippocrates (5), la *Summa medicinalis* de Galterius Agilus (20), el *De materia medica* de Dioscòrides (48), el *Viaticum* (o *De morborum cognitione et curatione libri VII*) de Constantinus Africanus (55), Galenus (82), les *Dietae particulares* d'Isaac Israelita (88), al-Râzî (89), el *De simplicibus medicinis seu Aggregator* de Serapion (94; conegut també com Johannes Mesue, *el Jove*), l'*Antidotarium* de Nicolaus Salernitanus (116), i, finalment, un *Speculum* atribuït a Arnau de Vilanova (126).

De textos de cirurgia identifiquem la *Chirurgia* de Guillelmus Placentinus (4 i 85) i el text homònim de Rolandus Parmensis, dit *de Capezuti* (19), i, finalment, l'*Anothomia* de Mondinus Bononiensis (91). Sobre la pràctica quirúrgica a Barcelona i la coincidència de barbers i metges en la possessió de llibres sobre aquesta matèria és eloqüent un notícia sobre un alcavot valencià, penjat pel març de 1442 a la plaça de Sant Jaume⁴⁸⁷: «e fort poch après que lo dit home fou penjat, fou liurat als metges e barbés a instància lur per çò que de aquell fahessen *Nathomia*», és a dir, perquè estudiessin anatomia.

Lligat amb la seva professió trobem també els *libri Lapidarii* (8,101).

Però tenim altres còdexs d'interès, com un lot de llibres científics: el tractat arimètic *Algorithmus* de Johannes Sacrobosco (27), les *Tabulae Alphonsi Regis Castellae* o taules astronòmiques del Rei Alfons el Savi (69) i l'*Almagest* de Ptolomaeus (95). Uns tractats d'*ars dictandi*: la *Summa dictaminis secundum stilum Romanae curiae* de Ricardus de Pophis (111) i un altre text, sense títol, de Petrus Blesensis (118). Un còdex gramatical que és esment únic en el nostre apèndix: l'*Ars grammatica* de Johannes Bononiensis (12). Un text d'un clàssic, Valerius Maximus (16), i, finalment, un text humanístic, testimoniats en d'altres documents: el *Rerum senilium* de Francesco Petrarca (10).

No hem d'oblidar que Esplugues, a més, era canonge de la Seu de Barcelona. Per aquesta raó també constatem l'existència, en menor nombre, d'alguns còdexs litúrgics (*Breviarium*, *Biblia*, *Psalterium*...) i textos de Pares de l'Església (com les *Epistolae* d'Augustinus i el text homònim de Hieronymus). Una ràpida ullada a aquest inventari permet copsar que aquests textos estan en una proporció d'1 a 10.

⁴⁸⁶Esments 24,29-31,34-36,40,43-45,51-52,59,62,64-65,70-74,76-77,81,84,96-97,106-107,114,117,119-120,122,124-125,127-128. Per no sobrecarregar innecessàriament el text, amb contínues notes a peu de pàgina, amb totes les referències, remetem a les identificacions de l'apèndix documental per als llibres de *Grammatica*, *Logica*, *Philosophia* (especialment nombroses són les d'Aristoteles).

⁴⁸⁷En aquest indret polivalent, a més d'encants i d'altres activitats variades, també s'hi executava públicament la pena de mort. L'episodi el recull T.M.VINYOLES, «La violència marginal...», p. 168. Un bon fresc de la societat de l'època és la seva obra *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona 1985.

L'apèndix documental, malgrat tot, ens permet ampliar l'exigua nòmina de metges que hem presentat, encara que els llibres propis de l'especialitat no hi siguin gaire representats.

Un desconegut metge doctor de la Senyora Reina és el comprador d'un còdex que havia pertangut a la biblioteca del mestre Malla i que portava per títol «*Prospertiva*». ⁴⁸⁸

Els notaris, en redactar llurs instruments, gairebé començaven a escriure la Història, tasca semblant a la que fem avui dia nosaltres a partir dels documents històrics. Així, el notari que inventarià els llibres de la biblioteca de l'especier Antoni Mas va enregistrar que, «segons és mencionat en [la] .XXIII. carta de son *libra major [de deu i deig]*», el ja esmentat mestre en arts i medicina Bernat de Granollachs tenia empenyorat a l'especier Mas, per un valor de 15 lliures, tres còdexs: un d'Arnau de Vilanova, *De regimine sanitatis*, un de Seneca en català, *Epistolae*, i finalment, un text de Simon Januensis, traductor llatí d'alguns tractats mèdics d'origen àrab. ⁴⁸⁹

Ni una lliura va pagar el metge Francesc de Requesens per una *Historia destructioninis Troiae* de Guido de Columna, en versió llatina, que va adquirir a la subhasta dels llibres relictos per un lloctinent d'escrivà de ració de la Cancelleria. ⁴⁹⁰

El físic mestre Francesc Gràcia, que vivia a la baixada del Pou Nou, va adquirir per poc més d'11 lliures, d'entre els llibres subhastats d'un notari, una *Biblia* amb trets codicològics luxosos ⁴⁹¹. «La qual *Biblia* lo dit defunct [notari] havia prestada an Anthoni Mura, la qual nos ha restituïda»: aquest fragment és còpia literal del registre notarial. ¿Per què volia Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració, present en altres documents del nostre aplec, aquesta *Biblia*? És una pregunta difícil de respondre, però és molt probable que aquest préstec tingui per objecte la còpia o la simple lectura.

Com a físic de Barcelona és descrit també el mestre Pere Martí, que va adquirir dos còdexs a l'encant de llibres relictos per un beneficiat a través de la mediació d'Enric Ber, bidell de la Seu: es tracta d'un *Breviarium secundum stilum episcopatum Barchinonae* i d'un *Llibre d'Hores*. ⁴⁹²

⁴⁸⁸ doc. 141, 24. 1431. Encant públic dels llibres relictos per Felip de Malla, mestre en Arts i Teologia, canonge de la Seu i rector de Santa Maria del Pi.

⁴⁸⁹ doc. 231, 27-29. 1445. Inventari dels llibres relictos per Antoni Mas, especier. Per als problemes financers de Granollachs i per a conèixer una mica més la seva personalitat, remetem a C.BATLLE, «Las bibliotecas...», *Colloque Casa de Velázquez*, p. 22, i «Els Granollachs, metges de Barcelona...», *op.cit.*

⁴⁹⁰ doc. 293, 2. 1463. Encant públic dels llibres relictos per Antoni de Mur, lloctinent d'escrivà de ració.

⁴⁹¹ doc. 148, 2. 1432. Encant públic dels llibres relictos per Bernat Nadal, notari.

⁴⁹² doc. 225, 3-4. 1442. Encant públic dels llibres relictos per Jaume Riera, beneficiat de l'església del monestir de Sant Pere de les Puelles.

Cirurgians i Barbers

A l'Edat Mitjana, el barber era considerat un professional de la cirurgia. A diferència dels cirurgians, però, els barbers només podien exercir la cirurgia menor: sagnies amb l'aplicació de sangoneres, extracció de peces dentàries, etc. Als Països Catalans formaven part de l'estament dels artistes i constituïen confraria amb els cirurgians: el 1408 existia la de Barcelona sota el patronatge dels sants Cosme i Damià. Només quan la cirurgia esdevingué carrera universitària (1800), es trencà la unitat mantinguda fins aleshores entre els barbers i els cirurgians.

Aquesta és la principal diferència respecte als metges: la no existència d'estudis universitaris per a exercir de barber o de cirurgià. El 1827, pocs anys després que existís com a carrera universitària la cirurgia, i malgrat l'oposició dels metges, es produí la unió d'ambdues carreres i professions. Des d'aquella data els llicenciats universitaris ho eren en Medicina i Cirurgia.

Per això, hem decidit estudiar conjuntament aquestes dues professions. En tenim una bona representació: els barbers Daniel (doc. 156), Bernat Ros (doc. 171), Ramon de la Naut (doc. 202) i Pere Burgès (doc. 249); a més dels cirurgians Cristòfor Sarrià (doc. 175), Joan Riambau (docs. 180-181) i Joan Vicenç (doc. 295).⁴⁹³

* * *

Les biblioteques dels barbers i cirurgians són també biblioteques especialitzades. El nombre de còdexs depèn dels mateixos factors esmentats en parlar de les dels apotecaris-cirurgians. Podem trobar una biblioteca constituïda per un sol volum, com la del cirurgià Joan Riambau, amb la *Doctrina pueril* de Ramon Llull (180, 1), i la del barber Pere Burgès, amb la *Chirurgia* de Lanfrancus Mediolanensis (249, 1), que, a més, en el moment de la seva mort el tenia empenyorat a un beneficiat de la Seu per un valor de poc més d'una lliura; o, en contrast, l'especialitzada biblioteca de Joan Vicenç: 12 volums, 11 dels quals són professionals i l'altre, el *De consolatione Philosophiae* de Boethius, tots, curiosament, en català!

Quins còdexs i autors hi predominen? Molts d'ells els hem vist a les llibreries d'apotecaris i de metges. Tenim, novament, esments genèrics de llibres de *Medicina* en poder dels barbers Bernat Ros (171, 1) i Ramon de la Naut (202, 2,3,6); aquest darrer també era propietari de «II. librets de l'Art de barber» (202, 5), és a dir, de manuals propis de l'ofici.

⁴⁹³Tots els documents esmentats són, una vegada més, inèdits, excepte l'inventari del cirurgià Joan Vicenç, extractat per C.BATLLE, «Las bibliotecas...», *Colloque Casa de Velázquez*, p. 28. L'autora ens informa que Vicenç va pertànyer al partit de *la Busca* i que l'inventari es va realitzar per manament del seu fill i hereu, el també cirurgià Miquel Climent. A més, assenyala que després dels llibres s'hi esmenten les joies, diners, vaixel·la d'argent i molts censals, la qual cosa manifesta la riquesa del barber.

El problema de la identificació de textos es planteja des del primer inventari. El barber Daniel era propietari d'un «Platearius» (156), és a dir, d'un còdex obra de Johannes Platearius (la *Practica brevis*?) o de Matthaeus Platearius (el *Circa instans*?), tots dos metges de l'Escola de Salern i difosos a Catalunya. Tanmateix, no hem sabut identificar un Federicus, autor d'un *De medicina* propietat d'en Ramon de la Naut (202, 1); ni un altre *De medicina* d'un tal fra Gerodorich, en català, pertanyent al cirurgià Cristòfor Sarriba (175, 2), ni, finalment, un nou *De medicina* d'un desconegut Johannes Nisi, també en català, que posseïa Joan Vicenç (295, 6,12).

En canvi, sí que hem identificat un còdex de Teodoricus Borgognoni, autor de diverses obres (una *Chirurgia*, molt difosa i dedicada a un bisbe valencià, un tractat de manescalia i un altre de falconeria), el qual era conegut popularment com *el Català* per l'àmplia difusió de les versions catalanes que circularen. Malauradament, no tenim cap indici per a establir la llengua en què era escrit el còdex que posseïa el barber Daniel (156, 1).

De Rogerius Salernitanus, autor d'una *Chirurgia* -glossada per Rolandus, un dels seus deixebles-, en tenien exemplars el barber Daniel (156, 2) i Joan Vicenç, en català (295, 9).

Un dels clàssics de la *Chirurgia* medieval és el títol homònim de Lanfrancus Mediolanensis, testimoniats a la llibreria del barber Pere Burgès (249, 1), com ja hem dit, i a la de Joan Vicenç, en català (295, 8).

La resta de còdexs professionals els posseïa tots en Joan Vicenç i, curiosament, tots eren en català. A més del desconegut Johannes Nisi, Rogerius Salernitanus i Lanfrancus Mediolanensis, identifiquem Bernardus de Gordo -autor d'una *Practica seu Lilium medicinae*-, el *Canon medicinae, quartus liber* d'Avicenna, al-Râzî -es tracta del seu *Continens*?-, dos exemplars de la *Chirurgia* de Guillelmus de Saliceto, el *De regimine sanitatis* d'Arnau de Vilanova i un tractat de Galenus (295, 1,2,3,7,11,10 i 12, respectivament). Alguns dels còdexs d'aquesta biblioteca, com comentarem més endavant, eren penyores fetes per alguns col·legues de Vicenç (dos cirurgians i un barber, concretament). Hi són representats, com veiem, els principals autors de la medicina i la cirurgia medieval. Com ja hem dit, l'únic text no professional és un Boethius, *De consolacione Philosophiae*.

Quins altres textos no professionals hi identifiquem? El barber Bernat Ros posseïa un llibre «de *Signes*» i un amb els *Septem psalmi* (171, 2 i 3, respectivament) i el seu col·lega Ramon de la Naut un text gramatical, el *Doctrinale* d'Alexander de Villadei (202, 4). Entre els cinc còdexs de la llibreria del cirurgià Cristòfor Sarriba, només un era un text *De medicina* no identificat; entre la resta identifiquem una *Disputa del jueu* i el problemàtic títol *Alexandre*.⁴⁹⁴

Hem pogut complementar els inventaris i encants de barbers i cirurgians amb altres

⁴⁹⁴Vegeu el que diem sobre aquest títol en la identificació 12,12 de l'apèndix documental.

notícies d'interès sobre aquest col·lectiu, la qual cosa ens permet ampliar el repertori onomàstic dels seus membres per a aquest segle.

Així, per exemple, sabem que pertanyen a Guillem Francesc Vinyama, barber, «segons se diu», dos còdexs que s'inventariaren a la gran biblioteca d'un beneficiat, amb més d'un centenar de títols; tots dos eren en català i un portava el títol de *Chirurgia*.⁴⁹⁵

Un llibre de *Chirurgia* de l'italià Lanfrancus Mediolanensis es troba en poder d'un canvista, però una frase cancel·lada que encara es llegeix permet explicar per què. La frase recull que «és d'en Orisa, barber, stà penyora»⁴⁹⁶. És a dir, que aquest llibre havia estat empenyorat per aquest barber i, per la raó que sigui, havia passat ja a ser propietat del canvista i per això es va cancel·lar l' anotació-recordatori.

Un còdex de *Chirurgia*, també en català i d'un autor que no hem pogut identificar (només en sabem el seu: Henricus), va aconseguir a la subhasta de la biblioteca d'un balancer un preu de poc més de 3 lliures, pagades per Joan Bassols, «cirurgià qui stà al Call».⁴⁹⁷

En el nostre treball hem constatat el llegat o donació de llibres entre membres de la família i entre col·legues d'ofici, principalment. Doncs bé, també hem constatat la pràctica d'empenyorar els llibres, en un moment transitori de necessitat econòmica (o almenys això és el que esperen els que la pateixen), amb membres de la mateixa professió. Això pot respondre a diverses raons, entre les quals hauríem d'incloure la coneixença o amistat per raó d'ofici, la relativa seguretat que proporciona que un col·lega els tingui temporalment fins a la seva recuperació (ja que se suposa que en farà ús mentre el tingui), etc. Aquest és un cas documentat, per exemple, en el col·lectiu de cirurgians. Entre els llibres inventariats de la biblioteca d'un dels seus membres, el registre recull que una *Practica seu Liliu medicinae* de Bernardus Gordo, era en realitat una penyora del també cirurgià Nofre Moradell en canvi d'un préstec de 6 lliures i mitja que li havia fet el difunt; que un *Canon medicinae, quartus liber* d'Avicenna tampoc no era d'aquesta biblioteca, sinó de la del també cirurgià Melcior Rotlan a canvi d'un préstec de més de 12 lliures; i, finalment, en una situació idèntica es trobava un text d'«*Almensor*» (és a dir, al-Râzî, probablement el seu *Continens*) del barber mallorquí Joan Laneres⁴⁹⁸. Tots tres textos eren en traducció catalana.

⁴⁹⁵ doc. 246, 97-98. 1449. Encant públic dels llibres relictes per Francesc de Vinyamata, beneficiat de Santa Maria del Mar.

⁴⁹⁶ doc. 271, 1. 1457. Inventari dels llibres relictes per Ramon Malarts, canvista. Segurament, la raó més plausible és que el barber Orisa no va poder pagar el deute contret i, per això, el còdex passà a aquest nou propietari.

⁴⁹⁷ doc. 287, 7. 1461. Encant públic dels llibres relictes per Guillem Garriga, balancer.

⁴⁹⁸ doc. 295, 1,2 i 3, respectivament. 1464. Inventari dels llibres relictes per Joan Vicenç, cirurgià.

Juristes i Causídics

Un jurista és una persona que exercia el dret, tant en l'ordre pràctic, amb la judicatura o l'advocacia (per això incloem aquí els causídics)⁴⁹⁹, com en l'especulatiu, fent estudis jurídics. Normalment, rebien el tractament honorífic de *missers*, com hem pogut constatar en el nostre treball, però aquest tractament no és exclusiu d'aquest col·lectiu (per la qual cosa, i sense més dades, no hem identificat amb un jurista tots els personatges que en la documentació reben aquest tractament). Havien d'haver cursat cinc anys de dret civil (lleis) o canònic (cànons, decrets), o ambdós drets, en un Estudi General i ésser llicenciats o doctors en qualsevol d'aquestes matèries, o en ambdues, prestar jurament obligant-se a defensar gratuïtament els pobres i posseir, i això és el que realment ens interessa, els llibres ordinaris de dret civil i canònic (*Corpus Iuris Civilis* i *Corpus Iuris Canonici*) per tal de poder exercir l'advocacia. Al Principat, per manament especial de la reina Maria en la cort de 1422, havien de posseir, a més, els Usatges de Barcelona i les Constitucions i Capítols de Cort de Catalunya.⁵⁰⁰

Als Països Catalans, molts dels antics juristes foren tractadistes del dret, glossadors i expositors de la legislació del país, que relacionaven amb el dret comú (dret elaborat a partir del dret civil i del dret canònic, bàsicament), alternant la pràctica del dret, ja com a jutges, ja com a advocats, amb el del punt de vista científic. A més dels de la ciutat de Barcelona, hi hagué juristes eminents que formaren escola principalment a Lleida, seu de l'Estudi General, València, Palma de Mallorca, Perpinyà, Girona i Vic, per exemple. Tradició jurídica que es remunta ja als segles XI-XII⁵⁰¹. A les darreres dècades del segle XIV i primeres del XV, Catalunya és ún dels principals emporis de la política, de l'economia, de la indústria i del comerç a la Mediterrània. Paral·lelament, es registra a la ciutat un extraordinari moviment en el camp de la cultura. El dret ocupa un lloc d'honor dins d'aquest marc ambiental. Jaume Marquilles, Narcís de Santdionís, Jaume Callís, Guillem de Vallseca, Jaume de Montjuïc, Tomàs Mieres, etc, no són més que alguns dels representants més coneguts d'aquesta escola catalana. Les publicacions ens han permès conèixer aquests

⁴⁹⁹Sobre la pràctica de l'advocacia coneixem, entre d'altres, H.GARCÍA, «Abogados y notarios en el Medievo», *EHDAP*, 1 (1948), pp. 200-203; el treball, ja clàssic, de F.VALLS TABERNER, *Los abogados en Cataluña durante la Edad Media* (tesi doctoral de l'autor publicada el 1915); n'oferí una mostra a *Obras Selectas de F. Valls-Taberner. Estudios Histórico-Jurídicos*, vol. II, Madrid-Barcelona 1954, pp. 281-318; M.GUAL CAMARENA, «Los abogados de la ciudad de Valencia en el siglo XIV. Notas y documentos», *Actas del VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, 2. Valencia 1970, pp. 221-240; J.M. CRUSELLES, «Los juristas valencianos en la Italia renacentista. Estudiantes y cortesanos», *Revista d'Història Medieval*, 3 (1992), pp. 143-160.

⁵⁰⁰Seguint el treball de F.VALLS TABERNER, M.GUAL CAMARENA, a «Los abogados...», *op.cit.*, nota a peu de pàgina nº 9, pp. 223-224, recull breument totes les ordenances dictades en Corts i elaborades pel Consell de la Ciutat de Barcelona per a regular l'exercici de l'advocacia, la primera de les quals és del 1301.

⁵⁰¹Encara avui és indispensable el clàssic treball de G.DE BROCA, «Juristes y juriconsults catalans dels segles XI, XII y XIII. Fonts dels seus coneixements y transcendència que exerciren», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, II (1908), pp. 429-440, i «Juristes y juriconsults catalans dels segles XIV-XVII», *Ibidem*, (1909-10), pp. 483-515.

i altres juristes dels Països Catalans.⁵⁰²

En el nostre apèndix hem identificat els següents juristes: Pere de Rajadell, llicenciat en drets (doc. 1); Pere Sesdeus, llicenciat en dret civil i alhora canonge de la Seu (docs. 22-23); Francesc Castanyer, professor en ambdós drets, canonge de la Seu i ardiaca del Vallès (doc. 27); Martí Moliner, batxiller en dret canònic, canonge i degà de la Seu (docs. 50-51); Pere Vila, batxiller en dret canònic i vicari perpetu de l'església de Santa Maria del Mar (doc. 79); Jaume de Vallseca, jurista (doc. 120); Bartomeu Sirvent, jurista (doc. 124); Pere Girona, llicenciat en dret civil (doc. 149); Jaume Callís, jurista (doc. 170); Guillem Burrull, llicenciat en dret canònic (doc. 174); Joan de Bellafilla, llicenciat en drets (doc. 239); Galceran Torró, doctor en dret civil (doc. 262); Francesc Blanc, doctor en dret canònic (docs. 298-299); Francesc Pujades, doctor en dret civil (docs. 305-306); Lluís Destorrent, doctor en dret civil (doc. 310); Bernat Despont *senior*, jurista (doc. 319) i, finalment, Gaspar Mieres, llicenciat en dret civil (doc. 340), fill de l'il·lustre jurista Tomàs Mieres.⁵⁰³

⁵⁰²Entre d'altres, i per ordre cronològic de publicació, coneixem els següents treballs: F.MARTORELL TRABAL-F.VALLS TABERNER, «Pere Beçet (1365?-1430)», *AIEC*, 4 (1911-12), pp. 577-656 (tot i que és més conegut pel seu càrrec de Batlle General de Catalunya, Beçet també era llicenciat en dret civil i la seva biblioteca, inventariada el 1430, n'és un reflex); M.MITJÀ, «Pedro de Rajadell y su biblioteca jurídica», *EHDAP*, 1 (1948), pp. 65-104 (doc. 1 del nostre apèndix); J.M.MADURELL, «Micer Jaume Callís y su biblioteca jurídica», *AHDE*, 33 (1963), pp. 539-607 (doc. 170); A.GARCÍA Y GARCÍA, «El jurista catalán Guillem de Vallseca. Datos biográficos y tradición manuscrita de sus obras», *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (1970-71), pp. 677-708 (en el nostre treball oferim la biblioteca d'un membre d'aquesta família de juristes: Jaume Vallseca (doc. 120); F.A.ROCA TRAVER, «Pedro Juan Belluga», *Estudios de la Edad Media Corona Aragón*, 9 (1973), pp. 101-159); A.GARCÍA Y GARCÍA, «Bartolo de Saxoferrato y España», *AEM*, 9 (1974-79), pp. 439-467 (recull parcialment alguns inventaris catalans amb còdexs d'aquest autor); P.BOIGAS, «L'inventari d'Antoni Callís, jurista i bibliòfil. Amb una curiosa sobre la llibreria de Barcelona en el segle XV», dins *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona 1985, pp. 273-275; J.TRENCHS-M.L.MANDINGORRA, «Juan Fernández de Porto y su biblioteca jurídica (1383)», *Saitabi*, 38 (1988), pp. 63-87; l'article d'E.MIRAMBELL, «Biblioteques particulars...», *Medievalia*, 8 (1989), recull també l'inventari d'Antoni Agullana (any 1445); J.CORTÉS-V.PONS, «La biblioteca jurídica de Jaume d'Eixarc (1479)», 43 (1993), pp. 181-194; i, darrerament, C.BATLLE, «Notícies sobre biblioteques dels ciutadans honorats i dels advocats de Barcelona (segles XIV-XV)», *Barcelona. Quaderns d'Història*, 1 (1995), pp. 81-84 (breu reelaboració de l'apartat que va dedicar als juristes: vegeu, sinó, «Las bibliotecas...», *Colloque Casa de Velázquez...*, pp. 19-21).

⁵⁰³En els pocs anys transcorreguts d'ençà de la publicació del treball de C.BATLLE, alguns dels documents que ella esmenta ja no es conserven en els fons consultats per a l'elaboració de la nostra Tesi, i, en els casos en què s'han conservat, la cota arxivística ha variat. Per exemple, els seus treballs parlen del testament del Francesc Mullers, llicenciat en dret civil, i d'un inventari de llibres datat el 1452 de Guillem Jordà, llicenciat en dret canònic, documents que nosaltres no hem localitzat; d'altres dades tampoc no coincideixen: generalment, els seus treballs donen un número de còdexs inferior al real de l'inventari (l'excepció és el document 120, de Jaume de Vallseca: mentre ella comptabilitza 51 manuscrits, nosaltres només n'hem pogut transcriure 23. És possible que l'inventari, avui dia, només es conservi parcialment). Més curiós és el referiment a la llibreria de Bartomeu Sirvent: en una primera notícia en parla només com d'un «abogado provisto de biblioteca» (1981), mentre que en una segona, novament, i sense oferir en cap moment el nombre de còdexs, després de parlar de biblioteques amb una quarantena de manuscrits, afirma que coneix «altres advocats propietaris de llibres en menor nombre: Bartomeu Sirvent el 1430...» (1995), quan, en realitat, la llibreria de Bartomeu Sirvent és la més àmplia, formada per 136 manuscrits! (doc. 124). Com cal explicar aquesta disparitat de dades? Situacions semblants a aquesta, com ja hem expressat en altres ocasions, són freqüents.

En general, el nombre de còdexs de les llibreries documentades és important: entre 20 i 50, generalment, amb alguna excepció poc representativa. Així, són excepcionals les biblioteques de Bartomeu Sirvent, amb 136 (doc. 124), Jaume Callís (doc. 170) i Gaspar Mieres (doc. 340); recordem que, tot i que algunes biblioteques podien ésser de nova creació, a partir del nucli inicial de llibres d'estudi de l'estudiant en dret, moltes d'altres podien haver-se format a partir d'un nombre de còdexs, ja elevats, rebuts en herència: és el cas de les de Sirvent i de Mieres⁵⁰⁴; per a la llibreria de Callís desconeixem aquest antecedent familiar, però el seu prestigi, fins i tot en vida seva, i la fortuna adquirida li van permetre, de ben segur, adquirir un bon nombre de còdexs -com veurem després, l'hem documentat en alguna subhasta-. Excepcional és també la llibreria de Pere de Rajadell: només un còdex, un *Flores sanctorum* (1, 45), dels 71 que posseïa, no és de temàtica jurídica. Per això, també és poc representativa d'aquest col·lectiu la biblioteca del llicenciat en dret canònic Guillem Burrull (doc. 174), amb dos únics registres libraris, cap de contingut jurídic; només hem pogut identificar un *Llibre d'Hores* datat el 24 de març de 1411.

Es dona també el cas, si més no curiós, que d'entre els 23 còdexs de la biblioteca de Jaume de Vallseca (doc. 120), membre d'un llinatge que va donar diversos juristes il·lustres en època baix-medieval, i de qui podíem esperar la possessió d'una biblioteca fonamentalment jurídica resultat d'una llarga tradició familiar, paradoxalment, només dos són d'aquesta temàtica: uns *Furs d'Aragó* i un altre amb *Tractatus iuris*. La resta, 21 manuscrits, són de contingut litúrgic, teològic o religiós⁵⁰⁵. Si haguéssim de destacar una biblioteca-típus seria, de ben segur, la de Pere Girona, llicenciat en dret civil (doc. 149). La gran majoria dels seus 27 còdexs són de dret, amb un nombre important dels textos bàsics de la seva especialitat, el *Corpus Iuris Civilis* (*Digestum vetus*, *Infortiatum*, *Digestum novum*, *Codex*, *Volumen*), i alguns dels seus principals comentaristes, en especial Bartolus de Saxoferrato, alguns textos de dret canònic (recordem que era la legislació canònica la que regulava tot el que es referia al dret de família), exemplars de les lleis pròpies del país (fonamentalment els *Usatici Barchinonae* i les *Constitutiones Cataloniae*, encara que també n'hi podia haver d'altres de més curiosos, com les *Ordinacions de la Llotja* que posseïa Girona), i alguns testimonis de la religiositat de l'època (còdexs litúrgics i devocionals, principalment): la biblioteca de Pere Girona, en concret, enregistra una *Biblia*, un *Flores sanctorum* en català i un llibre petit amb els *Set salms* i les *Hores de la Passió*. Si hi afegim algun exemple de literatura processal i penal, d'*ars dictandi* i d'*ars notariae*, i de llibres de gramàtica, haurem esgotat gairebé les possibilitats de composició de la biblioteca d'un jurista.

⁵⁰⁴Bartomeu Sirvent, com diem en parlar dels llegats (5.1), va rebre una quarantena de còdexs del ciutadà Francesc Sirvent, parent seu (doc. 84) i Gaspar Mieres va rebre un bon nombre de còdexs de l'herència del seu pare, el famós jurisconsult Tomàs Mieres, el qual, quan encara era estudiant, li va sufragar les despeses d'estudi i li va donar un petit nombre de còdexs per als seus primers anys. El testament de Joan de Bellafilla (doc. 239), comentat també en parlar dels llegats, és aclaridor en aquest sentit.

⁵⁰⁵Pot ser que els llibres jurídics siguin aquella trentena que resten per a completar la informació donada per C.BATLLE? Efectivament, l'autora recull que hi ha un esment de 28 llibres «tractants de *Dret*», segons la descripció notarial.

Com veurem, els textos d'autors catalans no juristes (Eiximenis, Lull, Pacs...), els clàssics greco-llatins i els humanistes italians (que no siguin juristes!), són gairebé inexistents.

En la formació de la llibreria dels juristes influïen la tradició familiar, si existia, però també els estudis realitzats (dret civil o canònic, o ambdós). Així, comprovem com els batxillers, llicenciats o doctors de l'apèndix, normalment, i com és lògic de suposar, tenen una majoria de textos jurídics propis de la seva especialitat (els textos bàsics del *Corpus Iuris Canonici* o del *Corpus Iuris Civilis*, a més dels seus principals comentaristes); es donava el cas que un jurista podia ser també membre de l'estament eclesiàstic. En l'apèndix tenim els casos de Pere Sesdeus, llicenciat en dret civil i canonge de la Seu (docs. 22-23), Francesc Castanyer, professor en ambdós drets, canonge de la Seu i ardiaca del Vallès (doc. 27), Martí Moliner, batxiller en dret canònic, canonge i degà de la Seu (docs. 50-51) i, finalment, Pere Vila, prevere batxiller en dret canònic i vicari perpetu de Santa Maria del Mar (doc. 79)⁵⁰⁶. Com és sabut, els canonges gaudien, generalment, d'una bona posició econòmica - sovint eren membres d'algunes de les principals famílies del país- i, a més, els Capítols atorgaven facilitats perquè alguns dels seus membres realitzessin estudis superiors. Malgrat això, les seves biblioteques no difereixen gaire de les dels juristes laics: al costat dels textos canònics, podem trobar-ne de litúrgics (*Biblia, Breivarium, Diurnale, Evangeliarium, Missale...*), teològics (els *Moralia in Job* de Gregorius Magnus, el *Contra errores Graecorum* de Thomas de Aquino...), devocionals (*Flores sanctorum, Llibre d'Hores...*); la biblioteca de Jaume de Vallseca (doc. 120), per exemple, no es diferencia gaire de la dels canonges-juristes i, en certa manera, encara és més rica.⁵⁰⁷

Abans del nucli inicial que constituïen els llibres de dret que els juristes podien rebre en començar els estudis universitaris o que compraven ells mateixos durant la carrera (en veurem alguns exemples en parlar de les compres), els futurs juristes havien d'haver après el contingut del *trivium* a l'escola elemental. Els manuals amb els quals s'iniciaven en les lletres no eren diferents d'aquells amb què aprenien els infants reials o el fill d'un menestral. Així, tenim constància dels textos tradicionals per a l'ensenyament de la gramàtica: d'autors antics, com les *Partes* de Donatus de Francesc Blanc (299, 8,12) i un Priscianus que posseïa Lluís Destorrent (310, 48), o de començament de l'època baix-medieval, com els *Doctrinale* d'Alexander de Villadei testimoniats a les llibreries de Pere Vila (79, 8) i de Francesc Blanc (298, 18,23), o els *Graecismus* d'Evrardus Bethuniensis en poder de Pere Vila (79, 8), Francesc Pujades (305, 42) i Gaspar Mieres (340, 113).

El nucli fonamental d'aquestes llibreries el formen, com és lògic, els manuscrits amb els diferents textos del *Corpus Iuris Canonici* (*Decretum, Decretales, Sextus, Clementinae*

⁵⁰⁶Dels casos de Francesc Castanyer i Pere Vila parlem a bastament en tractar els llegats testamentaris (5.1).

⁵⁰⁷Posseeix més textos devocionals (un *Flores sanctorum*, un *Llibre d'Hores*, una *Vida de sant Honorat* i una *Vida de santa Helena*, un *Plany de la Verge...*) que no pas litúrgics (*Diurnale, Genesis, Missale, Psalterium...*) i teològics (la *Summa collationum* i el *Breviloquium de virtutibus principum* de Johannes Gallensis).